

A2

SLOVENSKÉ NÁRODNÍ POVSTÁNÍ

KULTURNÍ ČTRNÁCTIDENÍK

28. 8. 2024 ROČNÍK XX

ADVOJKA.CZ

CENA 59 Kč

18

Ilustrace Alexey Klyuykov, 2024
ISSN 1803-6635

**co se děje ve slovenské kultuře? / nové sbírky Lubomíra Tichého
a Ondřeje Lipára / rozhovory s Arnaudem Desplechinem a Ivou Baslarovou
mnohovrstevnatá tvorba Oldřicha Janoty / shakespearovský festival v Gdaňsku**

editorial

Slovenské národní povstání bylo v době trvání společného státu Čechů a Slováků v kalendáři jediným významným dnem, který byl spjat s východní částí Československa. Je to příznačné: Češi byli ve společném státě „panujícím“ národem, který určoval dějinné milníky. Zároveň skutečnost, že se tam dostalo právě povstání, podtrhuje jeho význam. A to nejen coby ozbrojeného vystoupení proti nacismu v rozsahu, na který se během druhé světové války Češi nezmohli, ale rovněž svorníku, který spojil národy roztržené vyhlášením slovenského státu 14. března 1939. SNP sice nepřekročilo status „významného dne“, ten ale sdílelo s výročím Vítězného února či Říjnové revoluce a v letech 1975–1988 i s 28. říjnem.

Od září roku 1992, tedy ještě před faktickým rozdělením Československa, se stal 29. srpen na Slovensku státním svátkem. Letošní oslavy osmdesátého výročí povstání budou podle všeho velkolepé, nejspíš ale nedokážou docela zakrýt spory o interpretaci jeho odkazu. Pro nacionalismus, který je zvyklý zjednodušovat, přináší povstání poněkud spleťtý labyrint: příběh národního vzednutí, ovšem namířený proti národnímu státu (jak znělo časté obvinění poválečné lidácké emigrace), demokratický akt odboje řady aktérů, který byl v poválečném období redukován na komunistické vystoupení, antifašistická vzpoura, která rekonstruovala legitimitu národních aspirací. Spory o povstání byly konstantou jeho „druhého života“ už před rokem 1989, a to od bezprostředně poválečné doby. „Normalizaci“ v interpretaci povstání přinesla vlastně až éra Gustáva Husáka, který coby významný účastník povstání, perzekvovaný v padesátých letech jako údajný buržoazní nacionalista, dokázal po nástupu do čela KSČ v roce 1969 prosadit svůj náhled coby verzi oficiální.

Husákova role v povstání je možná jedním z důvodů, proč česká společnost nemá chuť na SNP vzpomínat. Velká část populace

Ilustrace Sofia Kolopeniuk

v českých zemích jej nejspíš vnímala jako především „komunistický svátek“. Dalším důvodem může být pocit, že Slováci nás v roce 1939 zradili a proti svým nacistickým spojencům povstali až v době, kdy už bylo jasné, jak válka skončí. K tomu se ovšem sluší dodat, že sami Češi povstali nikoli za pět minut dvanáct, ale až když hodiny začaly odbíjet.

Povstání se přitom přihlásilo k Československu a krom Slovenek a Slováků se jej účastnili i lidé dalších národností zastoupených v někdejší soustátí. SNP tak patří k těm nejsvětlejším momentům společného státu Čechů a Slováků, na které stojí za to vzpomínat i dnes. A možná – vzhledem k hrozbám, jimž čelí nejen česká a slovenská společnost, ale i celá Evropa – to dává ještě větší smysl než kdykoli dříve.

Matěj Metelec

Elizabeth Bishopová

NOČNÍ VLNY

Z půlnočního rukávu kouzelníka
milostné šlágry
rozhlasových zpěváků se nesou
přes trávníky mokré rosou.
A jako u kartářky
jejich dohady, co jen chcete, mohou říkat.

Na anténě armádních loděnic ale
lepší svědky znám
pro noční lásku v létě.
Pět červených světél
hnízdí v dálce; Fénixové tam
planou tiše, kam rosa nedosáhne.

Báseň v překladu Mariany Houskové
vybral Petr Borkovec

z obsahu

- 4 Depresia slovenských intelektuálov. Sirotý Ondreja Štefánika / Tímea Zvoláneková
- 5 Průvodce intuitivní naučné stezky. Nad sbírkou Místní Lubomíra Tichého / Ondřej Buddeus
- 6 Bodnutí digitálního chladu. Nová sbírka Ondřeje Lipára / Tadeáš Dohňanský
- 7 Vždy začínat od nuly. Peter Karvaš a jeho návraty k banskobystřickému dětství / Blanka Činátlová
- 9 Život je přeceňovaný, filmy ne. S Arnaudem Desplechinem o lásce k živoucí mrtvole / Martin Pleštil
- 11 Ať padají hlavy! 28. ročník shakespearovského festivalu v Gdaňsku / Štěpán Truhlařík
- 12 Mé plíce nezabloudí. Paranoidní stoner metal High on Fire / Štěpán Šanda
- 13 Polyrytmy světla a tmy. Meandrující tvorba Oldřicha Janoty / Miloš Vojtěchovský
- 15 Krize ve Slovenské národní galerii. Co vedlo k odvolání ředitelky SNG Alexandry Kusé? / David Bláha
- 18 Belgický román / próza Josefa Straky
- 20 Jsem bílá, ale mám černé srdce. S pedagožkou Ivou Baslarovou o táboru pro znevýhodněné děti / Marta Martinová
- 22 Písať dejiny bez legiend. Odboj, povstalci a partizáni v Slovenskom národnom povstaní / Michal Cáp
- 24 Recept je u Stalina. Gustáv Husák v SNP / Michal Macháček
- 25 Povstanie potvrdí všetko. Ako SNP slúži politickým agendám / Adam Hudek
- 26 Povstalecký poriadok. O proviante v SNP / Jaroslava Roguľová
- 27 Zabudnutí partizáni. Slovenskí Rómovia počas holokaustu a SNP / Zuzana Kumanová
- 28 Manipulácia s „mŕtvymi telami“. Slovenský spor o slobodu národa / Miroslav Michela
- 29 Povstání národů a národností? Menšiny v SNP / Jakub Vrba
- 30 Rovný s rovným. Zákruty kontinuity Československa po SNP / Jakub Rákosník
- 30 Vězení místo nenásilného protestu / sloupek Barbory Bakošové

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
11. ZÁŘÍ 2024

Správy z kultúry

LUBICA KOBOVÁ

Augustovou témou na Slovensku sa stala kultúra. Protesty proti pôsobeniu ministerky kultúry Martiny Šimkovičovej v rezorte už v januári zmobilizovali 189-tisíc ľudí, ktorí podpísali otvorenú výzvu na jej odstúpenie. No odvolaním riaditeľa Slovenského národného divadla Mateja Drličku a riaditeľky Slovenskej národnej galérie Alexandry Kusej na začiatku augusta Šimkovičová siahla na inštitúcie, ktoré si váži a často ich navštevuje verejnosť, a to nielen bratislavská. Následnými augustovými protestmi sa nieslo rozhorčenie nad opovážlivosťou dnešnej politickej garnitúry a vlastne aj nad jej negustióznosťou, urážajúcou vkus zhromaždených.

Ministerka Šimkovičová a vedúci služobného úradu ministerstva kultúry Lukáš Machala sa priam ponúkajú k tomu, aby boli terčom pohoršenia či zosmiešnenia. Vystupovanie ministerky na tlačových konferenciách pripomína londýnsku kvetinárku Elizu Doolittle po týždňoch preučania sa z obyčajnej ženskej na dámu. Šimkovičová, pravda, bola dámou vždy, len jej premena na ministerku pôsobí akosi nevierohodne. Zo svojej staršej praxe moderátorky večerných správ si do novej práce priniesla kompetenciu čítať vopred napísané vyhlásenia. Tak ako jej veľké účesy s dokonalými vlnami držia len vďaka množstvu laku na vlasy, tak aj jej reč je zas a znova prelakovávaná vrstvami pátosu. Pôsobí umelo a trápne. Dva kroky za ministerkou, ako profesor Higgins, zvyčajne stojí jej – vecne vzaté – podriadený Machala. Keď odpovedá na novinárske otázky namiesto ministerky, človek sa musí nevdokaj pýtať, čo za zvláštna symbióza medzi týmito dvomi osobami je. Šimkovičová robí všetko pre to, aby bola čítaná ako neautonómna osoba konajúca na pokyny sedej eminencie Machalu a Slovenskej národnej strany, ktorej nominantmi obaja sú. Pohľad na ich vystupovanie vyvoláva pocit trápnosti a hanby za takúto politickú reprezentáciu. V tomto zmysle Šimkovičová funguje ako účinný tmel rôznorodých skupín, ktorým sa priečia nielen aktuálne politiky v oblasti kultúry, a to kultúry štátom zriaďovanej aj nezávislej, ale vládna politika celkovo.

Martina Šimkovičová navonok pôsobí, ako by jej nabubrené správanie ani nemohlo mať skutočné účinky, lebo niekto ju či nás štipne na líce a povie nám, aby sme prestali snívať a hrať sa na niečo, čím nie sme. Bolo by výborné, keby jej duté slová vyznievali naprázdno a po ministerských príkazoch by nenasledovalo nič. No ministerka je síce nekompetentná, ale kompetencie má. Plný zoznam možných aj skutočných dosahov jej pôsobenia zhrňa v svojom memorande platforma Otvorená Kultúra, združujúca 1 750 kultúrnych pracovníčok a pracovníkov na Slovensku. Väčšina z nich sa bežnému diváctvu večerných správ bude javiť ako technického rázu – komisie, financovanie, nominácie, všetko sú to zložité témy, ktorým bežný človek rozumieť nechce.

Ministerka kultúry je však známejšia ako arbiterka vkusu, presnejšie národného vkusu. Prečo by človek nemal tejto pestovanej dáme neveriť, že to, čo označí za krásne a hodnotné, také skutočne je a naopak? Jej znechutenie nad malbou dvoch nahých mužov od Andreja Dúbravského predznamenovalo, čo sa zmesť do jej definície slova umenie a čo bude musieť zo štátnych inštitúcií, ktoré sa ním zaoberajú a vystavujú ho, preč. Presnú podobu dal tomuto národnému jemnocitu na tlačovej konferencii 8. augusta Machala: „... budeme si hájiť naše tradičné hodnoty a prikláňame sa k návratu k normálnemu spôsobu života a normálnosti. Nič, čo vybočuje z normy, nebudeme podporovať. (...) Slovenská kultúra v roku 2024 sa má opierať o tradičné hodnoty, za ktoré my považujeme tradičnú rodinu muža a ženy, tradície slovenského ľudu a národnostných menšín a etnických skupín, ktoré sú tu dlhé stáročia a ktoré nám zanechali naši predkovia a, samozrejme, aj všetko pozitívne a moderné, ktoré vytvárajú naši umelci, ktorí sú súčasníci a ktorí zase vnímajú prepojenie tejto tradície s modernizmom.“ Konzervatívec Edmund Burke by to nepovedal lepšie!

Názory na závažnosť toho, čo sa deje v kultúre na Slovensku, sa rozchádzajú. Pre niekoho je pozornosť venovaná kultúre a hrmotný

pohyb ministerky a jej spolupracovníka v teréne len návnadou, na ktorú sa chytila rozhorčená verejnosť a zbytočne na ňu mína svoje sily. Predstavuje dymovú clonu zabráňujúcu vidieť a pochopiť zásadnejšie zmeny v justícii. Či už je však predmetom znechutenia ľudí žijúcich na Slovensku zvrat vo vykonávaní spravodlivosti, vďaka ktorému sa z väzenia na slobodu dostávajú osoby odsúdené za korupciu, alebo je ním degradácia a demonštrácia kultúry, bude udržanie triezveho videnia vecí a predstavy možnej inej budúcnosti ťažké. Demoralizácii sa snažia predchádzať šikovné zoznamy vecí, ktoré ľudia môžu robiť, aby sa necítili bezmocne, ako napríklad Desat

krokov, ako brániť demokraciu či obširnejší návod, ako to nevzdať, keď sa „blížime k autokracii“, publikované v denníku SME. Dajako verím, že týmto aktivistickým magi kockám vyzobávajúcim tu niečo zo Snydera, tam niečo z Mounka, sa nedostane veľa pozornosti. Namiesto generických odporúčaní zo svetových kuchýň záchrany demokracie nám totiž na domácom záhončeku vyrástla Otvorená Kultúra a Kultúrne odbory. Tento jeden konkrétny príklad spájania sa a organizovania stoviek organizácií a ľudí v kultúre je toto leto možno zásadnejšou správou než všetky odvolania, vyhadzovy a výmeny.

Autorka vyučuje feministickou teóriou na FHS UK.

Ilustrace Maryna Lytvyn

Úskalí komiksového „binge-readingu“

PAVEL KOŘÍNEK

Věnováno s tichou vzpomínkou (prázdnou komiksovou bublinou) Lidovým novinám, které pro nás tehdy či ondy seriálově tiskly jak Ferdu Mravence, tak Calvina s Hobbesem.

Bývali jsme na to zvyklí, nic jiného jsme ostatně ani neznali: komiks byl v domácím kontextu po většinu 20. století hlavně seriálová forma, jeden z obsahových formátů periodického tisku, a pokud zrovna více či méně vycházet mohl, tak vycházel na pokračování v přílohách novin nebo na stránkách humoristických či dětských časopisů. V posledních letech se s ním ale častěji setkáváme „ve větších porcích“, spíše najednou než epizodicky po drobných segmentech, více v knihách než na zábavní stránce týdeníku. Moderní komiksy už nejsou svazovány prostorovými omezeními toho, co otisknout lze; na vše je tolik místa, kolik si jen dnešní tvůrci a tvůrkyně záměnou. To samozřejmě zásadně ovlivňuje způsob jejich práce a otevírá to před nimi možnosti, o kterých si jejich předchůdkyně a předchůdci z minulého století mohli nechat jenom zdát.

Souběžně se ale trochu proměnily také čtenářské návyky spojené s recepcí komiksu. Pro české prostředí to platí dvojnásob:

jestliže ve Spojených státech či Japonsku sice v krizi, ale stále ještě přežívají printové publikační modely epizodického/periodického zpřístupňování komiksů (v prvním případě v zavedeném formátu komiksového sešitu, v druhém pak skrze rozsáhlé týdeníky a měsíčníky tisknoucí vždy větší počet sérií), a lze tedy pořád ještě zažívat nedočkavé „čekání na další díl“, u nás se s takovými pocity potýkají snad už jen příznivci japonské mangy, hltaající ve dvou- či tříměsíčních odstupech vycházející souborové svazky. V leccčems se ty zkušenosti jistě podobají, ale dvě stovky stran nového dílu *One Piece* (sestávajícího třeba z osmi nebo devíti původních epizod-kapitol) přece jen přestavují řádově jinou porci než patnáct panelů *Kruanových dobrodružství*, povinně vměstnaných do jediné stránky nejnovějšího čísla ABC mladých techniků a přírodovědců.

Ať už si toho je vědomo, nebo ne, české komiksové publikum, zvláště to sahající občas i po starších příbězích, se mnohdy oddává „binge-readingu“. Platí to o fanoušcích superhrdinů stejně jako o těch, kdo preferují ambiciózní komiksy umělecké: z více původních seriálových segmentů je totiž sestaven jak nejnovější svazek Batmana, tak Spiegelmanův *Maus*. Příběh, který teď

přečtou za hodinu či dvě, byl tedy leckdy původně publikačně rozprostřen do několika měsíců či let. Moderní komiksový provoz se s tím naučil počítat: japonské i americké mainstreamové komiksy jsou vytvářeny tak, aby dobře fungovaly v obou recepčních modelech. Zvláštní situace ale nastává tehdy, kdy „v koňských dávkách“ přijímáme obsah, při jehož vytváření představovalo seriálové tištění hlavní nebo jedinou představitelnou možnost.

Nejzřetelněji je to jistě patrné u komiksových stripů a seriálů tištěných původně v novinách: ať už ve formě denního stripu, nebo jednou týdně ve víkendové příloze. V jednom ani ne moc rozsáhlém knižním svazku může v takovou chvíli čtenář či čtenářka překlenout třeba i několik let. V těch nejšťastnějších případech si toho ani nevšimnou, natolik jsou stržení napínavým nebo zábavným obsahem. Někdy to ale trochu drhne – a tehdy se hodí na chvíli zvolnit a poodstoupit.

Zatím šedesát čtyři sešitů sebraného *Garfielda* v češtině zahrnuje stripy z let 1978–2016. Pokus něco takového přechít „na jeden nápat“ by myslím šlo diagnostikovat jako velmi nepatřidou formu masochismu, zneužití v tortuře nelze vyloučit. Svě fanoušky sešitový *Garfield* zjevně má, velmi by mě ale zajímalo, jak

ten komiks čtou. Opravdu pokaždé po vydání dalšího sešitu sednou a zhltnou těch cca 150 stripů najednou? A nejsou těch lasagní potom trochu... pardon, přežraní?

V denním dávkování – českému čtenářstvu ho v minulých dekadách nabízelo například Právo i Metro – jsou nicméně osudy toho obtlouklého kocoura vcelku stravitelné. Nebezpečí z přecpání se přitom nevyhýbá ani těm nejlepším. *Peanuts* Charlese Schulze a *Calvin a Hobbes* Billa Wattersona patří k vrcholům světového komiksu, nic lepšího zkrátka nevzniklo a asi ani nevznikne, souvislé čtení padesátisvazkových (v prvním případě), respektive jedenáctisvazkových souborů (v tom druhém) ale zvládne pokud ne udolat, tak přinejmenším znavit i náležitě motivovaného jedince. Předválečné a válečné seriály Ondřeje Sekory s Ferdou Mravencem se vejdou do jedné knížky, při jejich čtení to ale – minimálně mně – stejně trochu vrže. Jaké asi bylo odkrývat ty příběhy z týdne na týden? Vyčkávat a přemýšlet, co bude dál? Jogíni a zenoví mistři si jistě dokážou naordinovat askezi a seriálovou zdrženlivost, nám ostatním nezbyvá než si občas zkazit žaludek nějakým tím komiksovým binge-readingem.

Autor je komiksový teoretik a historik.

Depresia slovenských intelektuálov

Siroty Ondreja Štefánika

Má vôbec existencia Slovenska jako politického projektu nějaký smysl? Zatímco na stránkách médií se pod národními traumaty hrouť intelektuálové, v próze Ondreja Štefánika způsobují úzkosti středoškolákům. Siroty tak mohou frustrovaným komentátorům nastavit karikující zrcadlo.

TÍMEA ZVOLÁNEKOVÁ

Slovenská esejistika prežíva svojské obdobie. Stránky hlavných médií dlhodobo plnia úvahy a komentáre kladúce si v zásade podobné otázky. Muži, zväčša pamätníci novembrovej revolúcie, sa pýtajú po príčinách súčasného stavu slovenskej spoločnosti a jej politickej kultúry. Národ dostal diagnózu. Trpí na neurózy, psychózy a hlboké úzkosti. Za dobovou patológiou stojí buď malá skupinka politických aktérov, alebo širšie, akási mentálna zaostalosť celého obyvateľstva. Slovensko so svojou vazalskou mentalitou a sedliackou obmedzenosťou ako politický projekt zlyháva. Nádej sa vzdáľuje a krajina kolabuje.

Presne do tejto úmornej atmosféry prichádza nová kniha Ondreja Štefánika, nominovaná na tohtoročnú literárnu cenu Anasoft litera. Preberá apokalyptickú náladu slovenských intelektuálov a projektuje ju do prostredia strednej školy. Deti sa psychicky rúcajú z prostého faktu, že ich materčinou je slovenčina, a telocvikári na blogoch spochybňujú právo Slovenska na existenciu. Text príbuzný deziluzívnym prózam Roberta Musila s príchutou pelíškovského humoru sa neznesiteľne približuje k realite, až ostáva otázkou, či sa tu ešte niekto naozaj bavi.

Národ bez minulosti

Ústredná postava novely *Siroty* nevybočuje zo vzorcov stredoeurópskej literatúry. Protagonistom je stredoškolský učiteľ dejepisu s typickým osudom muža bez vlastností. Uväznený v minulosti, nielen vlastnej, ale aj v kolektívnej, sa snaží nanovo uchopiť svoju budúcnosť, ale tragicky zlyháva. Pokúša sa poskladať dejovú linku svojho života, ale čoraz intenzívnejšie si uvedomuje, že ju nedokáže rekonštruovať, presne tak ako nedokáže študentom zmysluplne rekonštruovať dejiny slovenského národa. Rozsypané fragmenty histórie však v súčasnom svete, v ktorom vlastný príbeh dokáže vyrozprávať aj znojemská uhorka, existenčne neobstoja. Jediniec, poprípade národ, potrebuje dejiny, mýty a hlavne historickú kontinuitu. Kniha tak formuluje základný problém slovenského uvažovania o sebe samom. Má Slovensko súvislý národný príbeh, alebo je len zle vyfantazírovanou krajinou, ktorá sa na mape zjavila akoby omylom?

Literárny vedec Rudolf Chmel už pred skoro tridsiatimi rokmi charakterizoval Slovákov

ako národ fragmentov, odlomkov, improvizácií a celkovej diskontinuity. Nemožno hovoriť o syntézach, celistvostiach, nadväznostiach, a už vôbec nie o nejakých skutočných kontinuálnych symboloch. Latentný radikalizmus slovenskej spoločnosti poznačil jej vzťah k vlastnej minulosti, čo sa prejavuje podceňovaním, alebo rovno popieraním predchádzajúcich vývinových etáp. Úsečné prehodnocovanie histórie trvá dodnes a jeho vyústením býva buď dezintegrácia národnej identity, alebo naopak, priestor vytvoriť si nový príbeh bez tiaže stereotypov. Minulosť nemožno z prítomnosti odrezať, možno ju však pretransformovať na lepší obraz.

Rudolf Chmel to kedysi so slovenskou štátnosťou nevidel až tak čierne, súčasná esejistika už tento nesmelý optimizmus stratila. Miesto toho akceptuje ťežy o slovenskej poddajnosti a túžbe po neslobode, ktorými si vysvetľuje aktuálnu spoločenskú náladu, kde podľa jej vlastných slov vládne „hlúposť a zlo“. Príčiny hľadá práve v histórii, pričom za argumentmi siaha, podobne ako slovenský nacionalizmus, až do obdobia Veľkej Moravy. Esajisti sa teda predsa chytili plánu vytvoriť nový obraz slovenských dejín, no sú to dejiny zbedačené, sebadegradujúce, v útrobe ktorých prežíva akýsi vírus spôsobujúci, že časť spoločnosti túži „po štáte, ktorý nám prikáže, ako sa máme správať a čo si máme myslieť“. Čaká iba na vhodné podmienky, „aby mohol opäť napadnúť myseľ“, ako tvrdí hlavný vykladáč slovenskej biedy Martin M. Šimečka.

Modernizmus s bryndzovou príchutou

V konfrontácii s knihou pokus interpretovať dejiny ako nespracovanú traumu požírajúcu prítomnosť a spolu s ňou i nádej na budúcnosť naberať na zúfalstve. Prečo tomu tak je, Ondrej Štefánik ozrejmil práve v hlavnom hrdinovi. Učiteľ dejepisu zlyháva nielen v role vychovávateľa a strážcu kolektívnej pamäti, ale tiež v osobnom živote. Navzdory skutočnosti, že dejiny predstavujú jeho jedinú kompetenciu a životný zmysel, ktorými by mal ovplyvňovať ďalšie generácie, naráža na zjavný problém uchopiť predmet svojho záujmu. Akoby sa mu dejiny vyvliekali z rúk a miesto toho ho neustále zahľcovali zbytočnosťami. Vo výsledku sa tak niť osobného i národného príbehu naskrz preplietajú bez šance na akékoľvek rozuzlenie.

Vplyv minulosti na trýznivú súčasnosť Štefánikov text nespochybňuje, no čoraz častejšie vyslovuje pochybnosti o možnosti poznať, z akých základov spoločnosť, ale i jedinca vychádzajú. Pochyby sú to pritom zásadné – veď ak samotnú minulosť nepoznáme, len ťažko sa potom možno vyrovnáť s jej traumami.

Okrem historiografických reflexií novela *Siroty* otvára takisto tému intelektuálnej depresie. Ondrej Štefánik pomerne presne vystihuje útrapy súčasného spôsobu uvažovania o slovenskej štátnosti. Čerpá z rovnakých metafor a vyjadruje podobné zúfalstvo. Podstatu celkovej frustrácie, ktorá na Slovensku aktuálne panuje, uchopuje pritom typicky stredoeurópskym postupom, skrz krízu moderného človeka vo svete bez sceľujúcej jednoty. Absencia vyššieho zmyslu dopadá na celú spoločnosť a prejavuje sa v duševnej rozorvanosti jednotlivcov. Tí následne podliehajú starým známym kolektívnym neurózam. Potiaľ Štefánikov text prináša v zásade klasický modernizmus začiatku dvadsiateho storočia, akurát s bryndzovou príchutou. Inováciou sa stáva maximálne používanie emotikonov a iných príznakov nového milénia, no smajlíky v próze by samy osebe za čítanie ešte nestáli. To, čím kniha *Siroty* prerastá jednoduchú syntézu dobového myslenia so zaužívaným setom metafor, je jej subverzivnosť. Ondrej Štefánik, či už zámerne alebo nie, stavia slovenských intelektuálov pred skrivené zrkadlo. Čeliac svojej karikatúre majú príležitosť poznať sa v tej najvyhrotenejšej podobe a okúsiť smiešnosť situácie, v ktorej sa ocitli.

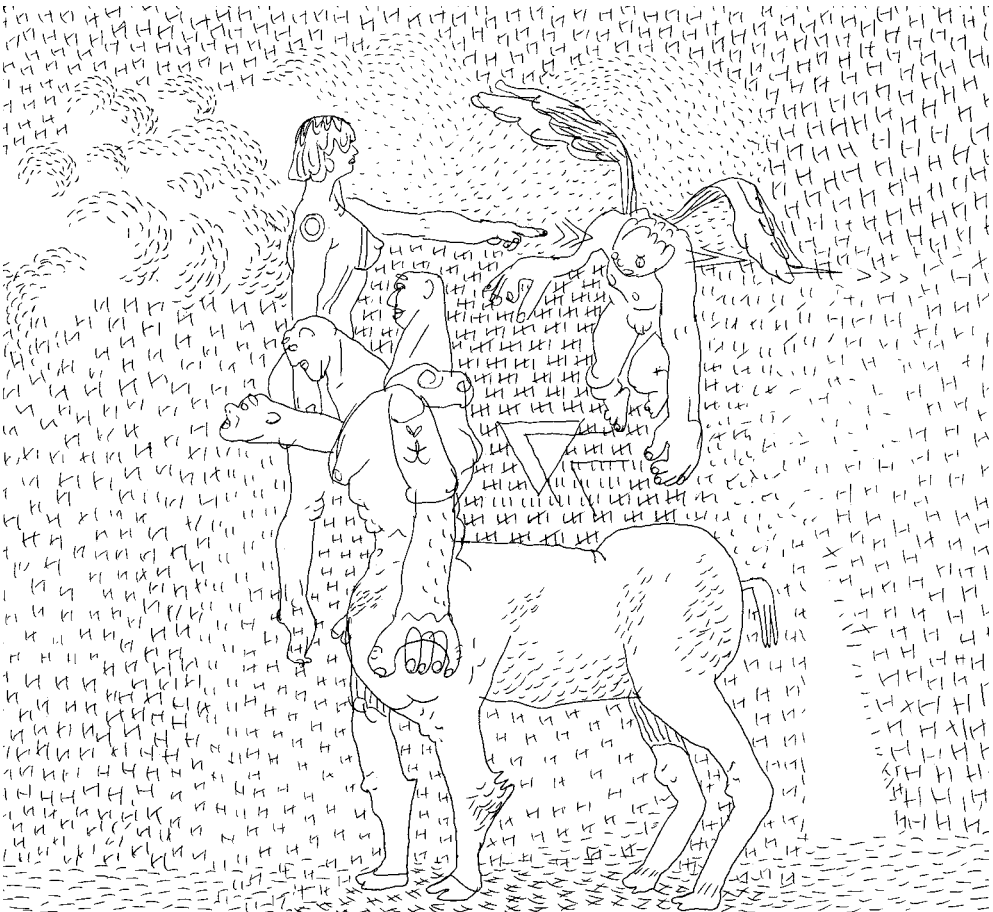
Zničiť sám seba

„Môže vôbec existovať psychické ochorenie vyvolané pocitom nedostatočných dejín a úzkosti z materinského jazyka?“ pýta sa učiteľ dejepisu počas toho, ako mu pred očami kolabuje dieťa frustrované z faktu, že sa narodilo na Slovensku. Postavy v knihe sa zdecimovanému študentovi smejú a rovnako sa smejú i recenzenti a čitatelia. Drsnosť výsmechu Štefánikovej novely nespočíva v jej explicitnom sarkazme a ironických narážkach na spôsob zlého politického stand-upu. Funguje vďaka vytváraniu paralel medzi novodobými dejinami myslenia s „naivným“ prostredím strednej školy a s osudom deprimovaného učiteľa dejepisu závislého od alkoholu. Predsa sa nemožno ubrániť dojmu, že humor miestami zlyháva a necháva za sebou iba trpkosť. Najbolestivejšie ju pociťovať práve vo chvíľach, keď sa autor najviac približuje esejistickému žánru. Úvahy sa čoraz viac dotýkajú reality a na čitateľa dolieha potreba začať brať knihu vážne. Čím viac však text naberať na serióznosti, tým viac sa rozpadá. Vtedy padá oprávnená otázka, či autor nemohol radšej prísť so zbierkou esejí než s glosou v beletrizovanej podobe.

Napísal teda Ondrej Štefánik grotesku o sebatrýznivých nacionalistických tendenciách našich verejných intelektuálov v románovom spracovaní? Popravde, ani nie. Navzdory neustálej prítomnosti témy národnej identity a dejín sa ani v *Sirokách*, ani v esejistike neskrýva nepriznaný nacionalizmus, ale skôr rozpačitosť z novodobej slovenskosti. Liberálna časť spoločnosti má pri snahe o kritickú recepciu problém vyrovnáť sa s pojmom národa. Pokúša sa ho obchádzať alebo vykladať spôsobmi v zásade degradujúcimi. Až keď sa národ stáva dostatočne zúboženým, možno sa k nemu prihlásiť. Alternatívou sa javí už iba sebadestrukcia. „Len frustrovaný človek, len porazený a nie víťaz môže pochopiť, čoho je ľudstvo schopné, môže porozumieť jeho neúprosnej ľudskosti,“ zaznieva v knihe. Zdá sa, že jedinou cestou k slobode a sebapoznaniu je zničiť sám seba.

Autorka je slovakistka a komparatistka.

Ondrej Štefánik: *Siroty*. Tatran, Bratislava 2023, 152 stran.

Nádej sa vzdáľuje a zem kolabuje. Ilustrácia Damian Masłowski

Průvodce intuitivní naučné stezky

Nad sbírkou Místní Lubomíra Tichého

Básník a kritik Lubomír Tichý vydal svůj debut *Místní*, jehož styl by se dal popsat jako empatický realismus. Autor pracuje přesně s popisem a vyhovuje mu formát kratších básní, v nichž je „cítit jemná, objevitelská radost z toho, jak jazyk otevírá a tvaruje skutečnost“.

ONDŘEJ BUDDEUS

Čeněk Folk: Bez názvu, 2015

Začnu od konce: básnická sbírka *Místní* je mimořádně podařená prvotina a její autor Lubomír Tichý, který nechává na území současné mladé české poezie v posledních letech velmi zřetelnou stopu jako autor i kritik, svůj literární přechodový rituál v podobě první knížky vystavěl velmi pečlivě a prošel jím s nenápadnou jistotou. Ostatně jeho redakčním průvodcem byl zkušený editor poezie a básník symbiotické poetiky Petr Borkovec. O tom, že to byla podařená spolupráce, svědčí jak to, že v knížce není ani jeden text, u kterého by se dalo tvrdit, že je navíc nebo nezapadá, tak i to, jak autonomně v ní Tichý svou poetiku rozvíjí.

Mrtvý pes v živém plotě

Na první pohled utlá knížka sestává z pěti cyklů a šestačtyřiceti básní. Ani moc, ani málo, právě tak akorát, aby byl debut robustní. Tichý nás provází malými světy jednotlivých textů, z nichž každý jako baterka nasvítí malé místo v krajině, kterou zevrubně sleduje. S každou básní jako by formuloval nové gesto účasti na přirozeném světě – žádné imploze imaginace, mechanický koncept, esoterická lyrika nebo světonázorová agenda ve verších, nýbrž střízlivý, empatický realismus, který se nevnučuje a který průvodcovsky otevírá pohled na detaily, jichž bychom si mohli nevšimnout, a souvislosti, které na první dobrou nejsou vidět. Topologie této poezie vede čtenářky a čtenáře pomezím lesa a silnice, vesnických zahrad i baráků a pozvolného předměstí i rozhraním digitální a organické skutečnosti, kde světlušky osvětlují displej, kde i ze zadní sedačky se můžeme kochat krajinou billboardů, kde byl v živém plotě nalezen mrtvý pes.

Tichý dobře ví, co dělá s významem i materialitou jazyka, stříhem mezi obrazy, jemnými kontrasty, jak jedno správně zvolené slovo znamená oživený pohled na věc a novou kvalitu prožitku. Je to poezie účastné registrace, opírá se o přesnou práci s popisem. Přesvědčivě ukazuje, že tak základní literární postup jako deskripce staví nejen na selekci

toho, co chce autor pojmenovat, ale také na velmi pozorné interpretaci, která tento výběr podmiňuje. Popis tkví v paradoxu – nepředstavuje jen modus psaní, ale i způsob čtení reality, modus pozornosti. Tato artikulovaná pozornost vybízí čtenářskou imaginaci k tomu, aby doplnila a aktivně ucelila už pojmenované fragmenty světa. Tichý samozřejmě není jediný autor, který z deskripce těží, ukazuje ovšem, jak disciplinovaně ovládá pravidla svého modu operandi a poetického žánru. Básně přesvědčivě odhalují prostřednictvím mnoha malých jednotlivostí i něco obecného: že akt čtení není pasivní účast, ale tvůrčí spolupráce, kdy se ze čtení stává vidění a z vidění prožitek ve vši reálné rozporuplnosti.

Prázdná králíkárna plná sena

Bolavým místem recenzí básnických knížek je, že se spokojí buď se zobecněním, na němž se staví kritický úsudek, nebo s výňatky – citací pár veršů z různých básní, které mají dokládat recenzentčiny či recenzentovy kritické argumenty. V případě prvním chybí konkrétnost, v případě druhém je deficitem rozdrobenost a neúplnost. Existuje ale ještě třetí cesta, pozorné čtení alespoň jednoho uceleného textu. Tedy pokus v režimu pars pro toto ukázat, jak autor manévruje na území alespoň jedné úplné básně. Za tímto účelem nevybírám text, který bych sám označil za mimořádný nebo jeden z nejlepších ve sbírce. Zvlášť u čtení básní totiž platí, že každý rezonuje s různými texty, a to z mnoha důvodů – od sociologických (gender, věk, vzdělání či profese) až po to, jak se třeba zrovna vyspal. Zvolil jsem proto báseň, která je významná tím, kam je umístěna – jedná se totiž o vstupní text Králíkárna: „podlaha pokrytá pilinami / pokrytými prachem / všechno pokrývá telefonní síť // prázdná králíkárna plná sena / nejsou tam nejsou // rudé oči bílé srsti / tu srst jsem nikdy neviděl / ale ty oči tam byly vždycky“.

Už v prvních verších nejde jen o symbolickou vrstevnatost uvnitř a vně králičích kotců, rozbíhá se tu i akustická hra. Aliterace,

všechna ta slova začínající na „p“, evokuje ono postupné pokrývání. Kromě aliterace se soundscape básně opírá o několikrát opakovaný rytmus verše sestávajícího ze čtyř slov. Tato repetice je nenápadná, ale pomáhá rytmizovat význam a odkazuje na subtilní práci s jazykem, bez níž se básnický text neobejde. Čtvrtý verš („prázdná králíkárna plná sena“) se nese na významově zásadním kontrastu prázdného a plného. Repetice sloves „nejsou“ v pátém verši zdůrazňuje absenci alespoň nějakého života. I šestý verš („rudé oči bílé srsti“) těží z kontrastu. Navíc dynamiku významu podtrhuje chytřá básnická zkratka prostřednictvím druhého pádu (žádné „na“ nebo „v“ bílé srsti, to by bylo banální). Tady se ustavuje symbolická hierarchie důležitá pro celý text, vztah mezi srstí a očima, mezi tělem a pohledem. S tímto veršem končí pozorovací, objektivizující linka malé „postapokalyptické“ krajiny. Extrospekce přechází v introspekci: z vnějšího prostoru se ovšem do vnitřního neúprosně přenáší absence („tu srst jsem nikdy neviděl“) i tenzní dualita: srsti a oči, těla a pohledu, kdy jedno mizí, ale druhé zůstává. Králíkárna je přesně tím typem básně, která dává do pohybu prožitek zvláštního napětí – mezi nepřítomným přítomným a jeho opakem.

Tichý se pohybuje suverénně především na ploše krátkých básní. Je v nich cítit jemná, objevitelská radost z toho, jak jazyk otevírá a tvaruje skutečnost. V dobrém smyslu je to nakažlivé: tutéž radost přináší i čtení sbírky *Místní*. Před autorem takhle výrazného básnického debutu stojí zajímavé dilemma, které bude muset vyřešit až s knížkou následující: jestli dál pracovat v režimu jazyka a v žánru, v němž se pohybuje s takto velkou mírou jistoty, nebo se pustit do něčeho nového. Jedno je ale jisté: tradiční Cena Jiřího Ortena pro autorky a autory do třiceti let má pro příští ročník velmi výrazného kandidáta.

Autor je spisovatel.

Lubomír Tichý: *Místní*. Fra, Praha 2024, 76 stran.

Bodnutí digitálního chladu

Nová sbírka Ondřeje Lipára

Publicista, fotograf a básník Ondřej Lipár vydal po takřka desetileté pauze básnickou sbírku. Najdeme v ní mrazivá předznamenání blízké budoucnosti, romantická retro ohlížení i originální přístup k jazyku.

TADÉÁŠ DOHŇANSKÝ

Kresba Masha Shtonda

Po téměř deseti letech vydal básník a dlouholetý spolupracovník nakladatelství Fra Ondřej Lipár (nar. 1981) novou sbírku. Nese lakonický název *Retro* a vyšla péčí brněnského nakladatelství Host na sklonku roku 2023. Podobně jako v případě předchozího *Komponentu* (2014) jde o tematicky silně semknutou knihu, která navíc vyniká originálním, zpracovaně ustáleným, odhodlaným a sebejistým přístupem k jazyku: „Jazykový model na mně neslyšně rajtuje / Snad si jednou vzpomene / radostně spuštěným skriptem“.

Terapie, meditace, eskalace

Retro je kompozičně rozděleno do čtyř nepojmenovaných oddílů, respektive do tří a jakéhosi epilogu. Lyrický mluvčí nás v nich provází odosobněným univerzem plným korporátně laděných slovních obrátů. Na první pohled se jeví jako nevšedně nepoetický (avšak vnímavý) pozorovatel okolí, který se snaží mít od světa odstup. Čtenář má co do činění se záznamy z cest, útržky byznysové reality prošívané konzumerismem, potřebou být produktivní a zapřít kreativitu („K večeři usrkujes inflační fráze“) i zpráv zvěstujících blízký konflikt („Ve městech stále povědomějších názvů / narážejí rakety do infrastrukturních sítí“). Odosobněnost a technicistní charakter současného světa lyrický mluvčí nejednou v závěru básní ostře vypointuje: „Vkládáme do vás naše investice / nezklamte naši spotřebu“, „Terapie meditace

eskalace / Mohu vám dnes pomoci s něčím dalším“).

Ondřej Lipár ovšem do veršů velmi citlivě propašovával náznaky zúčastněnosti, takže se i přes názvy básní, často studené jako psí čumák (Non-playable character, Zkušebka, Strategie, Senzor, Doručeno), a děje v nich popisované nakonec ukazuje, že lyrický mluvčí je ve světě, o kterém zdánlivě odcizeně glosuje či referuje, ponořený až po uši. „Neslyšíš, protože neposloucháš / protože se tě to celé příliš dotýká / I odstup je pokynem z reže“). Dojem odtažitý, vyprázdněná současnost tak názvy básní (rovněž anglické) umocňují, Lipár nicméně umně a často nečekaně pracuje s jejich obsahy. Přitom zůstává – obdivuhodně konzistentně – prost jakýchkoli soudů či zjevných hodnotících floskulí. Jako opravdové retro se tak jeví sám lyrický mluvčí a svět, za nímž na jednu stranu nenápadně, téměř potutelně teskní, avšak který – na stranu druhou a především – stále ještě dokáže objevit a žít. Mezi vši tou automatizací a mechanizací (metafor a myšlenek, prožitků a pocitů) se prodírají záblesky naděje a emocí.

Klid jako bílý šum

Pozornost nezasluhuje pouze Lipárův básnický jazyk, nýbrž i kompozice celé sbírky. Zatímco první oddíl je prosáklý zmiňovaným odosobněním, korporátností, mrazivým předznamenáním světa blízké budoucnosti ne nepodobného dějištěm filmů *Gattaca* (1997) či *Ostrov* (2005),

druhá část *Retra* je o poznání – ovšem pouze podprahové, naznačené – lidštější, teplejší. I zde se čtenář musí popasovat s občasným bodnutím digitálního chladu, který koneckonců prostupuje celou sbírkou („Bolavé hlavy neutěšené sluchátky / [...] věci se pořád dějí / nezávisle na tom / kdy máš dovolenou“). Ve druhém oddíle lyrický mluvčí zmíněný chlad ale úspěšně setřepává, aby se k němu v tom třetím po chvilkovém zklidnění opět částečně vrátil. Z pozorovatele stojícího spíše opodál se stává snad až romantik. Pomyslným vrcholem vzhlížení ke „starému světu“ je zde báseň Všeho do času, která se ne náhodou nachází téměř uprostřed celého svazku.

Jestliže v *Komponentu* Ondřej Lipár píše „V útoku / do konce fiskálního období // Snížení stavu / zvýšení produktivity / selhání selhání selhání“, v *Retru* pomyslně a prohloubeně navazuje o kus dál: „Košile kalhoty jméno na míru / na dobírku“. Neustále nás přesvědčuje, že umí trefně pojmenovat, zaznamenat a pomocí slov zhmotnit něco, co všichni vnímáme, ale s čím nás už ani nenapadne lámat si hlavu. A je dobře, že nám to připomíná: „V éře přechodu od žlutých světél k modrým / vypadá klid jako bílý šum“.

Chladivé retro

Byť onen zdvižený prst na konci některých básní postupem četby ztrácí na intenzitě a začíná nepatrně nudit, je pozoruhodné, jak Lipár dokáže zneklidňující náboj či impuls udržet napříč celou šedesátistránkovou sbírkou. A zároveň, jak poeticky dokáže pomocí jediného symbolu navodit pocit příjemného retra – třeba verši „Nikdo už netuší, co si obléct co podržet / Tíha a touha jsou nevlastní sourozenci“ v básni příznačně nazvané Aktovka.

Závěrečnou, „ostrovní“ část, jak jsem již předestřel, lze číst jako svého způsobu epilog představující výrazné, hledané ztišení. Poslední slovo (a zároveň poslední verš) celé sbírky jsou vlastně taky svým způsobem retro (stejně jako popínavý, studivý námět Aleny Gratiarové na obálce, která koresponduje s příjemnou změnou grafického kursu nakladatelství Host). „Dám si ještě když je to v ceně / počasí pořád dobrý díky / libám“. Toto rozloučení, stejně jako celá nejnovější sbírka Ondřeje Lipára naplněná nejistotou zobrazovaných situací, sterilitou výrazu a tékavostí kompozice, nás nechává totálně chladnými. Což nelze v žádném případě brát jako výtku. Obzvláště v těchto tropických dnech.

Autor je publicista a překladatel.

Ondřej Lipár: Retro. Host, Brno 2023, 64 stran.

2024

Čálov
6+7/9
2024

Here come
the Renos
Just for 3 days

2024

expo:
Paul Cox
Hana Puchová
Etching Room
Okno do světa

2024

Vždy začínat od nuly

Peter Karvaš a jeho návraty k banskobystrickému dětství

Život i tvorbu slovenského prozaika, dramatika, publicisty a teatrologa Petra Karvaše lze číst jako antologii mezních okamžiků československých dějin. Na jejich pozadí se odžívají individuální a rodinná traumata a současně se vypráví univerzální příběh jedné generace a jednoho regionu.

BLANKA ČINÁTOVÁ

Banskobystrický rodák Peter Karvaš (1920 až 1999) prožil dětství v kosmopolitním prostředí umělecky a intelektuálně zaměřené rodiny, jeho pražská studia ukončilo protektorátní uzavření vysokých škol, roky 1941–42 strávil kvůli židovskému původu v pracovním táboře, během SNP působil jako redaktor Slobodného slovenského vysílače. Po válce se podílel na formování socialistickorealistickeho dramatu, v šedesátých letech ovšem řadu svých postojů přehodnotil, odsoudil vstup vojsk Varšavské smlouvy a s nástupem normalizace opět nemohl, stejně jako v období slovenského státu, oficiálně publikovat.

Černá noc uprostřed černé noci

Literárními historiky bývá Karvaš řazen k takzvané povstalecké literární generaci, což souvisí nejen s jeho přímou účastí v SNP, ale především s tím, že se k této zkušenosti neustále vrací v celé své prozaické, dramatické i rozhlasové tvorbě. Sám se tomuto označení nijak nebránil. Potvrdil to i v posledním rozhovoru, který poskytl pár měsíců před smrtí u příležitosti pětapadesátého výročí povstání: „Pokládám ho za důležitou a nesuplovatelnou křížovku na cestě můjho pokolenia. Prežival som ho ako jedno z vyvrcholení svojho života. Naša účasť na ňom i návraty k nemu ako písmárov boli spontánne a bezo zvyšku úprimné. Bez neho videli by sa nám životy i robota neúplnými. Nielenže nás Povstanie zrejme doživotne poznačilo, naladilo a nasmerovalo, ale stalo sa neodmysliteľnou zložkou aj našich životných a umeleckých skúseností, dráh a ich zmyslu.“

Už v roce 1945 vycházejí jeho deníkové záznamy a reportážní črty *Most*. Za pozornost ale stojí především *Noc v mojom meste* (1979). Někdy bývá označována za povstalecký román, jedná se ale o pásmo krátkých próz, které v pravidelném rytmu prokládají mezihry (Medzihra o čiernej noci uprostred čiernej noci, Medzihra o tom, či možno víťazne zabudnúť alebo Medzihra o tom, či je človek harmanček). Názvy kapitol či jednotlivých povídek naznačují, že se v první části jedná o jakýsi atlas topoi (Starý pan a nebezpečenstvo, Starý pan a strach, Starý pan a česť) a ve druhé se k podobným situacím i týmž postavám vrací v různých vyprávěcích a žánrových perspektivách (Malá fúga o poslednom boji, Trochu podexponovaná snímka požiaru, Epištola o nenapraviteľnom únose či Balada o veľkej zotrvačnosti vojny). Hlas dostávají partyzáni i kolaboranti, Němci i Rusové, mrtví i přeživší; ti, co odešli do hor, i ti, co zůstali doma. Promlouvají v různých časových rovinách, v reportážní přítomnosti i v minulém čase traumatizujícího vzpomínání. Spíše než heroické osudy se tematizují krivdy, ztráty, nedorozumění, které s časovým odstupem ještě narůstají. Karvaš ale primárně nechce jít rany, nehledá ani smíření, spíše se pokouší objevit další a další úhly pohledu, jimiž by mohl zprostředkovat intenzitu zkušenosti, která je s ohledem na osobní a formující povahu nepřenositelná a vzhledem k problematické, neustále proměnlivé historiografické i společenské reflexi nejednoznačná. Důrazem na dialogy, karikující kresbou jednotlivých postav, jež má schopnost tragické a surové proměnit spíše v satirické a groteskní, a to leckdy za přítomnosti lyrického a metaforického jazyka, připomíná Karvašův styl válečné povídky Isaaka Babela.

S mírou a vkusem

Ve stejné době jako *Noc v mojom meste*, tedy v letech vynuceného zákazu publikování, vzniká i Karvašův pravděpodobně nejosobnější text *V hniezde*. Vyjít mohl teprve v roce 1981 a po více než čtyřiceti letech tento román, který je stále spíše na okraji kánonu Karvašovy tvorby, v zajímavé grafické úpravě vydalo nakladatelství Literárna bašta (2023). V jedné z mezihier *Noci v mojom meste* rozehrává Karvaš

scénu, v níž konfrontuje začínajícího spisovatele a jeho vydavatele, který projevuje nadšení z mladíkova rukopisu a hodlá jeho románový debut vydat. Ovšem za předpokladu určitých redakčních úprav. Jak tušíme, z drobných změn se stanou nepřijatelné zásahy. Jedná se totiž o autobiografické vyprávění o pobytu v koncentračním táboře – ovšem čím realističtěji líčí „skutečnost“, tím se podle šéfredaktora stává neuvěřitelnějším, žádá svědectví „s mierou, s vkusom, na úrovni“ a doporučuje otrěsenému začínajícímu autorovi, aby přestal čtenáře obtěžovat infernem, které rozpoutala hrstka fanatiků, a zavšivenými příšerami v plesnivých hadrech, protože lidé „chcú chodiť na hriby, plávať, milovať sa, zarábať peniaze, kupovať si krásne veci!“. Román *V hniezde* ukazuje právě takové svědectví – uměřené, vkusné, plné lásky i krásných věcí.

Peter Karvaš se ve vzpomínkové próze, která v leccems připomene *Zpověď* (1935, česky 2003) Sándora Máraie, Zweigův *Svět věrejška* (1942, česky 1994) nebo *Berlínské dětství kolem roku 1900* (česky v souboru *Psaní a vzpomínání*, 2016) Waltera Benjamina, vrací do svého dětství a jinošství. Centrálním bodem, hnízdem, kolem něž víří paměť o to citlivější na detaily, o č více se vzdaluje vypravěčově současnosti, se stává banskobystrická secesní vila postavená jeho dědečkem. Stejně jako Koši-

perspektiva dítěte, okouzleného syna, jenž žane, aniž potřebuje rozumět. Například pokud se jedná o fungování budíku („vtrhnúť pitva vo do nervstva vecí“) nebo o povahu milované matky: „Vedela vyvrátiť myšlienku ako dáždňik vo vetre, jej slová a vety mali dvojité dno.“ Dospělý vypravěč nijak nezastírá hybridní spojení autobiografického vyznání s ironickým odstupem spisovatele rutinéra, který zná potlesk a ví, že psaní je dřina. Znovu pitvá nervstvo věcí a především pocitů a emocí, které provázejí dětství – touhy a deziluze následující po jejich uspokojení, samotou nucenou i kýženou, trapnost (tu ještě umocní přechodem z ich do er formy) a naprosto univerzální strach. I obava z toho, jak sdělit otci, že propadá, se může proměnit v existenciální grotesku.

Grafická úprava Terezy Maco – modrá sazba, sešitová vazba, obrazová příloha – vytváří dojem poklidného, i na dotek příjemného rodinného alba. V ateliérové idyle námořních oblečků však dusí prach v drapériích a zneklidňuje všudypřítomná benjamínovská melancholie, „lútostivá pominuteľnosť“ věcí, sílící antisemitismus, nastupující fašismus, hospodářské krize, sociální krivdy a zejména tragická ztráta blízkých. Matka v jednu chvíli improvizuje na klavíru, otec se sklání nad pacientem, ušlechtilé dřevo vily je rozpálené sluncem, ale vypravěčovu dospělou přítomnost definu-

Prázdniny v Itálii. Peter Karvaš s matkou Karolou Skuteckou-Karvašovou

ce Máraiova dětství se i masarykovská Banská Bystrica jeví jako typicky středoevropský mikrokosmos – na ulici se mluví slovensky, v kasinu nad kartami maďarsky, majitelé obchodů mají německá příjmení, nařízení z úřadů chodí česky a na dovolenou se jezdí do Benátek. Jedna teta žehrá na Židy, že ukřižovali spasitele, druhá na katolíky, že upálili nevinného Husa, děda věří, že Židé jsou Bohem vyvolený národ, a mluví o pogromech, otec vypráví o inkvizici... Karvašův horizont vyprávění se však nejeví tak sociologicky jako ve *Zpovědi*. Márai znovupříváním času stráveného v útrobách košického bytu míří k jakési zobecňující kronice typického měšťanského života a jeho postupného zániku. Karvašovo tékání po místech dospívání se mnohem víc zaměřuje na ohledávání povahy domova (a dětství) jako takového a nenávratně ztracenou přítomnost jedné výjimečné rodiny: dědečka, známého malíře Dominika Skuteckého, jeho dcery a Karvašovy matky malířky Karoly Skutecké-Karvašové a otce Ferdinanda, sociálnědemokraticky smýšlejícího lékaře.

Lítostivá pominuteľnosť

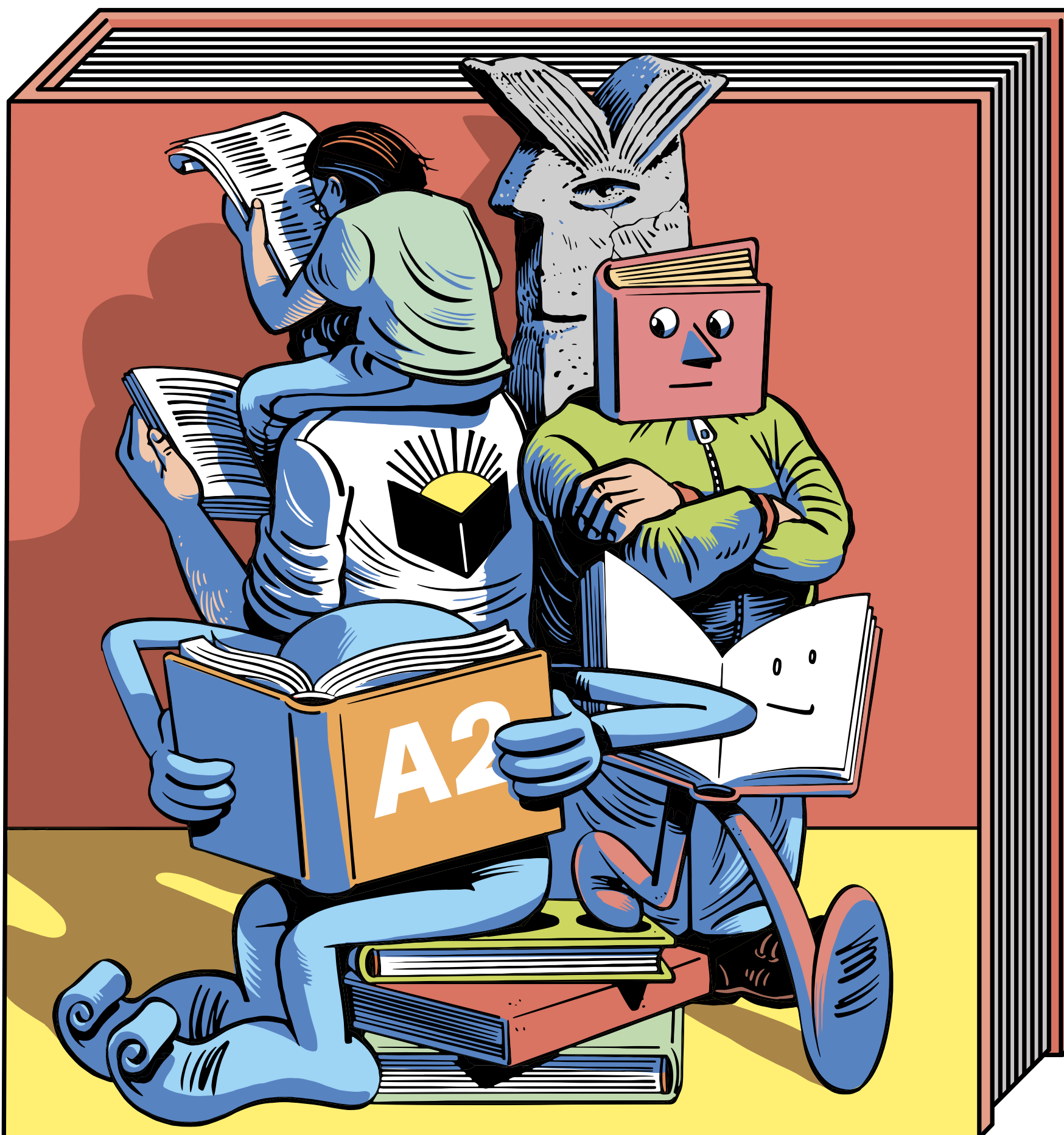
Dětství a domov splývají v nesčetných metaforách, nejen titulního hnízda, ale třeba i záračné zahrady, v níž je třeba hájit přirozený chaos plevelů proti záhonům, nebo přístavu: „Z tohto prístavu sa plavili lode a vzducholode, tu sa týčili vzdušné zámky a najmä majáky.“ Poměrně konvenční metafory však ustoupí v okamžiku, kdy se zprostředkovává

je absence: dědečkův ateliér rozporcovaný na socialistické obývky a především vražda rodičů: „V neznámý deň odviezli ich na neznáme miesto – pravdepodobne piateho decembra do Nemeckej, pravdepodobne ich popravili vo vápenke, pravdepodobne spálili a pravdepodobne vysypali do potoka.“

Většinu autobiografických návratů do vlastních hnízd lze číst i jako bildungsroman. I Karvaš svou prózou hledá odpovědi na otázku, jak jsem se stal tím, kým jsem; co a kdo mě formovalo jako spisovatele. Odmítá jazyk gymnaziálních profesorů, kteří slova „ondulujú a robia im manikúru“, a učí se „chromý predstierať na slovách krasojazdu a zaobchádzať so slovami opatrne, akoby na veľkú vzdialenosť niesol puknuté vajíčko na smrť hladnému“. Tváří v tvář všemu pominulému se však žádná apoteóza literatury nekoná. „Po celý život som sa zaoberal čímisi relatívne nepodstatným – slovami, odliatkami života. Čo zmohli proti meandrom rieky hrdúsiacej neznámu dievčinu a mojih najdrahších?“ ptá se Karvaš. Jediné ponaučení nakonec zůstává to, na které přišel už jako kvartán – vždy je třeba začínat od nuly, od čistého papíru v sešitě, protože „kto chce so slovami žiť, musí slová viť. A ryť. A myť. A kryť. A biť. A všetko ostatné.“

Peter Karvaš: V hniezde. Literárna bašta, Banská Bystrica 2023, 240 stran.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

KNIHHLAVA

FESTIVAL DOBRÉHO ČTÍVA

13.–14. 9. 2024 9:00–24:00 Silo Jihlava

PÁTEK 13. 9.

LITERÁRNÍ PROGRAM

09:00–19:00 knižní market
 09:00–12:00 festival dětem
 12:00–13:00 zahájení festivalu
 13:00–14:00 autorské čtení – nakl. Adolescent
 14:00–15:00 uvedení knihy – Zelený Leviathan, nakl. Herrmann a synové
 15:00–16:00 diskuse – cena za nejlepší dokumentární knihu 2024, MFDF
 16:00–17:00 literární procházka – Vlaky v hlavě s Michalem Špínou
 16:00–17:00 diskuse Ádvojký – Dokáže být český komiks světový?
 17:00–18:00 setkání s autorem – Ladislav Vilímek – I domy umírají vstoje
 18:00–19:00 setkání s autorkou – Alena Zemančíková – Nějaké ženy a jacísi muži

HUDEBNÍ PROGRAM

20:00–21:00 whyohwhy
 21:00–22:00 Tomáš Palucha
 22:00–23:00 Frau Zwei

SOBOTA 14. 9.

LITERÁRNÍ PROGRAM

09:00–19:00 knižní market
 09:00–10:00 festival dětem
 10:00–11:00 setkání s autorkou – Leona Štávová – Vysídlení
 11:00–12:00 setkání s autorkou – Tereza Říčanová – tvorba pro děti
 12:00–13:00 autorské čtení – projekt Prázdniny Jaroslava Hrdličky a Jana Buriana ml.
 13:00–14:00 diskuse – časopis PLAV – Z hněvu pochází všechna moudrost
 14:00–15:00 diskuse – socioložka Andrea Průchová Hrůzová a novinář David Klimeš, nakl. Akropolis
 15:00–16:00 autorské čtení – Kristina Láníková a Elsa Aids
 16:00–17:00 setkání s autorem – Marek Torčík – Rozložíš paměť
 17:00–18:00 diskuse Ádvojký – Literatura a třída
 18:00–19:00 setkání s autorkou – Ludwika Włodek – Postturismus

HUDEBNÍ PROGRAM

20:00–21:00 TBA
 21:00–22:00 Miss Petty
 22:00–23:00 Fvck_Kvlt

VSTUP

2 dny 250 Kč
 1 den do 17 h. 150 Kč
 1 den po 17 h. 200 Kč
 děti do 15 let zdarma

Dále doprovodný program pro děti i dospělé. Upozorňujeme, že v programu mohou nastat změny. Pro aktuální informace sledujte facebook a instagram Knihlavy.

Život je přeceňovaný, filmy ne

S Arnaudem Desplechinem o lásce k živoucí mrtvole

Francouzský režisér Arnaud Desplechin převzal cenu na letošní Letní filmové škole a promítl tam své starší filmy i novinku Diváci!. Jeho díla se vyznačují psychologickou hloubkou a opírají se o problematiku rodiny. Pravidelně s nimi soutěží na nejprestižnějších festivalech.

MARTIN PLEŠTIL

Považujete se za autorského režiséra? A co podle vás tento termín v dnešní době vůbec znamená? Nejsem si jistý, jestli do této kategorie spadám. Jsem především divákem – zbožňuji americké filmy, včetně těch komerčních. Naposledy jsem ve filmovém klubu uváděl Pretty Woman, což rozhodně není autorský film, ale je to nádherný snímek, který můžete analyzovat, a jde o skvělý nástroj k otevření nového pohledu na svět. Dělení na autorský a neautorský film tedy nemám rád. Kdykoli točím další snímek, i když jde o netradiční tvar, jako můj poslední titul Diváci!, vždy přemýšlím především nad tím, jak diváka bavit. To je pro mě nejdůležitější. A k vaší otázce – publikum mě za autorského režiséra označovat může, mně to však soudit nepřísluší.

Vaše láska k žánrové kinematografii se promítla i do vašich prvních děl, která jste vystavěl na základech špionážního žánru či westernu. Mám však pocit, že v poslední době se u vás tento element vytratil. Jako by se vaše tvorba stala samostatným žánrem... Ano, v jistém ohledu máte pravdu. Zároveň se ale pořád inspiřuji žánrovou kinematografií a dalšími proudy. Diváci! jsou silně ovlivněni Godardovým filmem Histoire(s) du cinéma. Nemůžu říct, že bych přestal využívat žánr jako nástroj k výstavbě něčeho nového. Hovořit skrze žánr je ten nejpokornější způsob, jak k publiku mluvit. Žánrovost miluji a oslavuji – můj nejslavnější titul Vánoční příběh vychází z tradic vánočních filmů.

Čtete kritiky? A jak se podle vás kritika změnila? Kritiky čtu často, nikdy si ale nečtu o svých filmech. Vždy jde o analýzu filmu, čtení mi v kariéře velmi pomáhá. Otevírá nové pohledy na svět i umění. Čtu francouzské i americké kritiky. Kinematografie se dnes ale nachází v krizi a je to především kvůli krizi samotné kritiky, kterou způsobil internet. Když přišly digitální kamery, všichni hovořili o velké změně a revoluci. Když se ale podíváte třeba na filmy Michaela Manna, nakonec není velký rozdíl mezi analogovým Nelítošným soubojem a digitálním Collateral. U kritiky je to ale jiné. Na internetu může psát každý. Kritik se musí mnohem obtížněji etablovat, protože pro čtenáře vinou přehlcení komentáři ztrácí relevanci. Mrzí mě to. Filmy vybízejí ke konverzaci, což mi v éře internetové kritiky chybí.

Změnila se i forma sledování: díky streamingu si někteří pouštějí filmy na telefonu. Jak na to nahlížíte vy? Je pro vás kino stále výlučným místem pro sledování filmů? Nerad se dívám na filmy na počítači, mám však velkou televizi a na ní si připomínám staré snímky. Televize mě obecně provází celý život, jen díky ní jsem v mládí mohl vidět všechny velké a pro mou kariéru formativní klasiky. Můj syn je velký fanoušek Davida Lynche, ale až tady, na LFŠ, ty filmy mohl vidět na plátně.

Najednou působily úplně jinak. Nemyslím tedy, že by mezi jejich sledováním doma a v kině existovala opravdová konkurence. Jsem však odpůrce doporučujících algoritmů – nikdy vám nenabídnou nic nového. Zase se vracím ke kritice; chybějí nám průvodci, kteří nám všechna ta skvělá a skrytá díla doporučí.

Snažíte se být tímto průvodcem pro svého syna? Pro syna určitě ne, bylo by to příliš neurotické, ihned by to odmítl. Ale snažím se tuto problematiku reflektovat v Divácích!.

V čem se váš nejnovější počín tematicky liší od dalších poct kinematografii z poslední doby, jako jsou Fabelmanovi či Říše světa? Cítíte nostalgii? Chci zmínit ještě podceňovaný titul Čas armagedonu. Kritika ho strhala, ale já ho viděl třikrát a je nádherný. Během covidu jsme podlehl strachu, že se kina už nikdy neotevrou. Šlo o zajímavý kontrast mezi kolektivním a zároveň osamoceným sdílením. Možná proto se teď filmů tohoto typu urodilo hodně. Nostalgický k minulým časům ale nejsem. Díky Netflixu jsem mohl vidět třeba mistrovské dílo Roma.

Kromě filmů jste natáčel i sedm epizod televizního seriálu En thérapie. Přístupoval jste k tomu odlišně? Bylo to zcela jiné. Rozdělení práce je odlišné. Musíte točit rychle a na dvě kamery, technická práce se nedá srovnat. Zaujal mě však námět – mladá dívka umírá na rakovinu. Je tam prostor pro psychoanalýzu. Šlo o čisté melodrama, jaká se točila v USA v padesátých letech. Byla to ale skvělá zkušenost.

Zmínil jste natáčení na dvě kamery. Otakar Vávra zmiňoval, že se během filmařského učení setkal s dvěma přístupy – ve Francii s pečlivou inscenací na jednu kameru, v Německu s opakováním akce na více kamer. Jaký přístup sedí nejvíce vám? Nedávno jsem v klubu promítal Hoří, má panenko a jeden z diváků se ptal, jak to bylo natočené. Miluji Formanovu schopnost zachytit prchavost díky odpoutané kameře. Oba zmíněné přístupy střídám, vycházím z Kurosawova schématu rozzáběrování. Co si ale opravdu užívám, je využití ruční kamery. Jen takhle zachytíte ty nejkrásnější detaily.

Tento rok jsou všudypřítomné oslavy výročí Franze Kafky. Existuje rčení, že každý v sobě máme kousek Kafky. Je to tak i u vás? Rozhodně! Nedávno jsem četl všechny jeho deníky. Je to neuvěřitelné. Prožil tak uzavřený život, až se nabízí otázka, zda někdy vůbec něco prožil. Ale ve skutečnosti prožil úplně všechno. A tím myslím opravdu všechno. Je to pro mě velká inspirace, stále mě fascinuje.

Ve vaší tvorbě cítím velkou inspiraci Čechovem. Vytváříte uzavřené mikrokosmy, které slouží k reflexi celospolečenského obrazu. Ovlivnili vás i současní spisovatelé? Ano, říkáte to přesně. Vyobrazení rodiny je zároveň vyobrazení společnosti. Velký vliv na mě má tvorba Philipa Rotha. Když se o tom tak bavíme, napadá mě ještě můj vztah k Milanu Kunderovi. Zbožňuji jeho dílo, poslední knihy už jsou ale zvláštní, ačkoli stále podnětné. Nikdy jsem však jeho tvorbu nevyužil ve filmu.

Bavíme se o umění. Je pro vás těžké udělat dělicí čáru mezi skutečným životem a fikcí? Jak moc dovolíte umění zasahovat do vašeho chování? Osobně jsem s tím měl v mládí velký problém: kvůli filmům jsem zapomínal být sám sebou...

Arnaud Desplechin. Foto Radek Petrášek

Měl jsem to úplně stejně. Ale stále se k otázce stavím jako malý kluk. Život totiž není tolik zajímavý. Vlastně je hodně přeceňovaný. S filmy je to naopak. Jsou jako život, jenže podnětný, dobře udělaný. Jak říkal André Bazin, hlavním nástrojem kinematografie je realita. Na plátně je realita vždycky lepší. Vztah mezi filmem a skutečným životem je něco, co je navždy provázané s modernitou a naším novým stylem uvažování. Kinematografie je zázrak.

Když jsem se před několika měsíci bavil s českým režisérem Ivanem Vojnářem, říkal takřka totožné věci jako teď vy, ale byl velmi skeptický k budoucnosti. Film podle něj brzy zanikne – právě proto, že je tolik spjatý s modernismem. Jste stejně skeptický? To, že kinematografie umírá, se říká stále – už více než sto let. Říkali to kritici ve dvacátých letech, tvrdil to i Jean-Luc Godard. Zvuk, televize, streamování... Kinematografie nikdy nepřestane umírat. Je to zkrátka živoucí mrtvola. A to se nikdy nezmění.

Před deseti lety jste v rozhovoru řekl, že nesnášíte psaní scénářů. Platí to stále? Je to nejbolestivější část procesu. Ale potkal jsem nového partáka – Američana narozeného v Bulharsku. Napsali jsme spolu další dva filmy a extrémně jsem si to užil! Bylo to zábavné a kreativní. Vždy jde o to, s kým scénář píšete. Nikdy bych nemohl psát sám.

Vaše jméno je silně spjaté s Cannes, vaše filmy jsou tam pravidelně uváděny. Jezdíte tam rád jako divák? Ne! Nikdy tam jako divák nejedním. Nemám to tam rád. Upřímně: musím tam kvůli prezentaci filmů, ale tím to končí. Například Benátky navštěvuji rád. Thierry Frémaux se tím, že vede canneský festival, v podstatě stal nejvlivnějším filmovým kritikem světa, čímž se vracím na začátek naší diskuse. Chybí názorová pestrost. Frémaux má pomyslný patent na pravdu. Nikdo mu neoponuje, magazíny ho

pouze citují. Cannes nemá v dramaturgii žádnou opozici.

Studoval jste režii. Je to něco, co se dá naučit? Nedá. Moje studium bylo katastrofa, vyhořel jsem. Upjal jsem se k jiným štábním profesím. Po sedmi letech jsem dostal znovu chuť zkusit režii a vydal se cestou samostudia: díval jsem se na šest filmů denně a nejvíce mi pomohla konverzace s cizinci, kteří mají na film úplně jiný pohled. Po studiu filmové školy jsem ale rozhodně nebyl připravený režirovat.

Vaše filmy vyprávějí o rodině. Chováte se ke štábu a hercům stejně jako k vlastní rodině? Ne. S rodinou to nesmí mít nic společného. Během natáčení jim беру tolik času, že po něm z jejich života musím zmizet. Sám jsem takový medvěd. Jsem sám, čtu a koukám na filmy, abych po několika měsících vylezl připravený znovu točit. Zbožňuji pak setkání s dlouholetými spolupracovníky, ale jenom na place. Musím jejich volný čas chránit.

Arnaud Desplechin (nar. 1960) je francouzský filmový a televizní režisér. Jeho absurdní špionážní thriller Hlídká v roce 1992 soutěžil o Zlatou palmu v Cannes a od té doby se jeho snímky na canneském festivalu objevují pravidelně. Desplechinova ironická rodinná či vztahová konverzační dramata jako Učená pře aneb Můj pohlavní život či Králové a královna se často pohybují v intelektuálních kruzích, svým stylem navazují na tvorbu Erika Rohmera. Novinka Diváci! je melancholickou poctou kinematografii i esejem o formativních momentech vlastního života, jenž je neoddělitelný od filmu.

13. a 14. 9. 2024

Hradby Jednoty

Zámek Plumlov

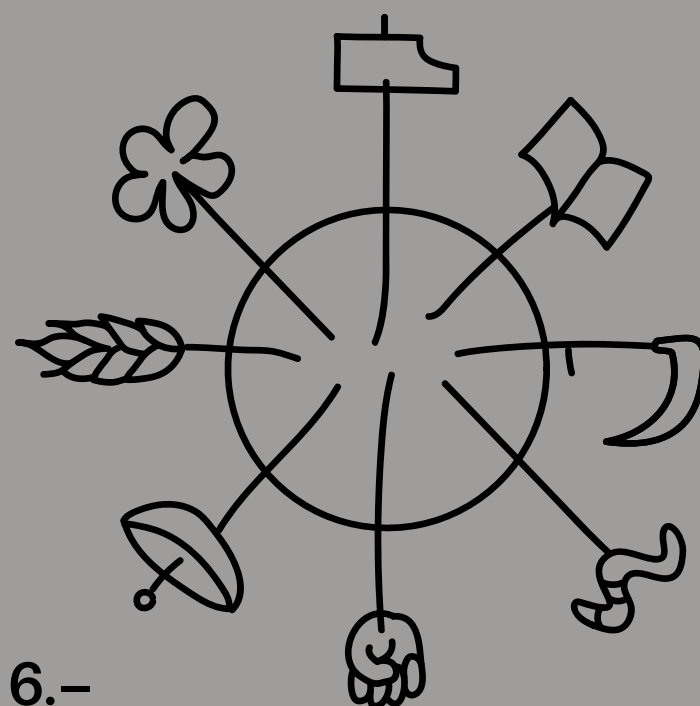
Demdike Stare † PLF † Judgitzu † Fire Like Fire
Shibuya Motors † Antez † Válek & Merta & Tarnovski
Zmyrna † Božské Soaré † Line Gate

více na jednota.space a hradbysamoty.org

Ve věci umění Matter of Art

Biennale 2024

14. 6. –
29. 9. 2024

Vstup zdarma

Místa konání
Národní galerie Praha – Veletržní palác
Lidická galerie

[@biennale.matterof.art](https://biennale.matterof.art)

www.matterof.art
www.ngprague.cz

tranzit.cz

**ASEAN+ Film Festival
2024**

Mezinárodní festival
asijských filmů
v Městské knihovně v Praze
2. – 9. 9. 2024

2 | Pásmo 8 krátkých filmů
zahájení festivalu

3 | K'na, tkalkyně snů
(Filipíny)

4 | Tun-chuang, moje láska
(Čína)

5 | Em & Trinh
(Vietnam)

6 | Deštivé město
(Malajsie)

7 | Šťastný starý rok
(Thajsko)

8 | Autobiografie
(Indonésie)

9 | 3(A)
(Myanmar)

Ústřední knihovna,
Mariánské nám. 1, Praha 1

alternativa

15. — 23. 11. 2024
Praha

Jenny Hval –
I want to be a machine
Otomo Yoshihide
& Far East Network
Puce Mary
Dans les arbres

Adéla Konečná
PRAED feat. Michaela
Turcerová
Tittingur A/V set
A další

alternativa-festival.cz
[@alternativafestival](https://twitter.com/alternativafestival)

festival hutné hudby
festival of dense music

Městská
knihovna
v Praze

Více na
mlp.cz/film

AZLARM

VOICE

ALTERecho

HEARTNOIZE

At' padají hlavy!

28. ročník shakespearovského festivalu v Gdaňsku

Letošní přehlídka nabídla řadu svěžích aktualizací více než čtyři století staré dramatické látky. Jak v hlavní soutěži, tak v novinářské anketě zvítězila inscenace, jejíž autoři známou mistrovu romanci důmyslně propojili s aktuálním tématem generačních sporů v uměleckých kruzích.

ŠTĚPÁN TRUHLAŘÍK

Při zmínce, že na přelomu července a srpna jedu do třináct hodin jízdy vlakem vzdáleného Gdaňsku na festival věnovaný tvorbě Williama Shakespeara, se většinou mych kamarádů, kteří nejsou z divadelního prostředí, zkrivila ústa v ironický úšklebek. Přesvědčit se mi – i vzhledem k ceně vstupenek a několika vyprodaným představením – nepodařilo ani partnerku a trojici kamarádek, které spolu se mnou vyjely do Trojměstí na dovolenou. Volný čas raději strávily na pláži nebo v rušných ulicích města. Dílo možná nejznámějšího evropského dramatika si totiž mnozí – trochu právoplatně – spojují s nesnadno srozumitelnými verši, jednotvárnými příběhy mocichtivých panovníků nebo obstarožními komedii, jejichž humor, často sexistický, již dávno vzal za své.

Společenský ostych vůči Shakespeareovu dílu či obecně nezáměr o klasickou dramatu pocítovali sami zakladatelé festivalu. Za ideou rozvíjet tradici renesančního divadla v Polsku stojí Jerzy Limon. Tento významný teatrolog, který zemřel před třemi lety na covid-19, se zasloužil jak o vznik festivalu, tak o výstavbu moderního shakespearovského divadla, které bylo slavnostně otevřeno v roce 2014. Cíle instituce odhaluje její umělecký manifest, kde mimo jiné stojí: „Jsme prostorem pro setkání posvátného a profánního – jako v dobách alžbětinského divadla.“

Letos se návštěvníci během jedenáctidenního programu mohli nechat konfrontovat s řadou polských titulů, ale i s několika zahraničními tvůrci. Hlavním tahákem byl bezesporu příjezd Declana Donnellana, význačného britského režiséra a jednoho ze dvou zakladatelů proslulého souboru Cheek by Jowl. Vitální sedmdesátník ve spolupráci s rumunským národním divadlem nastudoval možná vůbec nejznámější Shakespeareovo dílo. Minimalistické ztvárnění příběhu o dánském princí, těžící ze suverénního projevu rumunského herce Vlada Udresca v hlavní roli a kladoucí důraz na sílu rodinných pout mezi postavami, bylo příjemným začátkem mé čtyřdenní návštěvy.

Život, pouhý stín

Festivaly věnované tvorbě jednoho dramatika jsou ideálním místem k porovnání rozdílných přístupů současných tvůrců k jedné předloze. Na letošním ročníku se například představily dva polské soubory s jevištní interpretací *Macbetha*. Režisérkou inscenace s podtitulem *Hlasy z temnoty* souboru divadla Przedmieście z Řešova byla Aneta Adamska-Szukała, která klasickou látku o skotském tyranovi pojala jako souboj člověka se svou zvířecí, pudovou podstatou. Dramaturgické vyzdvížení lidské surovosti a jedincova sklonu k dominanci úzce souviselo i s režijním pojetím. Přestože Macbethův historický předchůdce žil na začátku 11. století, výtvarná stránka představení, zejména pak kostýmy, evokovala dobu nikoli vrcholného, ale raného, předkřesťanského středověku. Například postava čarodějnice, kterou ztělesnila sama režisérka, byla oblečená do lněné tuniky přepásané kožešinou a do nečesaných vlasů měla vpleten ptačí brk. S primitivismem se pojilo i vedení mužské části souboru. Čtveřice herců, mezi něž patřil i Maciej Szukała coby Macbeth, oděná do volných sukní hnědé barvy jako naši dávní předchůdci, měla nízko položené těžiště a jejich trhaný pohyb vycházel z celé osy těla, nikoli jen z jeho pohyblivých částí. Adamska-Szukała tragédii zkondenzovala do devadesátiminutového představení, jemuž od počátku dominovalo zběsilé tempo nad postupným budováním atmosféry. Její Macbeth tak připomínal vztekklé zvíře chycené do pasti, z níž nemá šanci uniknout, a tak ze smrtelného strachu požírá vše kolem sebe.

V mnoha ohledech zcela opačný přístup k historickému dramatu zvolil režisér Paweł Palcat, který spolu se souborem Baltského dramatického divadla v Košalině připravil o poznání chladnější a méně přímočarý ponor do choré mysli vládčivého generála. Již úvodní scéna představení, situovaná do jakéhosi vojenského sanatoria, diváka znejistila, zda se příběh nebude odvíjet pouze v hlavě válečnými hrůzami poznamenaného hlavního hrdiny, jehož zdařile ztvárnil herec Michał Kosela. Neodůvodněnému

Hlavní cenu si odneslo opolské divadlo im. Jana Kochanowskiego za nastudování *Bouře*. Foto Dawid Linkowski

drastickému chování a psychickému rozpadu svého manžela zpovzdálí přihlížela Lady Macbeth, do jejíž role byla obsazena oproti svému kolegovi znatelně starší Żanetta Gruszczyńska-Ogonowska. Zatímco v představení řešovského souboru Lady Macbeth v podání Iwony Błądzińskiej vystupovala jako válečná štváčka a svůdnice, která svého nerozhodného manžela podnítí ke zločinu prostřednictvím sexu, v košalinském představení byla panovnice svému muži spíše matkou než milenkou. Palcat pro její pasivní postavu dokázal najít důležitou roli v jednom z klíčových obrazů; místo anonymního posla zprávu pro Lady MacDuff o smrti jejího manžela přinesla právě ona. Režisér a dramaturg v jedné osobě tím chytře umocnil tichou ženskou sounáležitost ve světě, jemuž vládnou muži a násilí.

Za vůbec nejpodnětnější lze označit Palcatovu práci se vztahem člověka a přírody. Z dramatu bylo vyškrtáno i stěžejní prostředí birnamského lesa. Vedle opakujícího se zvuku mořského příboje je příroda symbolizována jeleny. Přezývka se jednak objevují na zpomaleném záznamu zachyceném na infračervenou kameru, jednak jako bílé objekty/loutky, jež na jevišti přibývají s každou další zemřelou postavou. Tragédie lidského jednání zde nesouvisí s naší zvířecí podstatou, ale naopak s tím, že jsme se jí absolutně odcizili. Palcatův *Macbeth* představuje člověka, který překonal přírodu a jehož další dobývání moci nenese žádný smysl – připomíná jen posmrtnou křeč.

Bouře ve sklenici vody

Součástí festivalu jsou dvě soutěžní sekce, Nový a Zlatý Yorick, jichž se účastní pouze polští umělci. První cena je určena pro mladé debutující tvůrce a tvůrkyně, jejichž inscenace se mnohdy nacházejí ve fázi příprav či zkoušení. Soška se zlatou lebkou,

inspirovaná postavou zemřelého dvorního šaška z *Hamleta*, je pak udělována za nejlepší inscenaci Shakespeareova dramatu v dané divadelní sezóně. Letos si tuto cenu odnesla dvojice Katarzyna Minkowska s Janem Czaplińským z opolského divadla im. Jana Kochanowskiego za nastudování *Bouře*. Jak porotu, tak novináře oslovilo jejich nečekané uchopení jedné z mála Shakespeareových romancí, jejíž důležitou příběhovou linkou je příprava divadelní inscenace. Tento motiv využili k tematizaci dril a toxických vztahů

v uměleckém prostředí, problému, který byl v posledních letech intenzivně diskutován jak v Polsku, tak u nás.

Hlavní hrdina Prospero v podání Bartosze Woźného v této inscenaci reprezentuje typ režiséra-demiurga, který si nárokuje totální kontrolu nad dílem i herci, jež vnímá pouze jako tvárné objekty sloužící jeho uměleckému záměru: je cholerický, při sebemenším nesouladu prská do mikrofonu na režijním stole a rozhazuje stohy papírů s poznámkami. Nejen černým, lehce vytahaným rolákem, ale i rozmáchlými gesty odkazuje na Krystiana Lupu. Tomuto přednímu polskému divadelnímu režisérovi bylo na loňském ročníku prestižního festivalu v Avignonu zrušeno uvedení jeho inscenace poté, co se objevila řada obvinění z opakování slovního napadání herců.

Minkowské s Czaplińským nejde pouze o odsouzení příslovečného starého bílého muže v mocenské pozici. Ve scéně v závěru představení, kdy postavy, včetně dcery Mirandy, opouštějí svého otce-stvořitele, lze nalézt jak tíhu loučení, tak nutnost opustit zaběhlý systém. Autorské duo neukazuje, jakým konkrétním směrem se má polská divadelní tvorba vydat, pouze – s velkou porcí idealismu – navrhuje formu společného dialogu, v němž budou mít všichni, kdo se podílejí na vzniku uměleckého díla, prostor pro svobodné vyjádření. O něco podobného se v loňské sezóně pokusili Jiří Havelka s dramaturgyní Martou Ljubkovou v Dejvickém divadle (viz A2 č. 3/2024). Jejich volná jevištní interpretace méně známého dramatu Victora Huga *Hernani* však dopadla zcela opačně. Soustředila se na karikování zejména mladší generace a pro porozumění v ní zbylo jen pramálo místa. Minkowska s Czaplińským ukazují, že to jde i jinak.

28. gdaňský shakespearovský festival. Gdaňsk, Polsko, 25. 7. – 4. 8. 2024.

Mé plíce nezabloudí

Paranoidní stoner metal High on Fire

Kytarista a zpěvák Matt Pike z americké metalové skupiny High on Fire tvrdí, že na novém albu *Cometh the Storm* zpívá o naší době. V pozadí jeho textů najdeme dvě inspirace: konopí a konspirační teorie. Představy o „velké bouři“ a spiknutí reptiliánů přitom obsahují i společenskou kritiku: vyjadřují nenávist k miliardářům.

ŠTĚPÁN ŠANDA

Dva rychlé údery basového bubnu jsou jako plíce, které prudkým nádechem a výdechem pohánějí kytarový riff k větší intenzitě. Vybuzený zvuk skladby *Lambsbread*, úvodního tracku alba *Cometh the Storm*, představuje typickou polohu americké stonermetalové skupiny High on Fire. Ačkoli kapela vznikla už koncem devadesátých let (na troskách kultovní doommetalové formace Sleep), výraznějšího ohlasu se dočkala až v druhé polovině minulé dekády. Svou devátou studiovou deskou navazuje na předchozí, průlomovou nahrávku *Electric Messiah* (2018), kterou trojice hudebníků věnovala památce Lemmyho Kilmistera z Motörhead a za niž získala cenu Grammy.

Spadlo hovno do větráku

Patos nového alba vystihuje už přebal, na němž vidíme koráb zmítaný poryvy bouře a plující do ruda zbarvenou, jakoby hořící oblohou. A skutečně, hudba High on Fire se na posluchače valí v nárazech ohlušujícího hromobití, neprostupná jako těžká masa vody. V klidnějších pasážích nicméně v této žánrové krajině ucítíme – v klasickém stonermetalovém duchu – vůni konopí indického. „Posvátné dny se vykouří / Ať jsou požehnány / Mé plíce nikdy nezabloudí,“ vykřikuje v refrénu zmíněné úvodní skladby svým skřípavým hlasem kytarista a zpěvák Matt Pike, který se nijak netají tím, že vždycky rád psal o „hulení“ (*Lambsbread* je odrůda jamajské marihuany).

Na albu *Cometh the Storm* je to sice jediný přímý odkaz na inspiraci, která dala stoner metalu jeho název, ale podíváme-li se na témata dalších písní, je to jako sledovat huličskou debatu, během které se stihne probrat nukleární válka (v titulní skladbě), staroegyptská mytologie (Trismegistus) i rvačky a bojové sporty (*The Beating*). Nahrávka, jejíž špinavý zvuk nebrání čitelnosti jednotlivých nástrojů, plynule přechází mezi různými tempy i náladami. Díky baskytaristovi Jeffu Matzovi, který se v posledních letech naučil hrát na blízkovýchodní strunný nástroj saz, se na desku dostaly i ozvuky turecké hudby – včetně skoro čtyřminutové mezihry *Karanlık yol*, jež představuje jedinou klidnou pasáž.

Svou melodičnost se vymyká i předposlední skladba *Hunting Shadows*, jejíž text pojednává o tom, jak dvaapadesátiletý frontman překonal svou depresi a závislost na alkoholu díky psychedelickému zážitku. Píseň vyzývající k záchraně toho, co nám zbylo ze světa, který je „spálený a potrháný“, vyznívá překvapivě pozitivně. „Už před covidem se strhla velká bouře, a teď to vypadá, jak kdyby spadlo hovno do větráku,“ vyjádřil se Pike pro magazín *Kerrang* s tím, že „prostě zpívá o naší době“. Tím, že je utlumený a vybuzený zároveň, může stoner metal představovat ideální hudbu do doby, kdy podle známé průpovědky „nastává apokalypsa, ale pořád musíme chodit do práce“.

Země naplněná riffy

V posledních letech se zejména v USA objevila spousta nových odrůd marihuany, často s až absurdně vysokým obsahem THC. Její konzumace přitom ovlivňuje množství rozmanitých hudebních žánrů a subžánrů. V případě stoner metalu se na sebe freneticky kupí blízké i vzdálené představy a prožitky. Zároveň ale formálně vychází z doom metalu, jehož pomalé tempo a repetitivní riffy jako by sledovaly cestu k transu skrze opakování téže aktivity. Na *Cometh the Storm* tuto polohu zastupuje závěrečná *Darker Fleece*, která se od doomového vazbení prokouše až k jakémusi válečnému pochodu, ve kterém vynikají zbesilé bicí Coadyho Willise (ten hraje mimo jiné i s Melvins a v sestavě nahradil Dese Kensela).

Matt Pike si vyřizuje účty s miliardáři v tryskách. Foto Selbymay (CC BY-SA 4.0)

Stoner metal umí zpomalit každodenní shon, svou intenzitou sugeruje závrat i pocit ztěžklých nohou jako po vdechnutí hořících pryskyřic, ale namísto klidu zpřítomňuje a zesiluje hrůzy a bizarnosti světa. Zároveň však nechává pootevřené dveře k úniku. Připomíná to i kultovní deska *Dopesmoker* (2003) nedávno obnovené skupiny Sleep, která vyšla v několika různých verzích a pod různými názvy poté, co v roce 1996 label London Records více než hodinovou nahrávku obsahující jedinou skladbu odmítl vydat, což nakonec vedlo k rozpuštění kapely. Hned první verše posluchače vyzývají, aby „následovali kouř do země naplněné riffy“.

Zhulenost ovšem není jediným projevem fascinace světy, jež jsou mimoběžné vůči tomu našemu. Matt Pike je totiž mimo jiné i vášnivý vyznač konspiračních teorií. V diskografii High on Fire tak po sobě následují desky *Snakes for the Divine* (2009), na níž se od biblického příběhu o Adamovi a Evě dostáváme k reptiliánské rase, a *De Vermis Mysteriis* (2012), která rozvíjí lovecraftovskou imaginaci. Název odkazuje na fiktivní grimoár (čarodějnou knihu) spisovatele a Lovecraftova následovníka Roberta Blocha. Fascinace silami mimo náš dosah a jakýmsi zapovězeným věděním je ostatně společná brakové literatuře i konspiračním teoriím.

Systém je prohnílý

V posledních letech – zejména v souvislosti s vydáním eponymní desky hudebníkovy sólového projektu Pike vs. the Automaton v roce 2022 – některá média přinesla vzhled do jeho názorů ovlivněných mimo jiné Davidem Ickem, prominentní postavou konspirační scény a popularizátorem představ o reptiliánech, plazích tvorech z vesmíru, kteří řídí světové dění. Profilový článek rozhlasové stanice NPR konstatuje, že se hudebník, kterému

dříve bizarní příběhy sloužily podobně jako hercům kostýmy, začíná ztrácet v alternativní realitě. Rozhovor s Pikem pro *The Quietus* však obsahuje důležitý moment: dojde i na rozhořčené konstatování, že pandemie (podle Pikea „plánovaná“) vedla k dalšímu obohacení elity superbohatých. A nejde o jediný výrok na toto téma. „V téhle písni si to rozdávám se Světovým ekonomickým fórem a s miliardáři, kteří lítají v tryskách a říkají, že když jim dáme další miliardu dolarů, zachrání za nás svět,“ komentoval Pike singl *Burning Down* z aktuální deky *Cometh the Storm* v rozhovoru pro *Apple Music*.

Toto vyjádření ilustruje, že navzdory své nerealističnosti mohou konspirační teorie nést i společenskou kritiku, jejíž předmět je zcela reálný, jen je kontaminován sublimací politické bezmoci. Od druhé poloviny minulého století se teorie spiknutí proměnily – do té doby nepřítel intrikoval za hranicemi, kdežto nyní se vyskytuje uvnitř společnosti: všechny naše instituce dokázal infikovat, celý systém je prohnílý... Takové vyprávění nacházíme i v popkultuře, zvláště ve filmu – třeba *Matrix* přitom může představovat iniciační dílo pro misogynní fámuly někdejšího boxera a internetové celebrity Andrewa Tatea a zároveň se dá interpretovat jako levicová kritika hegemónní ideologie.

V době rostoucí moci suberbohaté třídy, která podle sociologa a filosofa Bruna Latoura nezastírá záměr „opustit Zemi“, se spikleneckému fantazírování o jejích záměrech vlastně nelze divit. Poslech nové desky High on Fire tak kromě požitku ze syrových riffů ukazuje, jak úzká může být hranice mezi nespokojeností a vírou v konspiraci, ale také mezi tvorbou a paranoií.

Autor je hudební publicista.

High on Fire: Cometh the Storm. MNRK Heavy 2024.

Polyrytmy světla a tmy

Meandrující tvorba Oldřicha Janoty

Dvacátého sedmého srpna by se Oldřich Janota dožil 75 let. Nad konstantami mnohvrstevnaté tvorby nedávno zemřelého hudebníka a básníka, který výrazně přesáhl milieu české folkové scény, se zamýšlí jeho spoluhráč z kapely Mozart K.

MILOŠ VOJTĚCHOVSKÝ

„Věnováno s láskou všem kravám, které nepochopily princip elektrického ohradníku, všem věžňům informace v současné společnosti.“
Oldřich Janota: S-rové dřevo špatně HŘÍ

Videozáznam z přednášky Oldřicha Janoty na předvánočním neubauerovském semináři při katedře filosofie a dějin přírodních věd PřF UK v Praze ve Viničné ulici v roce 2021 naznačuje jeden možný úhel koncepce světa, která utvářela autorovu slovesnou a hudební tvorbu. Aktuální kontext rozpravy byl sice pandemický, ale v širších souvislostech navazoval na Oldřichovu předchozí, předcovidovou přednášku věnovanou mariánskému kultu, konjunkci ženského a mužského principu, paradigmatu vztahu umění a vědy i zjevení, jak je formuloval Zdeněk Neubauer například v souborech textů ze sedmdesátých a osmdesátých let *Deus et Natura* (1999) a *Nový Areopág* (1992). Janota ve Viničné nastínil mimo jiné dualitu témat, která spolu zdánlivě nesouvisejí.

Tekutý čas

Prvním popisovaným prožitkem byla noční epifanie na Střeleckém ostrově, kterou Oldřich prožil v rozmluvě s přítelem. Město jako by se vlivem právě propuklé pandemie vrátilo o pár desetiletí zpět, do časů před zahlcením všudypřítomnými hordami turistů, plovoucími diskotékami a temným duněním pozemské i nebeské dopravy. Pro optiku stoupenců víry v nekonečný pokrok se pandemie covidu stala šokem a diverzí ohrožující nezpochybnitelné jistoty trhu, svobod a konzumních pořádků, tedy hlubokých základů, na nichž spočívají hodnoty naší blahoslavené a o neustálou a instantní blaženost usilující společnosti. Pandemií ochromený svět se podle Janotových slov zpomalil, utichl, uklidnil, vyjasnil. Najednou byla opět slyšet volání ptáků a hmyzu, snad dokonce i šeptání ryb a na oblohu připluly mraky plné deště. Byl obnoven, byť jen na chvíli, posvátný cyklus střídání počasí, na nějž jsme byli zvyklí v dobách před adventem klimatické změny. Těm, kteří jemněji naslouchají, se svět a město zase vyjevily jako domov, a dokonce – Janotovými slovy – jako opětovné propojení nebe a země, případně snoubení nebe a pekla. O něm kdysi snil básník a malíř William Blake a v Janotových textech je zastoupeno vracejícím se archetypem smírné a harmonické duhy.

V druhé, tak trochu „psychogeografické“ výpravě se Janota vydal na Letnou, na pražskou stolovou horu a společenskou agoru. Na místa, kde se od roku 1991 kývá – pokud to je někdo ochoten zaplatit – obří kyvadlo, metronom Vratislava Karla Nováka. Stroj-monument shlíží dolů na řeku i město a mechanicky odměřuje pravidelný čas. Rameno stroje porcuje čas na identické segmenty a Janota takový rytmus, nebo snad algoritmus, vykládá jako znamení vládnoucí sekulární představy času, monument triumfu pokroku nad archaickým časem, který je organický, tekutý.

Rovnováha imaginace a monotónnosti

Motivy hledání posvátnosti místa a času v každodennosti a všednosti jsou podle mne pro Janotovo dnes už uzavřené dílo symptomatické. A jsou možná také důvodem těžkostí s jeho generačním i stylovým zařazením. V krystalické podobě je nacházím zejména v jeho životě a práci v polovině osmdesátých a na začátku devadesátých let. Tehdy se snad až bolestně vymaňoval z posluchačských stereotypů, nároků a očekávání „písničkářské“ komunity, z níž vzešel, jejíž způsob tvorby a komunikace bravurně ovládal a v jejímž rámci se nakonec i společensky „prosadil“. Repetitivní proplétání textur nepravidelných melodických linek a klopýtavých polyrytmů vyzkoušel již v předchozích letech, třeba v kultovní písničce Měsíc nad Radlicemi, ale hlavně v Chodcích v nočním městě (obě

z repertoáru skupiny Mozart K ze začátku osmdesátých let). Ty lze považovat za matrici pro pozdější postupy, zejména pro minimalistickou polohu v hudbě seskupení Janota–Richter–Fidler, případně pro kongeniální propojení tří básní Jana Štolby a jejich textového a hudebního rozpracování Janotou ve skladbách Stavy vody, Výkladní skříň a Neviditelné věci. Ty pokládám za vyvrcholení náročné výpravy směrem k dynamické rovnováze mezi obrazotvorností slovních spojení a uhrančivou, někdy až zatvzrelou monotónností hudební a rytmické textury. Tuto rovnováhu Janota zároveň občas ironicky porušoval.

Vlak stejně nezastaví

Kolem roku 1990 se Oldřich Janota, po období spolupráce s Irenou a Vojtěchem Havlovými, pustil do dvou zajímavých a podle mne dosud nedoceněných kolektivních experimentů, znamenáných na dvou CD: *Jiná rychlost času: Hvězdná mapa* (1993) a *Týden v Malovaném domě* (2015). První album vzniklo z materiálu nahraného během několikadenních improvizací na podzim roku 1992 v kapli sv. Benedikta a Bernarda bývalého konventu v Plasích. V seskupení *Jiná rychlost času* se s Oldřichem potkali Mikoláš Bělík, Luboš Fidler, Radka Hanzlíková a Zdeněk „Hmyzák“ Novák. Na obalu CD je vyobrazen světelný nástroj, věžní hodiny Luboše Fidlera, spolu s „vysvětlujícím“ textem: „Nejsou pouze jiné rozměry prostoru. Jsou také jiné rychlosti času. Hudba je momentálním otiskem prostoru, světla, okolních zvuků a vnímání všech zúčastněných hudebníků.“

CD *Týden v Malovaném domě* vzniklo z nahrávek pořízených v Třebíči v roce 1990, kde se Janota a Radka Hanzlíková s dětmi propojili s Jaroslavem Benediktem Noskem a Antonínem

Hlávkou ze skupiny Veselí Filištínové, Evou Holečkovou a Mikolášem Bělíkem, astrologem a architektem, který se jinak hudbě věnoval jen okrajově. Janota zde své básně nezpívá, zato opatřil obal dvanácti textovými kóany. Alespoň jeden na ukázkou: „Česká Třebová nebo já, kdoví. Vlak stejně nezastaví. Mlčení v kupé se prohlubuje, tůje se proměňuje v padající závory, pod dveřmi z chodby prorůstají mechy a brambory.“

Šperk na dně uhláku

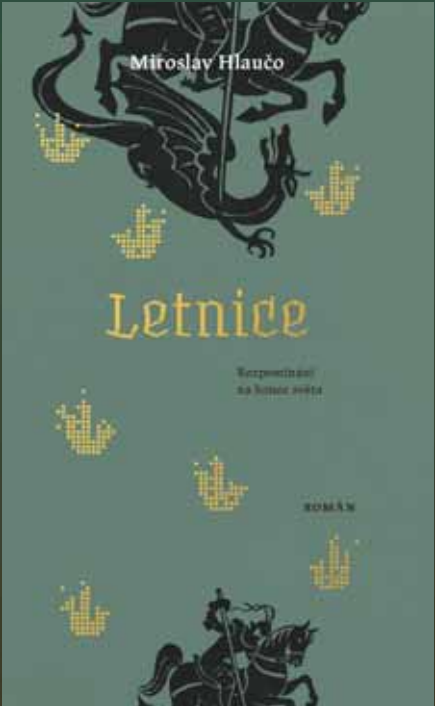
Hudbu zachycenou na zmíněných dvou nosičích nelze asi přímo řadit do Janotovy autorské tvorby. Je to výsledek kolektivní improvizace, v níž se mělo autorské ego rozplynout do bezčasí teď a tady. Nicméně jde o jeden z důkazů, že nahlízet Oldřicha jako hermetického solitéra je zjednodušující. Jeho dílo vzniklé v průběhu padesáti let je mnohvrstevnaté, rizomatické, nelineární. K některým předchozím obdobím a postupům se – možná i z praktických důvodů – občas vracel a rozpracovával je.

Každá kapitola Janotovy dráhy si získala své příznivce, obdivovatele a kritiky, přičemž proměnlivá časová linka vždy a setrvale meandrovala kolem výrazných pevných bodů. Soudím, že všechny ty skály, kameny, měsíce, luna a další poetické konstanty pevně tkví v myšlence na hermetické prolnutí nebe a země, slova a hlasu, světla a tmy, vzduchu, vody a ohně, pláče a smíchu. Janota dokázal vyjádřit přirozené trvání času ve zvonivě rozložených tónech kytary, pár slovy postihnout plynutí řeky od pramene k ústí či zahlédnout zářící šperk na dně uhláku. Jsou to příznačné schopnosti a talent osobnosti, jež přišla na svět ve znamení Panny, na zelené louce u modré studny.

Autor je teoretik umění a kurátor.

Oldřich Janota na uměleckém sympoziu v Plasích v roce 1998. Foto Radek Kodera

dotiskli
jsme

MIROSLAV HLAUČO

Letnice

Román s prvky magického realismu odkazující na velká vyprávění od Odyssea po Dona Quijota.

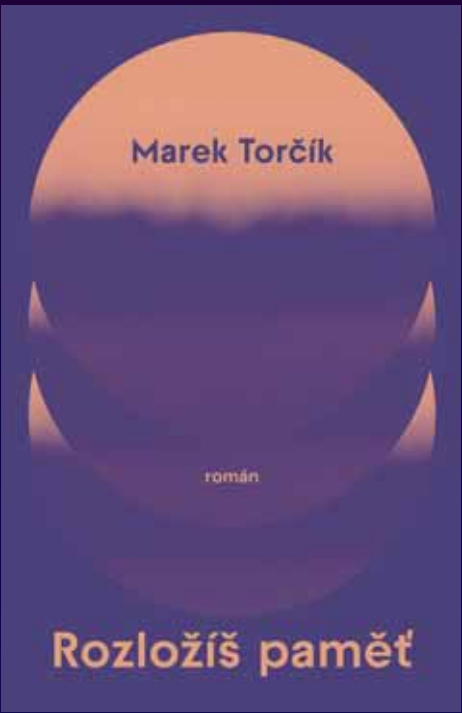
Na začátku 20. století žijí obyvatelé městečka Svatý Jiří úplně odtržené od světa, ale začínají pomalu tušit, že se přiblížila doba technických zázraků, které nahradí ty tradiční.

ÉDOUARD LOUIS
KEN LOACH

Dialog o umění a politice

**Úderný rozhovor britského režiséra
a angažovaného francouzského spisovatele.**

Louis a Loach se v rozhovoru dotýkají mnoha bolestí současného světa: původu nesnášenlivosti, předsudků či homofobie, negativní role sociálních sítí, bezdomovectví, násilí, postavení žen či gayů.

dotiskli
jsme

MAREK TORČÍK

Rozložíš paměť

**Kniha oceněná Magnesíí Literou
za prózu a Cenou Jiřího Ortena.**

Román, který se unikátním způsobem snaží do českého kontextu vnést témata světové literatury, vypráví o mladém queer chlapci vyrůstajícím v konzervativním průmyslovém městě.

Krize ve Slovenské národní galerii

Co vedlo k odvolání ředitelky SNG Alexandry Kusé?

Slovenská ministryně kultury Martina Šimkovičová v posledních týdnech znovu upoutala mezinárodní pozornost, když se rozhodla pokračovat v odvolávání vedení kulturních institucí. Došlo i na ředitelku Slovenské národní galerie Alexandru Kusou.

DAVID BLÁHA

Když jsem na jaře tohoto roku oznamoval svým přátelům, že se s partnerkou budeme začátkem léta kvůli pracovní příležitosti stěhovat do Bratislavy, nikdo se nesnažil skrýt překvapení. Moc jsem se jim nedivil, nicméně jsem bránil svoji pozici připomenutím, že je to kousek do Vídně, což většinu pohoršených uspokojilo. Robert Fico už byl znovu ve vysoké politice, probíhaly kampaně k prezidentským volbám a teprve nedávno jmenovaná ministryně kultury Martina Šimkovičová už za sebou měla několik kauz. Z těch nejvýraznějších můžeme jmenovat odvolání ředitelky Mezinárodního domu umění pro děti Bibiana Zuzany Liptákové (na její místo dosadila svoji sousedku z rakouského Kittsee Petru Flach), faktickou likvidaci bratislavské Kunsthalle a hlavně prohlášení, že kultura by měla být „slovenská a žádná jiná“. Uvidíme, uklidňoval jsem kamarády. Pokud se to zhorší, prostě se přestěhujeme zpátky.

O kulturu tu nakonec nejde

Martina Šimkovičová, ministryně kultury stávající koalice, bývalá moderátorka televize Markíza (odkud byla propuštěna kvůli protiprchrlickým vyjádřením) a výrazná postava slovenské dezinformační scény, svědomitě a vytrvale vystupuje proti tzv. bratislavským progresivcům a její konspirační a ultranacionalistické výroky působí na slovenskou liberální scénu jako červený hadr. Její politika je poháněna nenávistnými tvrzeními: hlavní město prý zbytku strádajícího státu vnucuje „degenerovanou“ LGBT propagandu, odpovědnou za vymírání bílé rasy, a ještě k tomu parazituje na jeho daních. Ideální kultura by podle ní měla být tradiční, „normální“ a ryze slovenská. Nepřijatelné postoje současné vlády je možné vystihnout připomenutím, že Robert Fico se při obraně kritizované Šimkovičové nechal slyšet, že její ministerstvo se správně vymezuje proti „kultuře transsexuálů, zvrhlosti a vulgárnosti“.

Budova Slovenské národní galerie se od dokončení rekonstrukce zaplnila výstavami. Foto David Bláha

Nepovažuji za nutné hlouběji rozepisovat fakt, že ještě do roku 1945 byla umělecká scéna na území Slovenska (stejně jako Česka) jazykově i národnostně multikulturní a většina umění, které se zapsalo do poválečného kánonu, vznikalo v dialogu se zbytkem Evropy. Šimkovičová stále dokola vypráví ničím nepodložené příběhy o utlačované tradiční, pravé slovenské kultuře, kterou si dala za cíl ochraňovat. Žádná tichá většina umělců tvořících v duchu národního či lidového křesťanského realismu, kterou kdosi neprávem umlčuje a která jen čeká na svoji příležitost zazářit, přitom na Slovensku neexistuje. Tato představa

samozřejmě musí být směšná každému, kdo má aspoň minimální ponětí o slovenském umění posledních třiceti let. A za připomínku stojí i fakt, že Šimkovičovou vypískali i na mezinárodním folklorním festivalu Jánošíkove dni v Terchové. Ani tento moment bohužel ministryni k sebereflexi nepřivedl.

Celá situace je frustrující především proto, že v ní o uměleckou tvorbu vlastně vůbec nejde. Za útoky nestojí záměr rozpoutat teoretickou debatu o tom, jak by mělo vypadat současné umění na Slovensku, ale snaha vyvolat u většinového voličstva nenávist k hlavnímu městu, oslabit proevropskou opozici, rozdmýchávat kulturní války na sociálních sítích, a tím odvést pozornost od toho, co se děje ve Slovenské národní radě – od propouštění lidí odsouzených za ekonomickou trestnou činnost až po „lex atentát“ (navržený a schválený po postřelení Roberta Fica), který omezuje svobodu shromažďování.

Nepokradeš

Situace na slovenské kulturní scéně se začala znovu zhoršovat počátkem srpna. Dlouholeté generální ředitelce Slovenské národní galerie Alexandře Kusé, která si vysloužila respekt v domácím i mezinárodním prostředí, byla – stejně jako řediteli Slovenského národního divadla Mateji Drlíčkovi – ze dne na den vypovězena pracovní smlouva. Kusá byla do několika dní nahrazena „krizovým manažerem“ Antonem Bittnerem. Nový ředitel na dotazy zaměstnanců a zaměstnankyň, jaké problémy přišel do galerie řešit, nedokázal odpovědět – tvrdí však, že provoz SNG je příliš nákladný a je potřeba šetřit, kde se dá, aby si na sebe galerie vydělala sama.

vymyslet a nepodložená nařčení u veřejnosti rezonují daleko lépe než nudně obhajovaná pravda.

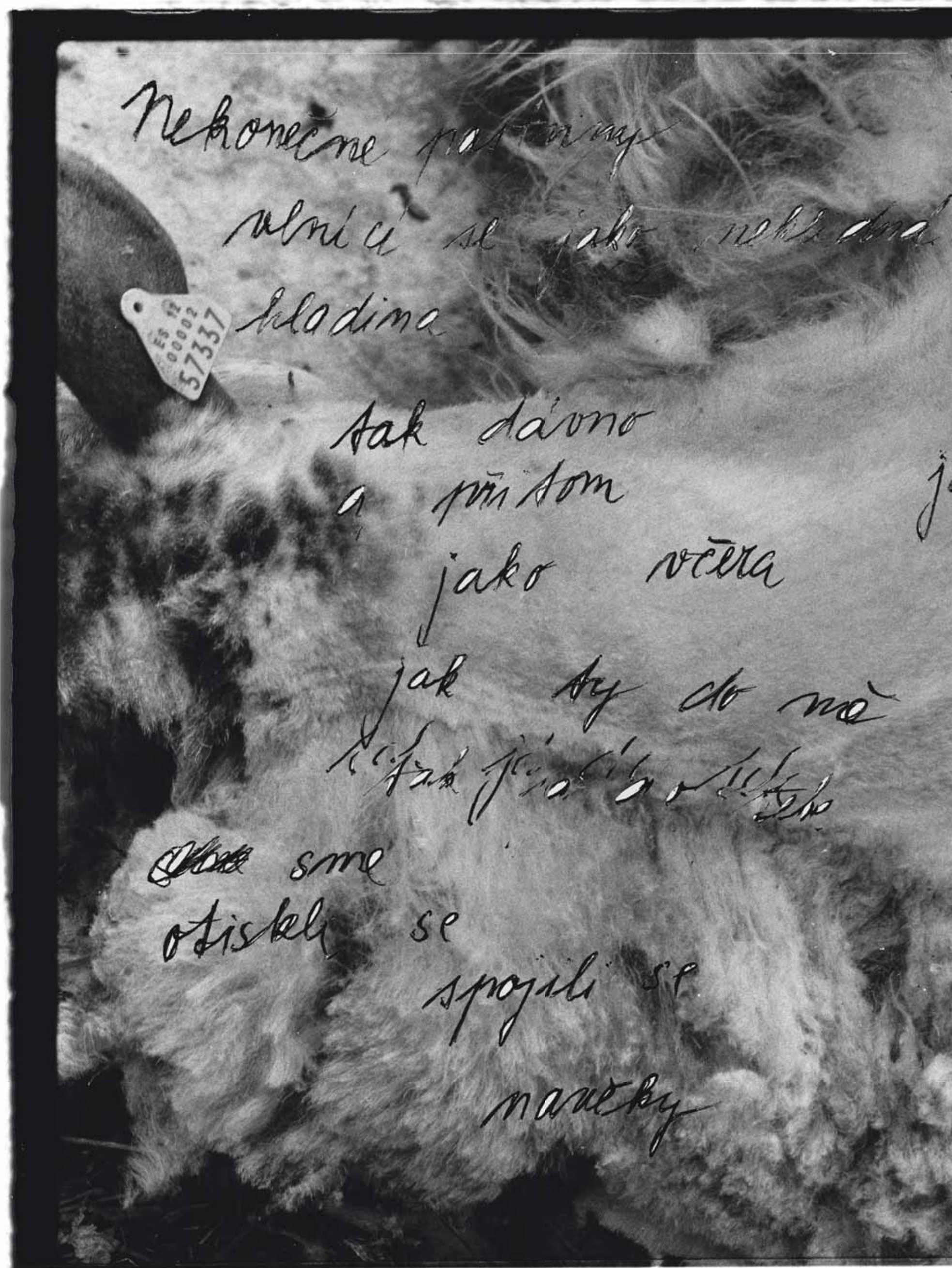
Jedním z argumentů pro odvolání generální ředitelky Alexandry Kusé bylo tvrzení, že zadala rekonstrukci SNG architektonickému ateliéru BKPŠ architektů Pavla Paňáka a Martina Kusého, svého otce, a tím pádem se jedná o „rodinkárstvo“. Oficiální otevřené výběrové řízení přitom proběhlo už v roce 2005, pět let předtím, než byla Kusá jmenována do funkce. Šimkovičová se spolu s dalšími poslanci vládní koalice nedostavila na oficiální zasedání mediálního výboru Slovenské národní rady, kde se měly tyto události probírat, a místo toho si uspořádala vlastní tiskovou konferenci, na které se nechala slyšet, že Kusá by se měla držet příkázání „Nepokradeš“. Ministryně ředitelce vyčítala i to, že v prostorách SNG nevisí slovenská vlajka. Nový ředitel Anton Bittner se tuto situaci pokusil napravit tím, že oslovil architektonické studio BKPŠ, aby navrhlo podobu nového stožáru. Studio však jeho nabídku pochopitelně odmítlo.

Vy jste kdo?

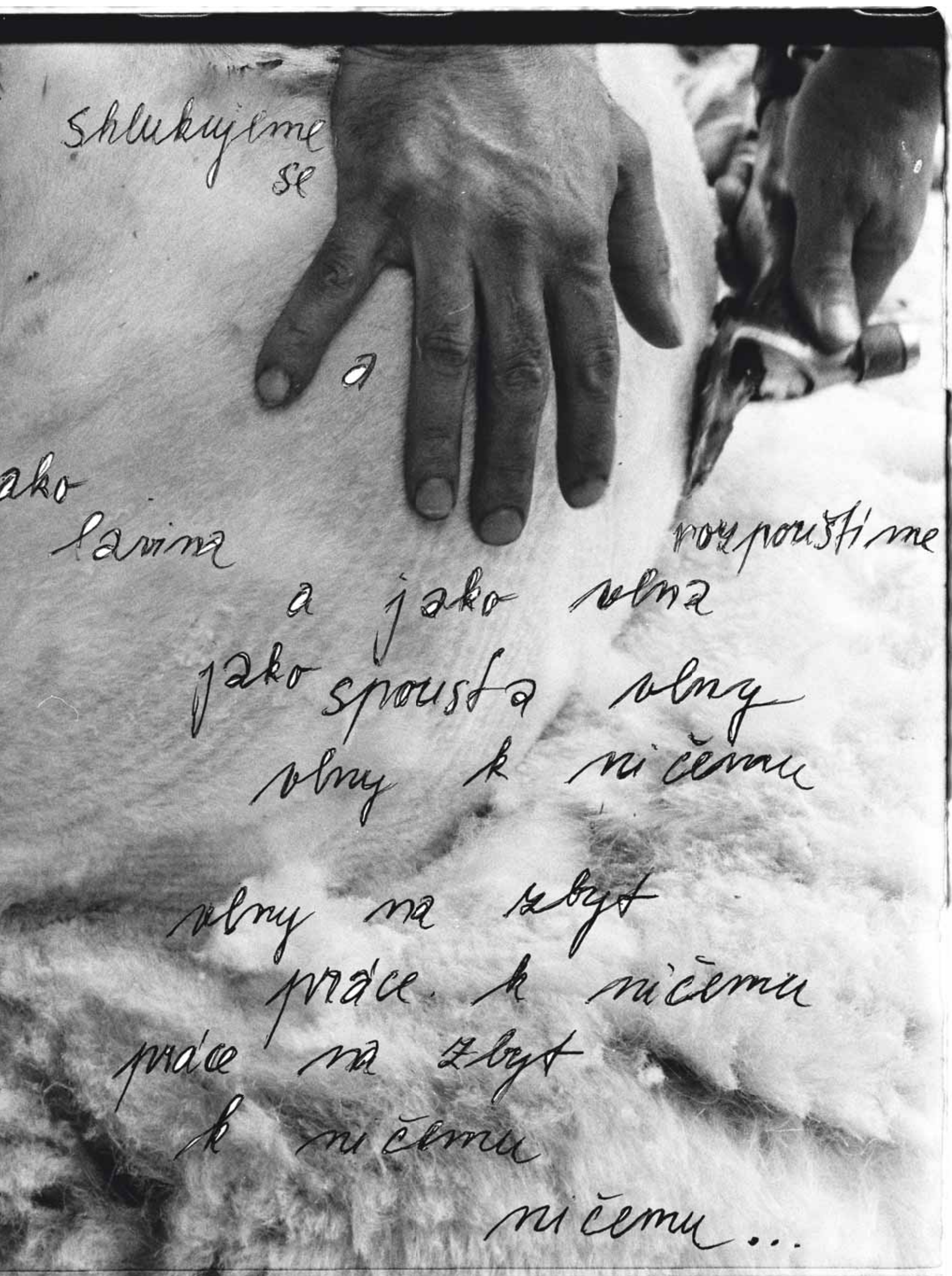
Nový ředitel SNG Bittner prostředím výtvarného umění nerozumí, což prokázal hned tím, že se na první schůzi zaměstnanců a zaměstnankyň ptal: „Když nejste umělci, kdo teda jste?“ Jeho nekompetentnost a absence vize by se na první pohled mohla jevit jako dobrá zpráva, neznamená to však, že nemůže nadělat dalekosáhlé škody: přestože zatím neobsazuje „pravé slovenské umělce“ na pozice kurátorů a restaurátorů, určitě je schopný v procesu svého „krizového managementu“ postupně rozložit celou pečlivě vybudovanou strukturu galerie, kterou doposud zajišťovali odborníci a odbornice. Prozatím zakázal zaměstnancům a zaměstnankyňům galerie vyjadřovat podporu Kusé i jakákoli další „politická“ prohlášení na oficiálních účtech galerie na sociálních sítích. V reakci na to vznikl anonymní instagramový profil Slobodná Národná Galéria, který uvádí nepravdy na pravou míru.

Ministryně Šimkovičová naštěstí naráží na to, že po jejích radikálních výrocích i činech je jen málokdo ochoten s ní spolupracovat. To je nakonec to nejpozitivnější, co ze současné krize vychází. Slovenská kulturní scéna je pevně semknutá – zničit svobodnou kulturu by totiž znamenalo prakticky zlikvidovat celé současné umění. Je třeba ocenit statečnost lidí, kteří jsou na veřejnosti vidět a slyšet, nelze ale zapomínat ani na to, že pro některé jednotlivce by vyhazov mohl znamenat zásadní existenciální potíže. Tito lidé většinou končí jako rukojmí nově dosazených ředitelů a ředitelky, kteří se netají tím, že pokud s nimi zaměstnanci či zaměstnankyňe nesouhlasí, klidně mohou odejít.

Přestože je situace na slovenské kulturní scéně vážná, nemohl jsem si nevšimnout lehce paternalistického tónu vyděšených zpráv, ve kterých se mě známí ptají, co se to na Slovensku děje. Ředitelka organizace tranzit.cz Tereza Stejskalová ve svém nedávném komentáři pro deník Alarm přesně vystihuje mé pocity: „I my tu slyšíme řeči o perverzním umění, které parazituje na penězích daňových poplatníků, kteří tvrdě pracují. A dokážu si představit, že ministerstvo kultury dostane do rukou třeba Motoristé a SPD a ministrem se stane nějaký další bojovník proti veřejné dotované kultuře. Co s tím?“ Slovenskou, polskou a maďarskou politiku často sledujeme s trochu povýšeneckým, ubezpečujícím pocitem, že „tohle by se u nás nemohlo stát“. Upřímně bych si tím nebyl tak jistý, protože představa, že ministerstvo kultury v příštích volbách dostane malá strana, kterou bude vítěz voleb potřebovat k získání většiny, mi nepřijde vůbec nereálná. Abych nemusel po návratu do Prahy psát podobné shrnutí o krocích ministra kultury z SPD...

Ze série Ovčácký žně. Foto Teresa Maria Neira, text a grafika Kateřina Žák Konvalinová

Maria Teresa Neira (@ttneirab) je španělská fotografka, která v současnosti žije v Arles. Získala diplom v oboru politologie, nyní studuje na École nationale supérieure de la photographie, kde zkoumá lidskou dynamiku života v městských a venkovských krajinách. Jejími nejnovějšími díly jsou fotoknihy Tronos Urbanos a Cartographie du bord, které si sama vydala v roce 2024.

Kateřina Žák Konvalinová je audiovizuální umělkyně, performerka a pracovnice v zemědělství působící v Praze a Pardubicích. Po ukončení AVU v Praze vystudovala Farmářskou školu (Vyšší odborná škola ekologického zemědělství) a v současnosti zpracovává doktorský projekt na brněnské FaVU, v němž se věnuje výzkumu iniciativ, kolektivů a dalších typů kolaborativních praktik propojujících umění, zemědělství a nerůstové teorie. Je členkou platformy Artyčok.tv a spoluzakladatelkou kolektivu Ovčina.

BELGICKÝ ROMÁN

V nové próze Josefa Straky prochází citlivý a mnohdy i rozrušený pozorovatel různými kulisami. Na dlouho plánovaném výletě kolem polských hranic, v rodném Jablonci nebo v belgických městech sleduje „jisté způsoby zanikání“ starého světa.

1/ Pobývám někde. Posunování kroků a dlouhá cesta mezi Dolní, Střední a Horní Bulovkou. Tři kilometry stoupá zhoršující se asfaltka, až je to spíš vykotlaná cesta, na kterou kolmo navazuje nová cyklostezka. Mezi poli, stupňující se vedro má dvojí účín: zpomaluje a zároveň zrychluje krok. Chvilí si člověk připadá, že se loudá, a jindy zas, že chce tomu parnu co nejdříve uniknout. Doslova úprk. A pak zase pohled na kopce okolo, nemůžu jen tak jít a nezastavit se. Nohy zrychlují, vidím rozložitou lípu a ucítím stín, pak pár domů, zelená značka vedoucí na hlavní silnici ale znamená zkrácení cesty. Ne, dokončí to. Navzdory všemu tomu vedru v sobě i kolem. Jdeš pak kolem rybníka směr Háj, cesta se ztrácí a jdeš jen s tušením nějakého místa před sebou. Jsi v jakémisi zeleném podrostu a pak na louce, kde už nejsou žádná viditelná vodítka, jdeš jen kupředu, snad správným směrem, snad je tam onen Háj, který má být samotou. Nakonec docházím k prvnímu cihlovému domu, který je poblíž silničky, takže se sem dá dojet, vzápětí vidíš druhý dům, ale všechno vzbuzuje dojem osamělého místa. Později zjišťuješ, že je to malá vesnička o dvaceti domech ukrytá ve stromoví, v malém údolí, které nemohlo být vidět. Někdy si říkáš, jaké by to bylo, skončit svou cestu tady, dva tři dny tu pobýt s místními a zažít úplně jiný čas. Sedáš si na lavičku, chvíli o tom přemýšlíš a představuješ si to. Zapomenout se zde. Moje deprese, nebo spíš podivný pocit po nevydařené noční diskusi

v jedné ještě více noční vinárně, mne obrací k těmto úvahám. Deprese má několik odstínů – ta starší, z dospívání, se s podobnými hovory vždy vrací a bodá do slabin. Zpřítomňuje dávno zapomenuté věty, příkazy a zákazy. Ty novější deprese byly jen stínem té náctileté, ale i tak stačí na rozbourání dne, dvou dnů a té předpředchozí noci. Je to vždy směs vlastního obviňování a zřetelně slyšených vět, i když hlasy netrpí. Celá ta dávná samota v pokoji, který se nedal otevřít, a pokud ano, tak se stejně nikam nedošlo. Všechny ty šachty, jámy, do kterých padáš. Je někdy těžké tomu všemu uniknout, ale zároveň vím, že uniknout musím a že se musím naučit zapomínat, aspoň na to tíživé. Tento výlet může rozhodnout, samozřejmě dočasně, ale taky vím, že to od něj nemohu žádat. Plánovat to čtrnáct měsíců a pak tudy jít s nánosem posledních dnů. Nemohu. Výlet má vždy svou důstojnost, relevanci – objevování a nacházení míst bylo kromě jiného vždy lék. Velká zátěž, ale i radost z nových území, kterými jsem prošel. Celý výlet jako bych přecházel z jedné osoby do druhé, jednou já, podruhé ty a pak on, ale stále jsem to já. K tomuto výletu to nějak patří a bude vždy patřit. Dojdu až skoro na česko-polskou hranici, tedy na autobusovou zastávku Habartice – státní hranice. Místo, odkud mne spoj doveze na jedno liberecké místo zvané Fügnerova. V autobusu nebo ve vlaku příběh výletu vždy končí, ale vlastně ne, díváš se na krajinu kolem a přemýšlíš o dalších zdejších toulkách. Tento výlet ale nemůže skončit, je nějak vepsaný v tobě, i po roce si vzpomeneš na jakýkoli, třeba ten nejmenší detail svého bloudění. Přidržuju se pak zábradlí, po dojezdu poslední tramvaje od stanice Fügnerova k Brandlu. Stoupám do matčina bytu, promyslím vše a vím, že někde mezi Fügnerovou a Fügnerovou v mém zápisu byl dlouhý večer, který byl ještě bojem, šachtou, ale už jsem zde, u červeného zábradlí, dvě stě metrů od přespaní. Dvě stě metrů, než za tím vším zabouchnu dveře.

2/ Nehovořit již o kopání do míče a všech strastech v zákulisí stadionů, o plácání si rukama a klepání po ramenou. Jen trochu zvýšené hlasy. Ne, tady za vitrážemi šenku je klid. Smažáček, relax. Bum bum rum a zelená jak pažit. Poctivá desítka v obyčejných púllitrech. Ťuk o stůl a na pohodu. Kšefty zas až večer, teď ospalá jedenáctá, tedy skoro půl dvanácté. Město spí, všichni něco kutají, někteří i v té byznys kavárně naproti. Minuty jsou jako protivník, ale někde nějaká radost, třeba jako když je osm minut do konce zápasu a soupeř toho zatím moc nepředvedl. Ovšem, jako vždy ostražitost, co kdyby. Čutat to po stranách, šoulání u „outových“ pozic. Zákopová válka u rohového praporku. Pozdrav brankáři – hrej si s časomírou. Mezitím v šenku další zelené. Dopadlo to dobře. Nakonec hezkých 1:0, uhájeno a mohlo se slavit. Pak zas Bohemka, Slovácko, Zlín, ale to teprve bude. A už je tu další bum bum rum. Líný den, teprve půl jedné, z kavárenského hubu ještě nikdo nevyšel, jen odvedle z vinotéky si dvě maminky s kočárky odvázejí dobré moravské. Trochu to fouká, je začátek dubna, jinak nic moc. „Nic moc,“ řekne boss a objednává „jágra“.

3/ V podstatě jde v životě o to, udělat co největší zrychlovačku a kejačku. O to jde, jinak se k bráně nikdy neposuneme. Určitě jsou i jiné finty, ale to si řekneme, milí diváci, v jiném přenosu na některé z našich fotbalových televizí: na stanicích Fotbal 1, Fotbal 2, Fotbal+ a samozřejmě na Eurosportu a Livesportu a na mnoha digitálních platformách. Všude se někde útočí a jinde zas brání. Všude tři komentátoři, v jiném studiu třeba ještě někdo další. Chlapecká hra, to je jasné, i do toho zapojeno tolik lidí, že brzy vznikne

ještě další fotbalový kanál. Bylo by to záhodno, některé zápasy jsou jen ze záznamu a to prostě, příznějme si, přátelé, není ono. Vždyť můžeme vždy přeskakovat z jednoho kanálu na další, a užít si tak celé odpoledne. Teď zrovna slyšíme v jednom z přenosů, že hráči mají problém s liškou. Liška blokující útočnou hru. Vždy je tam třeba zpestřit program, jenže liška za to nemůže, nějak se tam zatoulala. A pak všechny ty aplikace, VARY. Začíná do toho pomalu „kecat“ i umělá inteligence. Upozorňuje na simulantství hráčů, na miniaturní ofsajdy, řeší sporné situace. Hra se kouskuje. Ony totiž ne všechny zrychlovačky a kejačky mohou projít. Ale žlutí to pořad zkoušejí zprava a nenechají se odradit žádným chatbotem. Rozhodli se, že po levé straně dnes běhat nebudou. Jen zprava, snad to tam padne. Stále je to 0:0, ale zápas je to – vzrušující. Komentátor se zajíká štěstím a neustále se ptá do studia, co na to experti, ti ale zoufale mlčí, nemají co říct a lopotně přemýšlejí, co povědí, až skončí poločas, aby neublížili ani jedné straně a hlavně ne sami sobě.

4/ Nejsi domácí, ale ani host. Neútočíš proti žádné brance ani po lajně někam vpřed. Ve městě nejdřív komoušských, pak oděsáckých a nakonec ANO vlajek. Vracíš se do stejných hospod, jako je ta U Města Jablonce nebo U Draka, po deseti dvaceti letech. Místní si už vyměnili svá místa u stolu a vyvěsili fangle. Sem stejně nepatříš. Procházet průjezdy a zastavit se v několika ponorkách. Hlavně ale nesmíš v ničem selhat. To město na tebe útočí stejnými imperativy jako dřív, jen už jsou dnes vybledlé, zešedlé, nejdou snadno určit. Kopou zde za sebe, pěší jsou ti cizí.

5/ Obědváš pak zas někde v rohu, o pár týdnů později, v Jodoigne, a píšeš si v sobě jakýsi „belgický“ román, i když jen s malou znalostí Belgie. Vlastně není to o ní, ale o světě někde mimo, o zemi, co do jisté míry může reprezentovat Evropu, ale také jen samu sebe. Stále ten malý exil, jen dnes posunutý západněji a níž na mapě. Sediš, zde i tam chodíš po městech a po něčem pátráš. Vlastně i zde už jsi byl, 1. května roku 2002, je to tak dávno. Našels pár míst, co ti něco řekla. Zrovna tady to všechno dokončíš. Došly totiž peníze, už se můžeš jen vrátit, na víc nemáš. Ještě jedna noc a pak celý den autobusem domů. Obyčejný hostinec, tedy spíš café nebo brasserie, jsi někde na pomezí, pravděpodobně v regionu Wavre. Díváš se z okna ven a přemýšlíš, co že jsi to na cestách objevil. Jisté způsoby zanikání, některé části měst už nejsou, mizení hospod, kaváren, míst a nahrazování je něčím novým, co se třeba ještě nějak zabydlí, ale zatím mnohé působí dost uniformně. Objevils developerské celky a výstavby, které se podobají až k nerozeznání, samozřejmě tu a tam výjimka, ale nic, kam by ses chtěl vydat znova. Jen jsi to prošel, zaznamenal, a byl-li někde zbytek původního, zastavil ses, možná pro ten pocit zanikání, že už to nikdy nebude. Seděls tam, možná ses i ubytoval, bylo-li možno, a viděl jsi ten zanikající svět, ale jinak zanikající, než říkají ti, co už mnoho let věští konec euroamerické civilizace, její poslední měsíce a dny, ne, viděls spíš stejnostejný svět, o kterém se rozhoduje někde nahoře, ve čtvrtých až jedenáctých patrech výškových budov, mimo vidění ulic a průchodů lidí a jejich každodenního života. Tam někde na jakýchsi vrších, ať už jsou to vršky developerské, bruselských úředníků nebo Peltaštatu, se o něčem rozhoduje, a samozřejmě i na jiných místech. Lidé jen sedí a pozorují změnu, která ale zrovna jim moc změn nepřináší, spíše starosti, příjmovou chudobu a další nečekanosti. Evropa pomalostí, která prohrává svůj boj s dravostí a neomaleností jistých částí Východu a všelijakých „Amerik“, i v našich myslích, a to i s malým a. Jako by Evropa chtěla

literární procházky A2

pátá:

Cesta s Knihou lesů, vod a strání

**31. srpna 2024
Bílovice nad Svitavou**

**s Michalem Špínou,
Jakubem Vaníčkem
a Lukášem Prokopem**

za podpory:

Státní fond kultury ČR

více informací
a vstupenky na:

eshop.advojka.cz

Josef Straka

Čeněk Folk Bez názvu, 2017

cosi vybalancovat, cítíš napětí, ale zde dnes ne. V lokálu moc lidí není, je sice zas květen, ale poměrně chladno. Sediš tedy v rohu, kdes tenkrát sedět chtěl, ale už nebyl čas. Teď je ho tolik, že nevíš, co s ním. Na ulici skoro nikdo není, jako ten večer s otcem, při našem posledním posezení. Blíží se desátá a ty bys chtěl projet ještě tolik míst, ale už jsi doslova finančně na dně. Zpráva tedy nebude dopsána. Jen to komusi převyprávíš. A vlastně o zprávu ani nešlo. Tedy ne tu písemnou. Cos to chtěl objevit? Možná jen nějaký výsek, zlomek několika měst a míst, a zachytit jejich proměnu. V řadu čistých ulic, otevřených prostranství, ale také bez života, v jakési šedé, ač barevné sterilitě a high-tech stylu, zároveň bio a eco-friendly, ale stejně tomu něco chybí a toto chybění jsi chtěl zažít na vlastní kůži a hovořit s lidmi v mnoha zemích, kams dorazil, když stačily peníze a byl též čas. Města navržená do podivných elips, ale především pravoúhlé ulice plné take-away bister, bistrokaváren s pár stolky a výhledem na hnědou nebo bílou multifunkční budovu či dovedně vyvedený park, opět s pravoúhlým nebo naopak diagonálním rozvržením, ale jaksi všude stejně, v místech, kde se okraj Bruselu pojí s Berlínem, a nakonec je to předměstí nějakého nového, rozpínajícího se města. Pohledy na různé černé dveře, nebo naopak bílé s hnědým obložení. Byty vždy až od nějakého toho čtvrtého patra, pod nimi supermarkety a kanceláře, napůl prázdné, mnozí volí raději práci z domova, kanceláře

jsou fiktivní, jen naoko. Zvláštní forma hiltonizace a zároveň mcdonaldizace světa na malé ploše kancelářsko-bytových bloků. A také místa všelijakých úložišť, zásilkoven, boxů, ze kterých je možné si cosi vyzvednout, aby to tam někdo zas kolem třetí ráno doplnil, pro jiného zákazníka s aplikací. Táhne se to pak celé kilometry, přes celou dřívější semiperiferii a okraje měst.

Sediš ve výklenku jednoho jodoigneského šenku a díváš se ven, před sebou máš něco jako náměstí nebo větší náves. Z pošmourna najednou děšť. Ještě jedno červené pivo, křiek. „Danku,“ lehce šeptneš, „wel“ dodáš už neznatelně. Někde na pomezí valonského a vlámského území, takže ještě přidáš „merci“. Barman se otočí a jen šeptne „belgique“ a usměje se. Přichází a ptá se, anglicky, odkud že jsem. Čechy, jednou jsem tam byl – Český Krumlov, snaží se říct. Rád bych věděl, kde jste všude byl. Podávám mu krátkou zprávu o navštívených belgických městech a vesnicích. To jste viděl docela hodně. Přiznávám, že mám Belgii rád. Většina lidí toho o Belgii moc neví, maximálně Brusel, možná Antverpy, Bruggy, Gent a víc nic. Ale o České republice toho taky moc nevíme. Je to škoda. Říkám mu cosi o svém „výzkumu“ a on naslouchá. „Hodně se toho mění,“ podotýká. Povídáme si o těch změnách, sami nevíme, co s tím. Nejsem ale sociolog, jen cestující. Zůstal jsem se „svým“ výzkumem sám, ale něco jsem se dozvěděl a něčeho se dopátral.

Budu o tom možná někdy vyprávět. Můj chaordický výzkum – nahodilost, která má někde v sobě ukrytý řád, nebo aspoň tušení řádu. Výzkum člověka, který nemá domov, stále jen kamsi popojíždí a někde přenocovává. Chvilí si ještě s výčepním povídáme. Mícháme jazyky, někdy se domlouváme jen pohledy. Pak vstane, podá mi ruku a popřeje mi dobrou noc. Nevyháním vás, klidně dopijte, jen při odchodu zabouchněte dveře. Samozřejmě ty vnitřní, venkovní už před časem zavřel, slyšel jsem to. Sedím pak v celé hospodě sám. Před sebou ani ne deci piva a přemyslím, že asi takto to mělo skončit. Sedím a najednou zas ten pocit zvláštního bezdomoví. Neumím naplňovat nějakou roli, ze všech vypadávám a jen tak jsem. Nechci to ještě dopít, nechci odejít, nahoru do jednoho ze dvou pokojů – dnes večer zde ovšem budu nocovat jen já –, ale již jsem unaven. Blíží se čas odchodu, obléknu si plášť, mohl jsem si jej přehodit přes ruku, ale to už je teď jedno, беру si klobouk a zabouchávám spojující dveře mezi chodbou a lokálem. Až tak učíním, budu vědět, že jsem za sebou zabouchl krátký příběh posledních několika let, mnohokrát přerušovaný, někdy i s obavou, že do cíle nikdy nedorazím, což se i stalo, ale dnešní večer cílem může být. Cítím to, není to tak, jak jsem si představoval, ale jsem zde a toto „zde“ může být opravdu posledním místem na mé „výzkumné“ cestě. Zítra zas vyrazím na nějakou další. Jen ještě nevím kam.

Josef Straka (nar. 1972) vydal v devadesátých letech básnické sbírky *A... jiné časy* a *Proč. Poté následovaly knihy básnicko-prozaických textů Hotel Bristol* (2004), *Město Mons* (2005), *Kostel v mlze* (2008), *Malé exily* (2014) a sbírka fragmentárních básnických próz *Cizí země* (2018). V Rumunsku mu vyšla antologie textů s názvem *Hotel Bristol* (2018) a berlínské nakladatelství PalmArt Press vydalo překlad knihy *Kostel v mlze* (*Kirche im Nebel*, 2019). Jeho texty byly přeloženy do šestnácti jazyků. Zúčastnil se mnoha zahraničních festivalů, například v Mexiku, Řecku, Bulharsku, Rumunsku, Moldávii, Makedonii či Belgii.

Jsem bílá, ale mám černé srdce

Vysokoškolská pedagožka a socioložka Iva Baslarová už šestým rokem pořádá bez jakékoli institucionální podpory letní tábor pro sociálně znevýhodněné děti, které jsou pro systém tak trochu neviditelné. Jakým překážkám čelí ve škole i na ulici a jaké běžné zážitky těmto dětem v životě chybějí?

MARTA MARTINOVÁ

Založila jste letní tábor, kam každý rok berete děti ze sociálně slabých rodin. Původně se jednalo o děti z pražského Smíchova, kde žijete. Jak a proč jste se do téhle aktivity pustila? Vzniklo to naprosto spontánně. Chodila jsem po Smíchově a venčila svou, momentálně čtyřčlennou, psí smečku, což pochopitelně vyvolávalo zájem u tamních dětí. Dali jsme se do řeči a zjistili jsme, že si rozumíme. Já jsem byla ráda, že mám společnost, s níž je legrace, a ony zase, že se jim vůbec někdo věnuje. Začali jsme chodit společně venčit. Děti občas potřebovaly něco doučit, nebo třeba viděly, že o Vánocích dělám cukroví pro lidi bez domova, tak se zapojily. Stali jsme se dobrými přáteli. Seznámila jsem se posléze i s jejich rodinami, které pochopitelně chtěly vědět, kdo se stýká s jejich dětmi a že je vše v pořádku.

Jak vznikla myšlenka uspořádat pro ně letní tábor?

Mně bylo líto, že nikam v tom letním horku nejedou. Sem tam si zašly na koupák, pokud rodina zrovna měla prostředky, ale jinak vlastně moc zážitků neměly. Někdy před šesti lety jsem poprosila pár známých, dali jsme dohromady nějaké finance a jeli jsme poprvé společně na chalupu. Nikdy nezapomenu, jak byly děti překvapené, jak je ta chalupa obrovská, s bazénem a že bude na celý týden jenom naše. Pak se začali každým rokem přidávat další lidé, především s finanční pomocí,

a letos jsme poprvé měli veřejnou sbírku. Byl trochu problém ji vyhlásit, protože nejsme instituce a ani nechceme zakládat nějakou další neziskovou organizaci, protože každý máme své práce dost. Pomohla nám to zastřešit Znesnáze21. Pro nás ta oficiální cesta moc praktická není. Sice tomu říkáme tábor, ale spíš chceme, aby to byla dovolená. Nemáme přesný režim, byt' míváme porady, kdy s dětmi řešíme, co budeme dělat. Chceme, aby zažily takové ty obyčejné prázdninové věci, jako jít na zmrzlinu nebo si dát meloun. Samozřejmě se dělají různé tábory pro děti ze sociálně slabších rodin nebo tábory pro děti, které mají rodiče ve vězení, ale naše akce je daleko volnější.

Nakonec se letos podařilo vybrat téměř tři sta tisíc na prázdninový pobyt čtyřiceti dětí v doprovodu čtrnácti dospělých a šesti psů. Sama bych to už při téhle velikosti nezvládla. Oslovila jsem tedy různé známé, co učí sociální práci, speciální pedagogiku nebo sociologii, aby rozeslali inzerát svým studentům. Postupně si to u jejich studentek získalo ohlas. Je bezva, že jim je jen něco málo přes dvacet, protože mně je sedmačtyřicet a ukazuje se, že je zapotřebí, aby s dětmi komunikoval i někdo mladší, protože tomu se spíš svěří s něčím, co jim třeba vadí.

O jaké děti se přesně jedná?

Většinou jsou to děti samozivitelek, často žijí v azylových domech, některé mají rodiče ve vězení a vyrůstají u prarodičů či pěstounů. Nikdy se v téhle skupině neobjevilo dítě, které by mělo bezchybně fungující rodinu a jezdilo s rodiči na dovolenou. Děti musíme i odmítat, protože bychom jich mohli mít klidně dvě stě. A to samozřejmě není v našich silách zvládnout. Ale není to tak, že jede ten, kdo je hodný – za odměnu. S některými dětmi je víc práce, ale víme, že jinak jsou bez šance se někde podívat ani nemají příležitost trávit prázdninový čas smysluplně. Vždycky jsou to děti v nouzi. Když jsme jednou na pokojích hledali mokré oblečení k usušení, zjistili jsme, že si dělají zásoby potravin. Měly potřebu vytvořit si rezervu na horší časy...

Původně šlo o děti ze Smíchova. Loni se mi ale ozvala jedna žena s podobnou skupinou dětí z Benešovska a Ústecka, tak jsem jí nabídla, jestli by se nechtěli přidat a jet s námi. Samozřejmě se to neobešlo bez problémů, děti se musely trochu oťukat a poznat, nakonec se ale oba gangy sprátelily. Letos už jsme vyjeli s dětmi z Prahy, Benešovska, Ústecka, Příbrami a Ostravy. Spolupracujeme i s rodinnými centry nebo obecními úřady. Měli jsme i děti, které nevzali na jiné tábory s tím, že jsou nezvladatelné. Já ale už mám trochu autoritu a vím, co od nich můžu čekat. Práce s nimi není úplně snadná, ale máme je rádi a rozumíme si, takže to společně zvládáme.

Jaká je reakce jejich rodin?

Rodiny jsou rády, protože pro ně je to na týden ekonomická úleva. Mámy si navíc odpočinou, mají chvíli klid. Komunita to schvaluje.

Šlo by tento model nějak systémově podpořit? V čem vidíte největší překážku? Podle mne společnost dost opomíjí institut tety. Já jsem vlastně jejich teta, koneckonců mi tak i říkají. Vedle skutečných tet – a tet-profesionálek v Klokánku nebo v dětských domovech – přece existuje spousta dalších: známé a kamarádky rodičů, sousedky. Jde o někoho, kdo pomáhá s výchovou, ale nemá k dítěti biologickou vazbu. Sama jsem nikdy neměla touhu po vlastním dítěti. Přejde mi, že pokud se člověk chce věnovat dětem, příležitostí je spousta: všude se najdou děti, na které nikdo nemá čas a které ocení nějakou aktivitu.

Měli jste nějakou negativní reakci od majitelů chalup, které si na tábor najímáte?

Jednou ano, museli jsme chalupu druhý den po příjezdu opustit. Jako oficiální důvod uvedli, že jsme tam měli jednoho člověka navíc, což byl řidič, který nás tam dovezl a potřeboval jenom přespat do dalšího dne. A zároveň se vůbec nepokusili s námi domluvit na platbě navíc. Sice věděli, že přijede víc dětí, ale když pak viděli, co je to za děti... Museli jsme okamžitě hledat náhradní ubytování, protože ne všechny děti se mohly vrátit domů. Naštěstí jsme se s takovýmto závažným problémem setkali jenom jednou. Ale děti si tu jednu negativní zkušenost opravdu pamatují. Když teď plánujeme, tak se vždycky ptají: „A teto, vzpomínáš si, jak nás ten pán vyhodil v sobotu v osm ráno?“

Svěřují se vám s vlastními zkušenostmi s diskriminací?

Neříkají tomu tak, ale z toho, co vyprávějí, je hodně znát, že s ní mají zkušenost. Jednou na procházce došlo k tomu, že se jeden chlapec zeptal jakéhosi pána, kolik je hodin, a on mu odpověděl, že až se přestane kamarádit s těmi romskými dětmi, tak mu to řekne... Podobné zkušenosti zkrátka zažívají pořád. Jsou to děti, které chodí na Grafickou, o které si všichni šeptají, že je to zvláštní škola, byt' je oficiálně standardní. Ale ocitají se tam romské děti a děti ukrajinských uprchlíků – což je další nesmyslná praxe, dávat automaticky dohromady tyhle dvě skupiny.

Taky vnímám, že postrádají motivaci k tomu, aby se dál vzdělávaly. Jsem ráda, že i díky táboru nahlédnou do jiného světa, který jim možná ukáže, že by se mohly naučit alespoň nějaké řemeslo, aby měly lepší výchozí pozici při hledání práce.

A myslíte si, že je to jen chybějícími vzory v rodině, jak se traduje?

Možná mají pocit, že když půjdou co nejdřív pracovat, budou mít aspoň nějaké, byt' malé peníze, které jim dají určitou svobodu. Kromě toho kolem sebe vidí, že lepší vzdělání automaticky nezaručí lepší či lépe zaplacenou práci. Vzdělání by každopádně nemělo být privilegiem dětí s dobrým rodinným zázemím. Přece musí existovat nástroje, díky nimž se kvalitního vzdělání dostane i těm, co mají horší výchozí podmínky. Často se ale ocitají v začarovaném kruhu.

Uvedu příklad. Někdo mi nedávno pro děti nabízel herecké kursy. Říkala jsem si: „No jo, ale co kdyby se toho opravdu chytily? Chodily by poctivě do hereckých kursů a pak by chtěly studovat herectví? A co by bylo dál?“ Nebílí herci mají problém najít uplatnění, protože přece Romeo nebude vietnamského původu! Pokud by ty romské děti opravdu chtěly hrát, co by potom dělaly, kdyby zjistily, že se musí spokojit s rolí Romů, ideálně Romů na dávkách? Ten problém je opravdu složitý a těžko se z něj hledá cesta. A čím víc času s nimi trávím, tím víc si uvědomuji, že neexistuje snadné řešení.

A jde s tím tedy vůbec něco dělat?

My se snažíme o pozitivní motivaci: pokud je vůle k tomu, abychom spolu chtěli všichni strávit hezký týden, mělo by se to podařit. Pokud oni nahlédnou naše osudy a my nahlédneme jejich, může to pomoci. Ale systémové řešení vyžaduje prolnutí mnoha vrstev, jako je právě vzdělávání, trh práce a podobně.

Děti by se kolikrát do školy i těšily a líbilo by se jim tam, ale protože jsou hyperaktivní a zvyklé říct, co si myslí, nastávají problémy. Dopouštějí se různých kázeňských přestupků a jsou spíš trestány než chváleny, což je samozřejmě nemotivuje. Je zapotřebí udělat ještě

MĚSÍČNÍK *HOST*. LITERATURA, KULTURA, SPOLEČNOST

K tištěnému předplatnému je navíc zdarma i elektronická verze a sleva 20 % na nákup knih ve vybraném nakladatelství. Host, čas číst.

www.h7o.cz/predplatne

S Ivou Baslarovou o táboru pro znevýhodněné děti

spoustu kroků, ale doufám, že tohle je prostě jeden z nich. Aspoň vidí, že jsou tady Nero-mové, kteří s nimi chtějí kamarádit nebo jim chtějí pomoci. A že to nutně nemusí být tak velké břímě, být Romem v této společnosti.

Pracujete nějak se svými vlastními předsudky?

Sem tam přemýšlím, jestli Romům trochu nevštěpujeme nějaké své „bílé hodnoty“, například túry, které oni moc nemusí. Ale pak jsme loni pozorovali, jak byli turisté překvapení, že vidí na horách obrovskou bandu romských dětí, protože na to nejsou zvyklí, a s uznáním se navzájem zdravili. Líbilo se mi, že vlastně proměňujeme zažitou představu. Proč by přitom Romové nemohli chodit na túry?

Sama jsem se díky zkušenostem s těmito dětmi několika stereotypů nebo mýtů zbavila. Pocházím ze Šumperka a pamatuji si, že kdykoli jsme tam narazili na romské děti, došlo na nadávky či bitky. Můj náhled na Romy se změnil právě díky tomu, že jsem se skamarádila s romskými dětmi. Jenže ony se mě třeba ptaly, jestli jsem někdy chodila s nějakým Romem. Nechodila, ale hlavně asi proto, že jsem nikdy ve svém okolí na Roma v mém věku nenarazila.

Vzpomínám si na reakce některých dospělých, když viděli, že jsou někde romské a bílé děti pohromadě. Často zavládlo zděšení: „Nehrajte si s nimi, něco vám ukradnou!“ Děti z takové reakce byly rozpačité, protože ji nechápaly. Máme na táboře i pár dětí, které nejsou romské. Normálně se spřátelí, pak se jim třeba zalíbí romská hudba, čardáš, naučí se kroky... Funguje to úplně bez problémů. Ukazuje se, že se od Romů a jejich kultury příliš důrazně a uměle oddělujeme. Máme svůj svět, o němž říkáme, že je v pořádku, svět takzvaných normálních lidí.

Mluví se o třeba o tom, jak mají Romové problém s uklízením... Přitom místní romské rodiny, které znám, mají doma vždycky tak naklizeno, že to se svým bytem nemůžu vůbec srovnat. Oni se vlastně musí mnohem víc než ostatní snažit a dbát na to, jak děti vypadají a v čem chodí ven, protože by se jim někdo mohl posmívat.

Jakou podle vás dělají bílí Češi nejvýraznější chybu v komunikaci a jednání s Romy?

Vzpomínám si, že v době, kdy se řešilo očkování proti covidu, vysvitlo, jak je komunikace s romskou komunitou hrozně podceňovaná. Nikdo z Romů a Romek, s nimiž jsem byla v kontaktu, se nechtěl nechat naočkovat. Nevšimla jsem si, že by se někdo na odpovědných úřadech pokoušel zjistit, proč s tím mají problém. Nikdo si neřekl: „Aha, tak Romové to berou jako nějaký rafinovaný krok od Neromů, jak je zase dostat pod kontrolu. Tak jim pojďme vysvětlit, proč to očkování je zapotřebí.“

Komunikace s romskou komunitou tu zkrátka chybí. Je potřeba si uvědomit, že jde o jiné etnikum. Musíme s Romy komunikovat tak, aby i jejich hlasy byly slyšet, abychom věděli, co si myslí nebo co je pro ně důležité. Když totiž s Romy chceme jednat upřímně a zpríma, jednáme s nimi jako s Neromy. Nepočítáme s jejich odlišností, spíš pořád chceme, aby byli jako my. A týká se to i vzdělávání dětí – je pro nás snazší říct, že nějaké dítě trpí ADHD, než si připustit, že se v jeho chování projevují kulturní rozdíly. Stále se traduje, že romské děti nejsou chytré, a tím pádem nemá cenu se jim věnovat. Když ale dětem něco vysvětlím, pochopí to a pak se ptají: „A proč nám to takhle neřekla paní učitelka?“ Mám pocit, že by náš vztah k romské

Iva Baslarová. Foto Honza Šípek

komunitě mohl být lepší, ale není k tomu vůle...

Otázka je, jestli bude v dohledné době vůbec politická vůle k tomu, aby se něco změnilo. Cesta možná vede spíš přes občanské iniciativy...

Právě o to se snažíme. Loni jsme se na táboře pokusili symbolicky smířit naši romskou komunitu s lidmi z Ukrajiny. Naši Romové totiž měli představu, že jim Ukrajinci vezmou to poslední, co mají. Vysvětlili jsme jim, že zdržení dávek je chyba systému, který je ve větším objemu nestíhá vyřizovat, a důsledek nedostatku úředníků. Snažili jsme se je uklidnit, že o dávky nepřijdou. Chceme se s nimi o těchto věcech bavit. Děti totiž jinak pochopitelně přejmou to, co slyší, a vštípí si, že Ukrajinci jsou takoví a takoví...

Na táboře se otevřeně bavíme o nejrůznějších věcech a děti to velmi oceňují. Nenařizujeme jim nic direktivně, snažíme se jim hlavně ukazovat další cesty. To zafungovalo v případě lidí z Ukrajiny, ale i pokud jde o jejich postoj k bílým Čechům. Loni se mě nakonec na táboře nové romské děti ptaly: „Teto, ale jseš ty gadžovka, nebo nejsi? Ty se chováš, jako kdyby tě vychovali Romové.“ A já říkám: „Vždyť mě taky posledních osm let vychovávají Romové na Smíchově!“ Říkají, že jsem sice bílá, ale že mám černé srdce.

Co tím myslí, když říkají, že nejste gadžovka?

V každé komunitě existují nějaké předsudky. Za gadžovské jednání označují právě třeba

vyhýbání se určitým tématům. Já jsem ale částečně absorbovala způsob, jakým se spolu děti baví. Aby ne, když se mnou jednu dobu byly opravdu denně několik hodin.

Co mělo u dětí největší úspěch letos?

Mají hrozné rády talentové soutěže a vystoupení. Jakmile někde vidí pódium, hned se na ně vrhají a okamžitě začínají zpívat nebo tančovat. Takže proběhla Superstar.

Jak dlouho plánujete s táborem pokračovat?

Dokud na to budeme mít sílu. Byly samozřejmě chvíle, kdy jsem říkala, že příští rok už ne, že už to stačilo, ale pak jsem si to vždycky rozmyslela. Když totiž na těch dětech už od ledna vidím, jak jsou nadšené, že se blíží tábor, pořád se dívají na fotky, vymýšlejí, kam pojedou, plánují si, co všechno budou dělat, nemůžu je zklamat. A pak o tom, co zažily, nadšeně mluví v průběhu celého roku. Během roku se vlastně těší na dvě události: na Vánoce, a jakmile pominou Vánoce, začnou mi psát kvůli táboru. Už od jara mi hlásí, že mají nakoupené kufrý a někteří částečně sbaleno. Když ve škole píšou slohovku nebo dostanou za úkol nakreslit zážitky z prázdnin, hned mají téma.

A není po těch letech šance, že by někdo ze starších dětí převzal štafetu a stal se táborovým vedoucím?

Doufám, že ano. Už teď máme dvě starší holky, které se postupně přesouvají do role organizátorek, třeba se něco takového nakonec

podaří. Fundraising se ale musí dělat hlavně mezi Neromy. Romové sice také přispějí, ale většinou jen pár set korun, což je pochopitelné – často prostě nemají peníze. Je ale taky důležité, aby na táboře byl člověk, který funguje jako most mezi romskou a neromskou komunitou.

Iva Baslarová (1977) vystudovala mediální studia a žurnalistiku a sociologii. Pracovala jako šéfredaktorka Filmových listů na LFŠ Uherské Hradiště, publikuje v Cinepuru, Alarmu či Heroine. Pracuje jako vysokoškolská učitelka. Šestým rokem pořádá letní tábor pro znevýhodněné děti, možnost přispět na náklady příštího ročníku je na účtu 670100-2210224845/6210.

Písať dejiny bez legend

Slovenské národní povstání je národní mýtus, ale i historická událost, která probíhala v kontextu mezinárodního protinacistického odboje a v níž se hrdinství a odhodlání střetávalo s lidskými chybami. I dnes je namístě připomínat nedogmatickou interpretaci, s níž poprvé přišel historik Jozef Jablonický.

MICHAL CÁP

Ozbrojené povstania, tajné armády a odbojári sú dôležitou súčasťou dejín štátov okupovaných počas druhej svetovej vojny nacistickým Nemeckom. Protifašistická rezistencia predstavuje jeden z hlavných pozitívnych odkazov, ktoré nám tento totálny konflikt dal. Jej kritické skúmanie je nutné pre porozumenie súvislostiam a širšiemu vývoju, ale aj jednotlivým ľudským osudom. Veľkú časť tejto práce odviedol za normalizácie (a aj za prestavby) perzekvovaný historik Jozef Jablonický. Jeho zásadné, pôvodne samizdatové dielo *Povstanie bez legend* vyšlo v roku 1990 a k osemdesiatemu výročiu Slovenského národného povstania (SNP) sa dočkalo nového vydania.

Porazené povstania

SNP je jedným zo základných kameňov slovenského národného príbehu 20. storočia a patrí k hlavným legitimizačným zdrojom komunistického aj následného demokratického režimu. Vojensky však zlyhalo. Už na jeho počiatku sa mu nepodarilo naplniť optimálny plán – pomocou dvoch divízií poľnej armády umiestnených na východnom Slovensku obsadiť karpatské priesmyky a umožniť Červenej armáde prechod na slovenské územie (a ideálne rovno napadnúť a obsadiť územia okupované od Viedenskej arbitráže horthyovským Maďarskom). Po dvoch mesiacoch tvrdých bojov vedených povstaleckou 1. československou armádou na Slovensku, podporovanou partizánmi, bolo potlačené nemeckými jednotkami. V októbri už prezident kolaborantského fašistického režimu Jozef Tiso v Banskej Bystrici, centre potlačeného povstania, vyznamenával vojakov SS. Neuspela ani na podporu povstania narychlo zorganizovaná karpatsko-duklianska operácia, v ktorej bojovala sovietska 38. armáda a 1. československý armádny zbor.

Proti civilnému obyvateľstvu a zvyškom povstalcov a partizánov spustili jednotky okupantov a kolaborantov (ako boli Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy) teror a hromadné masakre. Totálna vojna v praxi zmazala rozdiely medzi legitímnymi a nelegitímnymi cieľmi. Rovnaký osud stretol v roku 1944 aj Varšavské povstanie, partizánske republiky v Taliansku a povstalecké územie francúzskych *maquis* na náhornej planine Vercors.

Jednou z tvárí totálnej vojny bola aj vojna nepravideľná, ktorá prepája boj nepravideľných jednotiek, ako napríklad partizánov, s formami boja v podobe sabotáží alebo prepádov zo zálohy. Každý povstalec chce byť skôr či neskôr nositeľom legitímnej moci na „riadne“ násilie. Nie vždy sa to však podarí, obzvlášť ak sa stane, že protivník je proste silnejší. Vojny sa nedejú v ideálnych momentoch a druhá strana je vždy faktorom. A vojna, pravidelná alebo nie, je vždy vecou výsostne politickou.

Nespokojnosť v satelite

Slovenské národné povstanie vypuklo 29. augusta 1944 ako reakcia na rastúcu hrozbu okupácie Slovenska, ktorá bola spojená so stratou suverenity a hrozbou priamej nemeckej nadvlády. Slovensko sa ako satelitný štát nacistického Nemecka od svojho vzniku v roku 1939 nachádzalo v prekérnej politickej situácii. Prišlo o časť svojich území v prospech ďalšieho nemeckého spojenca, Maďarska. No aj tak sa pod vedením Jozefa Tisa slovenský štát stal verným nemeckým spojencom.

To mu umožnilo exilovou ľudskou historiografiou vyzdvihovanú, avšak veľmi problematickú stabilitu počas prvých rokov vojny – a to bez ohľadu na zločiny páchané na vlastnom obyvateľstve, ako bol cielený odsun židovského obyvateľstva do vyhladzovacích táborov. Tisov režim zároveň vo svojej úslužnosti (a snahe dokázať svoju užitočnosť s vidinou navrátenia územia) nasadil svoju malú armádu do bojov proti Sovietskemu zväzu.

Avšak s postupom vojny, najmä po roku 1943, sa postavenie Slovenska začalo meniť. Stúpajúce straty na východnom fronte, narastajúca prevaha Červenej armády, ako aj vnútorné napätie vyvolali nielen u časti slovenských elít, ale aj v širšej verejnosti pocit nevyhnutnosti zmeny politického kurzu. Veľká časť týchto elít bola voči slovenskému štátu od jeho vzniku nepriateľská.

Občiansky a komunistický odboj

Neskoršia komunistická historiografia, samozrejme, zdôrazňovala odboj komunistickej strany, napojený na jej exilové vedenie v Moskve, ten sa však naplno rozvinul až po napadnutí Sovietskeho zväzu. Odbojové skupiny ako Justícia, Flóra (organizovaná okolo čechoslovakistického veterána Vavra Šrobára), ako aj časť bývalých slovenských agrárnikov, naopak, uznávali prerogatívy exilovej československej vlády v Londýne, aj keď sa nie vždy zhodovali na vízii povojnového vývoja. Práve tento tzv. občiansky odboj vo svojich prácach vyzdvihol tvárou v tvár dominantnému komunistickému naratívu Jozef Jablonický v zásadnej práci *Z ilegality do povstania* (1969).

Tento vývoj má paralely v odbojových hnutiach mnohých ďalších štátov. Ukážkovým príkladom je Poľsko. Jeho podzemný štát a Zemská armáda boli lojálne londýnske exilu, zatiaľ čo omnoho menej početný komunistický odboj a jeho ozbrojená zložka známa ako Ľudová armáda boli pevne kontrolované Moskvou. Vnútorné rozpory v európskych odbojových hnutiach neboli výnimkou, v Juhoslávii a práve v Poľsku viedli až k občianskym vojnám.

Na Slovensku sa časť tzv. občianskeho a komunistického odboja zjednotila v Slovenskej národnej rade na Vianoce roku 1943. Komunisti odmietli s niektorými časťami odboja spolupracovať až do osudových jesenných dní povstania. Občianska vojna (ak chceme využiť tento pojem) na Slovensku prebiehala medzi zvyškami mnohých bývalých povstalcov a partizánov na jednej strane a mocou Tisových lojalistov na strane druhej hlavne po potlačení SNP. Medzi zložkami odboja sa „rozhořela“ až v povojnovom období, vo forme vybavovania si účtov po vojne, popráv a perzekúcií povstalcov po uchopení moci komunistami v Československu a na stránkach oficiálnej a exilovej historiografie.

Uniknúť spod nemeckej kurately

Mnohí z oficiálnych predstaviteľov Tisovho režimu, ako napríklad guvernér Národnej banky Imrich Karvaš, boli úzko napojení na odbojové siete a pre organizáciu povstania vykonali neoceniteľné služby, či už spravodajské, alebo organizačné. Karvaš bol jedným z významných podporovateľov SNP, zaistoval prepojenie odboja so štátnou elitou, na budúce povstalecké územie tajne umiestnil značné finančné rezervy, ako predseda Úradu pre zásobovanie dokonca priamo zamestnával viacerých komunistov. Po februárovom prevrate 1948 však bol perzekvovaný (aj keď v šesťdesiatych rokoch rehabilitovaný). Jeho kľúčovú rolu v historiografii prvýkrát vyzdvihol až Jozef Jablonický – v čase, keď sa o jeho zásluhách mlčalo.

Omnoho rozporupľnejšia je rola, ktorú v lete 1944 zohral minister národnej obrany a bývalý československý legionár Ferdinand Čatloš. Ten slúžil od vzniku Slovenského štátu ako jediný evanjelik v Tisovej vláde a propagoval aj nasadenie armády na východe. Po porážkach Nemecka sa však pokúsil bez Tisovho vedomia nadviazať kontakt so Sovietmi a zabezpečiť prechod Slovenska na ich stranu. V tom kopíroval uvažovanie rumunských generálov, ktorí pri prevrate kráľa Michala 23. augusta 1944 uskutočnili prechod kráľovstva na stranu Spojencov. O niečo podobné sa neskôr pokúsil aj vládca Maďarska Miklós Horthy.

Cez svojho pobočníka Čatloš nadviazal kontakty s odbojom, no jeho snahy o kontakt

so Sovietmi nakoniec posilnili vzájomnú nedôveru medzi jednotlivými konšpiratívnymi sieťami, ako aj odbojom a Sovietmi. Jablonický túto históriu obširne rozplietá a treba priznať, že v nepeknom svetle zobrazuje pôsobenie komunistov, obzvlášť Gustáva Husáka. Čatloš zohral kontroverznú rolu aj tesne pred vypuknutím SNP, keď vyzýval armádu k pokoju a vernosti režimu. Ako jediný minister Tisovej vlády prišiel do povstaleckej Bystrice, kde ho následne internovali a odoslali do Sovietskeho zväzu. Svojimi aktivitami však prispel hlavne k nedôvere a dezorganizácii. Za organizáciu samotného SNP totiž stálo hlavne tzv. Vojenské ústredie, konšpirácia dôstojníkov a vojakov slovenskej armády verná Československu.

Vojenské prípravy povstania

Exilové vlády okupovaných krajín vrátane Československa počítali na začiatku konfliktu s organizáciou tzv. tajných armád. Tieto jednotky mali byť zmobilizované pomocou stále verných dôstojníkov na báze predvojnových branných síl. V Československu s týmto plánom operovala Obrana národa. Šlo aj o základný koncept poľskej Zemskej armády alebo juhoslovanských četníkov. Plánovalo sa tiež využitie kolaborantských síl, či už tých pod nemeckou okupačnou správou (napr. protektorátne Vládne vojsko), alebo priamo vojsk nemeckých spojencov. Slovenská armáda patrila do druhej kategórie, aj keď v nej pôsobili bunky Obrany národa.

Z nich a ďalších protiludáckych a protinemeckých elementov vzniklo Vojenské ústredie, konšpiratívne centrum, ktoré malo pripraviť plánovaný prechod slovenských ozbrojených síl na stranu Spojencov. To malo jednak dôveru domácej Slovenskej národnej rady, ako aj exilovej vlády v Londýne. Za jeho veliteľa bol československou vládou vymenovaný plukovník Ján Golian, medzivojnový profesionálny dôstojník, ktorý sa cez vojnu aktívne podieľal na pročeskoslovenskej akcii a slúžil aj na východnom fronte. Golian bol totiž slovenskou vládou vymenovaný za náčelníka Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici.

Vojenské ústredie budovalo konšpiratívnu sieť v jednotlivých posádkach, ako aj u dvoch poľných divízií dislokovaných na východnom Slovensku, v operačnom pásme a pod velením nemeckej skupiny armád Severná Ukrajina. Práve tieto dve divízie mali v Golianových (ale aj Čatlošových) plánoch obsadiť Dukelský a Užocký priesmyk a umožniť prechod Červenej armády. Zároveň sa počítalo s povstaním a obsadením celého územia Slovenska, ktoré malo nastať v tzv. optimálny moment – teda keď sovietske sily dosiahnu Krakov.

Plánovanie a organizácia mali svoje chyby a limity. Jablonický nikdy nezakrýval, že aj keď polemizuje hlavne s oficiálnym komunistickým výkladom, nechystá sa ušetriť ani pochybenia armádnych a občianskych odbojárrov. Dnes sa už na konanie historických aktérov snažíme pozeráť aj inak ako hodnotiacimi súdmi, avšak ústredný význam SNP pre slovenské dejiny a politiku stále vyžaduje aj odpovede na to, kto spravil akú chybu. Jablonického nekompromisné stanovisko bolo zväčša výnimočne spravodlivé. Nové vydanie *Povstania bez legend* obsahuje jeden z jeho samizdatových textov (O česť generála Malára), kde bráni a vysvetľuje konanie veliteľa východoslovenskej armády. Konšpirácia Vojenského ústredia, plánovanie povstania a budovanie dôvery však zďaleka nebolo bezchybné. Navyše, do hry vstúpili partizáni.

Partizánsky boj

Partizán je vlastne pomerne mätúci pojem. Môže znamenať nepravideľného bojovníka, ale aj stúpenca nejakej strany, jeho definícia je doteraz fluidná. Ako partizáni sa označovali

Odboj, povstalci a partizáni v Slovenskom národnom povstaní

povstalci v Juhoslávii aj v Taliansku, pre priestor SNP je však dôležitá definícia a prax fungovania partizánov v Sovietskom zväze. Skupiny partizánov začali vznikať jednak živelne, ale aj ako cieleňé výsadky, z dobrovoľníkov, ale aj nútenými odvodmi. Pre sovietskych partizánov pôsobiach na území Slovenska je kľúčové, že prijímali rozkazy z Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia, t. j. od sovietskych vojenských orgánov.

Oficiálna komunistická historiografia obzvlášť vyzdvihovala prínos partizánov pre povstanie – a aj v tomto bode bolo jasné, že Jablonický musí upadnúť v nemilosť. Rozmetal tvrdenia kodifikované v Husákových memoároch, že už na začiatku leta boli na Slovensku tisíce partizánov. Niekoľko skupín zorganizovaných okolo sovietskych zajatcov na úteku, ako bola napríklad na východe Slovenska brigáda Čapajev, už istú dobu pôsobilo. Avšak skutočný masový nárast partizánskeho hnutia nastal až v auguste 1944 so zoskokmi sovietskych parašutistov, ktorí začali verbovať a organizovať mužov nespokojných so slovenskou fašistickou vládou. Po polovici augusta začali prekračovať Karpaty ďalšie partizánske jednotky. Ich cieľom nebolo koordinovať povstanie so slovenskou armádou a odbojom. Mali za úlohu čo najviac destabilizovať nemecké tylo.

Vojenské ústredie a Slovenská národná rada sa snažili koordinovať akcie spolu s partizánmi. Golian sa stretol s jedným z najvýznamnejších veliteľov, Piotrom Veličkom. Jeho jednotka získala kontrolu nad celým regiónom

Turca, de facto vrátane jeho správneho centra, Turčianskeho Svätého Martina, kde dokonca vyhlásila nezávislé územie, tzv. partizánsky rajón. Postupný nárast partizánskych aktivít viedol slovenskú vládu k vyhláseniu stanného práva („štátária“), ktoré malo pomôcť upevniť moc a obnoviť autoritu režimu. O jeho rozklade svedčí máločo tak zásadne ako odmietanie dôstojníkov vyslať vojenské jednotky na podporu ľudáckych exponentov alebo vyhýbanie sa iným ako hlavným cestám zo strany vojakov na „protipartizánskych“ operáciách.

Jablonický sa naozaj nebál nekompromisných tvrdení. Na základe paragrafov štátaria nebola popravená ani jedna osoba. Zabíjanie začali partizáni. Je nutné zdôrazniť, že plne v duchu praxe a politických prerogatív, ktoré získavali v bojoch v Sovietskom zväze. Útočili na skupiny nemeckých vojakov prechádzajúcich územím Slovenska, popravovali príslušníkov nemeckej menšiny aj ľudákov. Neúspech stanného práva a rozšírenie partizánskej vojny začali znepokojovať nemecké spravodajské orgány, ktoré si o Slovensku ako prifrontovom území udržiavali prehľad a veľmi rýchlo stratili ilúzie o schopnosti Tisovej vlády udržať štát pod kontrolou.

Neoptimálne vypuknutie povstania

Priamymi príčinami vypuknutia SNP bol začiatok okupácie slovenského územia nemeckými jednotkami. Udalosti nabrali spád 27. augusta, keď partizáni de facto obsadili významné dopravné a priemyselné centrum Ružomberok a začali s popravami nemeckých vojakov

(príslušníkov SS a gestapa, ale aj ozbrojenej stráže strategických tovární). Deň nato bola v Martine v kasárňach popravená ďalšia skupina nemeckých vojakov a príslušníkov SS zajatých Veličkovými partizánmi. Rozhodnutie o nemeckom obsadení Slovenska padlo.

Oficiálne ho v bratislavskom rozhlase oznámil minister obrany Čatloš, ktorý touto svojou angažovanosťou značne zneistil jednotky slovenskej armády. Po vypočutí jeho príhovoru a informáciách, že prvé improvizované nemecké jednotky vstupujú na územie Slovenska, vyhlásil plukovník Golian povstanie správou posádkam, ako aj rozhlasom vo forme dohovoreného a dnes už legendárneho hesla „Začnite s vysťahovaním“. Bol večer, 29. augusta 1944.

Plán povstania nebol zďaleka ideálny a prípravy neboli dokončené. Mimo povstaleckého územia zlyhalo viacero posádok, ktoré nemali dost' vôle alebo informácií. Na západnom Slovensku sa zvládla plne mobilizovať a odísť na povstalecké územie iba posádka z Trnavy a slovenskí piloti. Východoslovenská armáda, pôvodne plánovaná hlavná sila povstania, bola do prvých dní septembra odzbrojená. Po skúsenostiach so svojím bývalým rumunským spojencom nenechávalo nemecké velenie nič na náhode.

Koordinácia so Sovietmi neprebehla. Červená armáda bola ďaleko pred Krakovom, navyše vyčerpaná po Ľvovsko-sandomerskej operácii a slávnom Bagratione. Keď zaútočila na karpatské hrebene, našla ich plne obsadené. Na Slovensko sa začali sťahovať nemecké

sily, vrátane zvláštnych síl protipartizánskych, obzvlášť keď sa uvoľnili po potlačení paralelne prebiehajúceho Varšavského povstania. Povstalecká armáda a partizáni sa dva mesiace bránili na čoraz menšom území stredného Slovenska. Pomoc v podobe letcov a československej 2. paradesantnej brigády zo Sovietskeho zväzu, zásoby dodávané leteckým mostom alebo nový veliteľ, z Londýna dorazivší prvý slovenský generál československej armády Rudolf Viest, už nemohli povstanie zachrániť. V deň 27. októbra padla Banská Bystrica a v noci na nasledujúci deň bol vydaný rozkaz, aby povstalecké sily prešli na partizánsky spôsob boja v horách.

SNP je národným mýtom, ale aj historickou udalosťou. Jeho pozitívny, demokratický a pokrokový odkaz je stále s nami, rovnako ako vedomie jeho chýb, neúspechov, alebo tiež násilie spáchaného v jeho mene. Niekedy aj dnes počujeme, že potrebujeme dejiny zjednodušovať, alebo sa postaviť na ich „správnu stranu“. Jozef Jablonický však ukázal, že je možné pracovať s pozitívnym odkazom, oceniť správne morálne rozhodnutia aktérov v ťažkých dobách, a zároveň nekompromisne poukázať na ich chyby. Je to pre nás férovejšie a lepšie ako trvanie na sanitizovaných oficiálnych výkladoch alebo milosrdných lžiach. Treba písať dejiny bez legend. Iba tak sa môžeme dejinám a sebe pozrieť do očí.

Autor je vojenský historik.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Nastoupení vojáci 1. československé armády na Slovensku. Foto Pavel Pelech

Recept je u Stalina

Gustáv Husák v SNP

Karikatura z doby kampaně proti buržoaznímu nacionalismu. Kresba Štefan Bednár

Slovenské národní povstání vypuklo rok poté, co se Gustáv Husák po zhruba tříleté pauze znovu zapojil do komunistického odboje. Jednatřicetiletý právník se dostal na jedno z čelných míst hnutí, s nímž byly spojeny všechny jeho pozdější pády i vzestupy.

MICHAL MACHÁČEK

Povstalec, vlastenec-internacionalista, banskobystriický diktátor, ale i nacionalista, salonní komunista z bratislavských vináren, agent bolševismu i fašismu či angloamerického imperialismu. Nejen těmito nálepkami byl v průběhu času ověnčen Gustáv Husák. Stěžejní roli v jeho životě sehrála účast ve Slovenském národním povstání. Legitimizovala jeho poválečnou politickou kariéru, ovšem zároveň posloužila jako zdroj mnoha obvinění. Navíc Husák v šedesátých letech budoval jako akademik vlastní obraz své povstalecké minulosti určený veřejnosti, a to zejména memoárovou knihou *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní* (1964).

Do centra dění

Německé jednotky se ocitly na území Slovenska 29. srpna 1944. To posloužilo jako impuls k vypuknutí povstání, které bylo dlouho připravováno opozičně laděnými politickými a armádními kruhy. Do konspirační činnosti zapojený Husák se tou dobou zdržoval v Bratislavě. Následujícího dne v poledne se uskutečnila schůzka týkající se osvobození komunistů uvězněných v Nitře, na níž byli účastníci informováni, že banskobystriický rozhlas hlásí vypuknutí povstání. Osvobození nitranské věznice však skončilo nezdarem. Vězni byli o účast na povstání připraveni a část z nich koncem války zahynula během spojeneckých náletů. Přeživší Viliam Široký, Július Ďuriš nebo Štefan Dubček, otec Alexandra Dubčeka, to Husákovi nikdy nezapomněli. V době politických procesů padesátých let byla akce interpretována jako sabotáž, jejímž cílem bylo, aby Husák mohl hrát v povstání hlavní roli.

Vzhledem k tomu, že Bratislavu se nepodařilo vyvázat z rukou režimu, politická odbojová platforma nazvaná Slovenská národní rada, v níž Husák zastupoval komunisty, se rozhodla přesunout do centra povstání – Banské Bystrice. Husák se společně s nekomunistickými odbojáři Jozefem Lettrichem a Matejem Joskem vydal na cestu automobilem firmy Cukrospol krátce před půlnocí 30. srpna. „S tým autom sme mali vôbec smolu: každých desať minút zastalo, bolo treba vystúpiť, roztláčať,“ vypráví Husák, „ukázalo sa, že šofér cestu vôbec nepozná, nik z nás nevedel, kde sme. Blúdili sme takto celú noc po dedinách medzi Bratislavou a Trnavou.“ Tam je zastavila německá hlídka, které však utekli (dle jiných zdrojů ji podplatili). Nakonec nastoupili do vlaku a pokračovali směrem na povstalecké území. Navečer 1. září se

Bratislava dostala bez boje do rukou wehrmachtu, který pod německým tlakem na Slovensko pozval prezident Jozef Tiso.

Slovenská národní rada vyhlásila v Banské Bystrici sebe samu za zdroj veškeré moci a přihlásila se k protihitlerovské koalici a k Československu, které však mělo být obnoveno na nových základech, jako stát dvou rovnoprávných národů. Dále rada, zastávající roli zákonodárné moci, vytvořila předsednictvo jako kolektivní hlavu státu a pověření coby ministerstva. Na povstaleckém území se de facto zrodil nový stát. Deklaraci sepsali právníci Lettrich a Husák.

Gustáv Husák řídil resort vnitra a významně se podílel na nastolování nového pořádku. Neméně se činil v komunistické straně, v jejímž čele prakticky stál. Podle československého vládního delegáta pro osvobozené území Františka Němce, jenž byl na Slovensko vyslán z Londýna, byl Husák „spiritus rector“ (vůdčí duch) komunistické strany a další člen vládní delegace Prokop Drtina ve svých pamětech dodává: „Dozvěděli jsme se, že nejmocnějším činitelem v sídle povstání je toho času ‚povereník vnútra‘, který si již vysloužil mezi povstálci čestný titul ‚banskobystrický diktátor‘.“ Drtina vzpomíná na své první setkání s Husákem, jenž se neopomněl vymezit vůči čechoslovakistickým pozicím Londýna s tím, že oni jsou „v tom ohlade oveľa ďalej“. Husák poslal ještě předtím do Moskvy interní list, ve kterém tvrdil, že sedmdesát procent slovenského národa by uvítalo připojení Slovenska jako svazové republiky k Sovětskému svazu: „Prečo máme hľadať spásu v Benešovi, keď osvedčený recept je u Stalina.“ Nakonec převážilo úsilí o česko-slovenské soužití v rámci federativního uspořádání. Geopolitická orientace na Východ však přetrvávala.

Svéhlavý komunista

Již během povstání kritické hlasy upozorňovaly na dřívější vazby jeho organizátorů na ľudácké režimní kruhy. V této souvislosti stojí za připomenutí, že Husák byl v době druhé světové války celkem čtyřikrát krátce policejně zajištěn. Pomohly mu však intervence guvernéra Slovenské národní banky a jeho bývalého vysokoškolského učitele Imricha Karvaše, přítele básníka Laca Novomeského nebo poslance Slovenského sněmu Pavola Čarnogurského u ministra vnitra Alexandra Macha. I kvůli tomu se Husák netěšil důvěře u značné části komunistů. Často se v rámci odboje dostával do konfliktů a na podzim 1940 své působení v ilegalitě přerušil. Byl označován za renegáta a poté, co se zúčastnil propagandistické výpravy na Němci obsazenou Ukrajinu, zorganizované ministrem Machem, byl fakticky zbaven stranické legitimace. Když se po bitvě u Stalingradu pokusil znovu zapojit do odboje, byl odmítnut.

Obrat byl důsledkem změny okolností. Když se komunista Karol Šmidke vrátil v létě 1943 z Moskvy, aby obnovil ztracená spojení, našel ilegální síť v rozvratu. Ke spolupráci přizval právě Husáka, který byl jako jeden z mála významnějších předválečných komunistů dosud na svobodě. Pracoval jako tajemník v Ústředním svazu špeditérů, a tak jeho časté konspirační cesty mimo Bratislavu měly příhodné krytí.

Během povstání se v Banské Bystrici uskutecnil sjednocující sjezd slovenských komunistů se sociálními demokraty. Za války pokročilo sbližování těchto proudů natolik, že většina sociálních demokratů nezakládala samostatné ilegální buňky, a někteří dokonce spontánně přestupovali ke komunistům. Husák koncipoval politický referát a výslednou rezoluci sjezdu, která volala po dalekosáhlých hospodářských a sociálních změnách. Požadovala znárodnění továren, podniků a bank a také odevzdání půdy

drobným rolníkům. Sjezd zvolil jednatřicetiletého Husáka místopředsedou Komunistické strany Slovenska. Jednalo se o první z vrcholů jeho dlouhé politické kariéry. Že sjezd vyvolá nesouhlas Londýna, se dalo předpokládat, nevoli však vzbudil i u moskevského vedení KSČ, které ho hodnotilo jako předčasný. Radikální požadavky nebyly z taktických důvodů na pořadu dne, ačkoliv do budoucna se s nimi počítalo.

Pád povstání

Již před zažehnutím povstání docházelo k excesům. Jako otřes zapůsobila událost ze 17. září 1944, kdy skupina demoralizovaných partyzánů usmrtila na mostě přes řeku Hron v obci Hájničky jedenáct náhodných osob. Pachatelé byli po několika dnech na stejném místě pro výstrahu popraveni. Husák důrazně vyzýval k dodržování pořádku a vydal oběžník, který stanovil kritéria pro zatýkání politických provinilců a reguloval svévolnou činnost partyzánských skupin pomocí národních výborů. V padesátých letech to bude v jeho procesu interpretováno jako brzdění revolučního boje.

Osud povstaleckého Slovenska zanedlouho zpečetil neúspěch zajištění karpatsko-dukelských průsmyků pro postup Rudé armády. Husák z toho vinil prezidenta Beneše. Následoval chaotický ústup povstalců do hor či útěk na území kontrolované Sovětským svazem. Husákova těhotná manželka Magda odletěla na poslední chvíli spolu s dalšími ženami a nemocnými do Moskvy. Večer 25. října 1944 se naposledy sešli straničtí a partyzánské činitele v Husákově banskobystriickém bytě, aby se poradili o dalším postupu. Po vyřízení organizačních záležitostí Jan Šverma slavnostně přečetl telegram z Moskvy informující o narození Husákova prvorozeného syna Vladimíra. Další den ráno se účastníci schůzky přesunuli do Donoval. Nezůstali tam ale dlouho, jelikož pozice povstalecké armády byla kritičtější, než se zdálo. Husák společně se Šmidkem, Švermou, Slánským a dalšími spolustraníky přešli do partyzánského boje na území, které bylo okupováno nacisty. Jak se brzy ukázalo, byl to boj o holé přežití. Ve stálém ohrožení a zimě se povstalci ukrývali v nehostinných horách či u lidí ochotných poskytnout přístřešek.

Mnozí organizátoři povstání se konce války nedomotali. Povstalečtí generálové Ján Golian a jeho nástupce Rudolf Viest byli zajati a odvezeni do Německa, kde se jejich stopa ztrácel. Tvrdé zimní podmínky stály život nemocí zesláblého Jana Švermu, který náročný pochod nevydržel. Jeho tělo zůstalo na hoře Chabenec. Obdobnému osudu nebyl daleko ani Husák, který se vypravil do hor pouze v polobotkách. „Chorý a úplně vyčerpaný, apatický, ľahol som si do snehu, len si odpočinúť, pospať. Bol by som tam iste zamrzol, keby mi kamaráti nebolí pomohli,“ vzpomínal později. Staral se o něj například evangelický farář a komunistický činovník Ludovít Bortel. Před německými hlídkami Husákovi pomohl falešný občanský průkaz a dobrá znalost němčiny.

Dvacátého prvního prosince 1944 osvobodila Rudá armáda vesnici Dolné Žembovice, kde se Husák skrýval, 4. dubna 1945 Bratislavu a začátkem května zbytek československého území. Nejen před Husákem se otvíraly nové, nejisté perspektivy. Význam povstání shrnul již v povstaleckých časech následovně: „Vojenský význam tohto politického postoja je, ako sa ukáže, veľký. Politický význam tohto vojen-ského vystúpenia však je obrovský. Slováci budú z neho čerpať svoje sebavedomie v budú-cích generáciách, ale hlavne po skončení tejto vojny a utváraní novej štátnej organizácie.“

Autor je historik.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Povstanie potvrdí všetko

Ako SNP slúži politickým agendám

Slovenské národní povstání skončilo nezdarem, přesto je i v současné slovenské společnosti velmi populární historickou událostí. Občanský a komunistický odboj, který útočil na kolaborantský stát, si v průběhu osmdesáti let prošel několika zcela odlišnými interpretacemi.

ADAM HUDEK

Podľa prieskumu z roku 2016 viac ako osemdesiat percent obyvateľov Slovenska vníma Slovenské národné povstanie (SNP) ako jednu z najslávnejších kapitol svojich dejín. Na tejto interpretácii je od roku 1945 založený aj oficiálny obraz, prezentovaný v učebniciach a reprodukovaný politickými a kultúrnymi elitami. Napriek tomu obraz Povstania prešiel významnými zmenami, ktoré dokumentujú mieru politického využívania minulosti za posledných osemdesiat rokov.

Ozbrojená vzbura časti slovenskej armády a partizánov v druhej polovici roku 1944 bola vyvrcholením odporu proti autoritárskemu režimu slovenského štátu, ktorý fungoval ako vazal nacistického Nemecka. Išlo o plánovanú akciu vedenú predstaviteľmi občianskeho a komunistického odboja, pričom o jej príprave boli informovaní predstavitelia Spojencov aj československá exilová vláda v Londýne.

Napriek vojenskej porážke malo SNP pre budúcnosť Slovenska obrovský význam. Povstalecká armáda bola uznaná za súčasť protihitlerovskej koalície a exilová vláda musela zabudnúť na predstavy o kolektívnom treste pre „kolaborantských Slovákov“. Ani povstalecký program, ktorý nepriamo požadoval federalizáciu obnoveného Československa, nebolo možné len tak zmietnuť zo stola.

Komunistická interpretácia SNP

Aktéri SNP si už v jeho priebehu uvedomovali, že sa podieľajú na „najepochálnejšom čine slovenského národa“, ktorý bude mať významné dôsledky na budúci vývoj. Povstanie malo špeciálnu dôležitosť pre komunistov, najmä tých slovenských. Vnímali ho ako začiatok prechodu k socialistickému zriadeniu. Po získaní moci v roku 1948 sa komunisti prezentovali ako jediní dediči povstaleckého odkazu. Úlohu „buržoázných“ zložiek Povstania vrátane armády bagatelizovali, pričom kľúčovú úlohu prisúdili partizánom a sovietskej podpore. Najmä v päťdesiatych rokoch SNP sa slávilo „len“ ako epizóda oslobodzovania územia Slovenska Červenou armádou, pričom hlavným sviatkom ostával 9. máj. Oficiálnym odkazom Povstania sa stal najmä záväzok do budúcnosti – ochrana socialistického zriadenia, utužovania česko-slovenského bratstva a nerozborné spojenectvo so ZSSR.

Hoci základné interpretačné piliere SNP sa do roku 1989 menili len málo, jeho obraz prešiel niekoľkými zásadnými korekciami spojenými s politickými a ideologickými zmenami.

Boj proti buržoáznym nacionalistom v päťdesiatych rokoch vymazal z Povstania jeho hlavných komunistických aktérov. Z dovtedy oslavovaných hrdinov Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského sa stali „odporní zradcovia“, ktorí uprednostnili federáciu na úkor záujmov československej pracujúcej triedy.

Destalinizácia a rehabilitácia „buržoázných nacionalistov“ priniesli v šesťdesiatych rokoch nové impulzy. Po uvoľnení politického dohľadu nad výskumom citlivých udalostí sa SNP stalo extrémne populárnou témou nielen medzi historikmi. V roku 1964 vzbudila obrovskú pozornosť Husákova práca *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Autobiografická kniha je oslavou aktív slovenských komunistov vo vedení SNP. Kľúčovú úlohu v nej zohráva aj téma česko-slovenských vzťahov. Keď sa v roku 1968 stal Husák výraznou postavou federalizačného úsilia, nezabudol zdôrazniť, že tak konečne napĺňa povstalecký program.

„Svedectvo“ v ničom nespochybnilo základné piliere komunistického naratívu. To ani nebolo Husákovým cieľom. Hlavné zásluhy ostali komunistom, v jeho podaní to ale bol on a jeho spolupracovníci. V normalizačnom období sa kniha stala kánonickým textom výkladu SNP. Jej autor navyše podporoval

umlčovanie historikov spochybňujúcich jeho tézy. Strážcom oficiálnej interpretácie Povstania bolo Múzeum SNP v Banskej Bystrici. V roku 1969 dostalo svoju ikonickú budovu, ktorá sa stala dejiskom pravidelných osláv a cieľom školských výletov. Tento status si múzeum uchovalo dodnes.

Porevolučná neistota

Po páde komunistického režimu panovala vo vzťahu k SNP neistota. Významná časť nových politických elít odmietala oslavovať „komunistický sviatok“. U časti z nich zohrávali úlohu podvedomé, ale aj otvorené sympatie k ľudáckemu slovenskému štátu.

Obnovenie názorovej plurality navyše prinieslo revizionistickú interpretáciu SNP vytvorenú predstaviteľmi ľudáckeho exilu. Povstanie opisovali ako protištátny puč komunistov, Židov, čechoslovakistov a protestantov. Jeho výsledkom boli obnovenie českej nadvlády nad Slovenskom a komunistický režim.

Napriek výraznej aktivite revizionistov obdiv k slovenskému štátu ostal doménou malej, aj keď hlučnej skupiny extrémistov. Väčšina historickej obce ich argumentáciu odmietala a aj široká verejnosť naďalej vnímala SNP v pozitívnom svetle. V roku 1992 Slovenská národná rada na návrh poslancov Strany demokratickej ľavice veľkou väčšinou schválila návrh, aby sa výročie začiatku SNP (29. august) stalo štátnym sviatkom.

Z hľadiska budúceho vývoja smerom k samostatnému štátu predstavovalo prihlásenie k antifašistickému a demokratickému étosu Povstania dôležitý symbolický krok. Politické elity ním odmietli víziu Slovenskej repub-

a zdanlivý konsenzus o prozápadnej orientácii Slovenska.

Povstanie ako kladivo na EÚ

O desať rokov neskôr, v roku 2014, bola situácia iná. Optimizmus aj dôvera v Západ a liberálnu demokraciu sa výrazne otriasli. Naopak, prehlbovala sa polarizácia slovenskej spoločnosti, výdatne podporovaná politickými elitami. Oslavy sedemdesiateho výročia SNP boli pre aktuálneho premiéra Roberta Fica vítanou príležitosťou vyjadriť nesúhlas so sankciami EÚ a USA uvalenými na Rusko pre anexiu Krymu. Vo svojom prejave vyhlásil, že hrdinská úloha Sovietskeho zväzu a slovenských komunistov bola prozápadnými politickými elitami nespravodlivo marginalizovaná. Európa sa podľa neho nepoučila z dvoch svetových vojen a „stále hľadá domnelých nepriateľov“. Prejav novozvoleného prezidenta Andreja Kisku bol priamou kritikou týchto postojov. Vyzdvihol odvahu ľudí, ktorí sa rozhodli bojovať proti „zlu a jeho ideológii“, a odmietol politiku akceptácie nespravodlivosti v záujme minimalizovania hospodárskych škôd.

Po ruskej invázii na Ukrajinu sa aktualizálny moment SNP v prejavoch politikov ešte zvýraznil. Dve konkurenčné oslavy v roku 2022 kopírovali prehlbujúce sa rozdelenie slovenskej spoločnosti. V Banskej Bystrici premiér Eduard Heger a prezidentka Zuzana Čaputová jasne odsúdili ruskú agresiu: „Tak ako účastníci SNP nechceli žiť vo svete, ktorý pripravili nacisti, tak ani my nechceme žiť vo svete, o ktorý sa usiluje ruský prezident.“ Svoje prejavy však predniesli bez prítomnosti verejnosti. Formálne z dôvodu covidu, v skutočnosti z obavy pred výtrznosťami proruských aktivistov.

Ilustrace Alexey Klyuykov

liky ako nástupcu ľudáckeho slovenského štátu. To nepochybne uľahčilo jej akceptáciu v zahraničí aj napriek kontroverzným aktivitám vlády vedenej Vladimírom Mečiarom.

Hoci liberálna pravica sa v deväťdesiatych rokoch stavala k oslavám SNP skepticky, v boji proti Mečiarovmu „iliberalizmu“ postupne sformovala svoju vlastnú interpretáciu Povstania. Na oslavách šesťdesiateho výročia SNP v roku 2004 premiér Mikuláš Dzurinda označil Povstanie za dôkaz, že slovenské dejiny nie sú dejinami zbabelosti. Zdôraznil, že SNP je príkladom morálneho imperatívu bojovať proti zlu. Hoci Povstanie nebolo víťazné, oslobodilo Slovákov spod jarma kolaborácie a umožnilo im prevziať zodpovednosť za svoj osud. Dzurindov výklad zdôrazňujúci „západné“ demokratické, občianske tradície reprezentoval dobový optimizmus

Opozičné oslavy vo Zvolene organizované Ficom boli verejnosti otvorené. Vystúpili tu veľvyslanci Ruska a Bieloruska, pričom slovenskí rečníci kritizovali politiku EÚ a slovenskej vlády. Proputinovskú interpretáciu SNP ocenili aj neonacisti a v roku 2023 sa zvolenských osláv zúčastnil aj ich zástupca.

Na oslavy osemdesiateho výročia SNP vláda vedená Ficom avizuje bombastické oslavy spojené s vojenskou prehliadkou. Môžeme si však byť istí, že interpretácia Povstania opäť raz posluží aktuálnej politickej agende. Je to vlastne celkom prirodzené. V slovenských dejinách je len málo udalostí, ktoré si uchovávajú takú mieru popularity a relevancie pre súčasnosť ako SNP.

Autor je zástupce ředitele Historického ústavu SAV.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Povstalecký poriadok

O proviante v SNP

Jak vypadal každodenní civilní život na povstaleckém území v době SNP a jak se profiloval nový režim? V rodícím se státě fungovalo hospodářství i úřady či pošty a rovněž zde existovala možnost kulturního vyžití. Aby to vše bylo možné, bylo nutné efektivně zásobovat armádu i společnost.

JAROSLAVA ROGUĽOVÁ

„Kocky sú hodené.“ Takto neoriginálne, no predsa výstižne komentoval vypuknutie Slovenského národného povstania jeden z jeho aktérov Ján Ursíny. Začalo sa 29. augusta 1944 po odznení konšpiračného hesla „Začnite s vystáňovaním“, vetou, na ktorú azda narazil každý žiak dejepisu na Slovensku. Vela pozornosti sa venuje politickej aj vojenskej stránke Povstania, no často sa tiež spomínajú z istého hľadiska možno marginálne témy ako meteorologické podmienky. V deň jeho vypuknutia bolo jasno, svietilo slnko a teplota dosahovala 29 stupňov.

Agenda povstaleckého štátu

Všetci povstalci vedia, že jedna vec je zvrhnúť starý režim, no iné je nastoliť nový poriadok a udržať ho. A rovnako vedia, aké dôležité je fungujúce zásobovanie obyvateľstva i armády. Podnecuje lojalitu, podporuje bojaschopnosť, preto musí byť podľa možností pravidelné, plynulé a dostatočné. Rovnako to bolo aj v prípade Slovenského národného povstania. Materiálne a finančne sa pripravovalo už pred jeho vypuknutím. Na stredné Slovensko, teda do predpokladaného operačného priestoru akcie, spolupracovníci odboja presúvali peniaze aj produkty rôzneho druhu, napríklad obilie, ryžu, strukoviny, lieky, obväzový materiál či vojenské podrážky. Po náletoch Spojencov na Bratislavu v júni 1944 na to využili rôzne zámienky. Tvrdilo sa napríklad, že centrálné sklady treba evakuovať do bezpečia mimo bombových hrozieb, a tak mnoho materiálu končilo práve v budúcom centre Povstania. So zásobami vtedy pomáhali aj rôzne podniky na strednom Slovensku, ktoré dodávali napríklad obilie, múku, bryndzu. Boli to riskantné aktivity, keď sa v utajení riešilo veľa logistických, technických či skladových problémov.

Po vypuknutí Povstania sa začal budovať povstalecký štát ako samostatný mocenský, správny a hospodársky organizmus. Moc preberala Slovenská národná rada, a aby sa tento proces zjednodušil, jej poverenictva kopírovali ministerské rezorty slovenského štátu. Ideovo sa v povstaleckom štáte hlásili k Československej republike a pripomínali si výročie smrti T. G. Masaryka. Za jeho líniou – v slovenskom štáte – si zase pripomínali nedožitý osemdesiatiny Andreja Hlinku. V povstaleckom štáte sa budovali všetky sféry života – hospodárstvo, sociálne veci, kultúra, organizoval sa aj bežný život, ľudia informovali o stránkových hodinách štátnych úradov, kde si mohli vybavovať sociálne dávky, fungovala pošta, kino, v ktorom sa podľa názoru komunistických novín Pravda mali stať ťahákom sovietske filmy.

Jednou z najdôležitejších úloh novej politickej garnitúry na oslobodenom území bolo, z pochopiteľných dôvodov, zásobovanie obyvateľstva, armády aj partizánov. Povstalci prevzali moc v oblasti zaberajúcej viac ako tridsať okresov. Bola to zhruba polovica zo všetkých okresov slovenského štátu, aj asi polovica jeho územia. Žilo tu okolo 1 700 000 obyvateľov a túto masu dopĺňali evakuanti, ktorí sem utekali z Nemcami obsadzovaného územia. Robili sa pre nich rôzne zbierky. Koncentrovala sa tu armáda v počte asi šesťdesiat tisíc mužov a osemnásťtisíc partizánov. Boli tu príslušníci rôznych národností, Američania, Francúzi, Rusi, a teda aj slovenskí tlmočníci a tlmočníčky.

Proviant sa na povstaleckom území zhromažďoval rôzne. Niektoré suroviny a potraviny sa odoberali od miestnych chovateľov a pestovateľov. Vajíčka, maslo, hrudkový syr, dobytok, slanina, kukurica, raž, zemiaky, obilie, ovos pre kone, slama a podobne. Každý hospodár mal nariadenú výšku povinných dodávok, ktoré musel odovzdať výkupným komisárom. Hoci väčšina povstaleckého Slovenska nepatrila

k typicky agrárnym oblastiam s veľkostatkami, tunajšie dediny aj tak pomáhali zásobovať front i zázemie.

Opatrenia proti nedostatku

Malí poľnohospodári si z minulosti dobre pamätali, keď sa za výkupy namiesto peňazí dávali potvrdenky, ktoré im však nikto nikdy nepreplatil. Ako výstrahu pred povstalcami to využívala aj ľudácka propaganda, ktorá Povstanie označovala ako puč a dávala mu rôzne prídomky: čechoslovácko-boľševický, babrácky, chaotický, puč moskovských dobrodruhov či podvratných živlov, alebo zločinná pučistická akcia proti slovenskému národu a slovenskému štátu. Povstalecká vláda chcela rozptýliť obavy hospodárov z rekvirácií a nariaďovala, aby sa striktnie dodržiavala podstata výkupu, teda peniaze za tovar. Na výkup sa využívali finančné zdroje, ktoré sa sem presunuli pred Povstaním. Na povstaleckom území bola zaisťená aj veterinárna kontrola úžitkového mäsa či polotovarov, a boli tu napríklad zriadené aj krajčírske a obuvnícke dielne. Slovenská národná rada v septembri 1944 konštatovala, že výkupný systém aj zásobovanie fungovali vcelku dobre. Americkým letcom vraj veľmi chutili tvarohové, lekárové a makové koláče.

Zásoby sa dostávali na povstalecké územie aj iným spôsobom. Hovorí sa o desiatkach prípadov, kedy sa povstalci pokúšali evakuovať potraviny a obilie zo skladov, ktoré sa nachádzali na povstaleckom území len krátko a Nemci ich zabrali príliš skoro. Tieto akcie mali niekedy šťastný, inokedy tragický koniec, ktorému predchádzali výsluchy na Ústrední štátnej bezpečnosti a gestape.

Medzi zásobovacie problémy na povstaleckom území patrili nedostatok pohonných látok, pneumatík či skladových priestorov. Platili rôzne úsporné opatrenia a obmedzenia, ktoré sa prehľbovali s postupujúcim zovretím nemeckej armády. Regulovala sa napríklad spotreba cukru, bola zakázaná výroba likérov, ovocných štiav, marmelád. V hostincoch, výčapoch a vývarovniach sa v určené dni zakázal predaj mäsa, zemiaky sa nesmeli spracovávať na lieh, neskôr platil zákaz predaja piva v reštauráciách a podobne. Opatrenia sa vzťahovali aj na lieky či zdravotnícky materiál.

Špekulanti s potravinami

Predstava Slovenskej národnej rady o bezproblémovom zásobovaní zahrnovala aj, povedané dnešnými slovami, ochranu spotrebiteľa.

Ako to už v mimoriadnych situáciách chodí, obchodníkom či trhovníkom sa núkajú zvýšené možnosti nekalých praktík. Predražovanie tovaru, šmelina, špekulácie, manipulácie výkupných komisárov s výškami povinných dávok, zatajovanie zásob a čierny obchod – takéto priestupky evidovali aj v povstaleckom štáte. Hodnotili sa veľmi negatívne. Špekulanti s potravinami boli posudzovaní ako nepriatelia Povstania. Trhy, obchody a výrobné sa mali prísne kontrolovať, orgány na to určené mali detailne preverovať všetky prípady vrátane udaní od občanov. Usvedčeným páchatelom sa mali udeľovať exemplárne tresty.

Celý mechanizmus postihovania týchto deliktov sa však na povstaleckom území nemohol veľmi rozvinúť, keďže situácia sa menila každú chvíľu a sily vedenia púťali prioritne iné, najmä vojenské a politické otázky. V septembri 1944 jeden trafikant zatajil 18 500 kusov cigariet značky Lipa. Súdili ho za hromadenie a zatajovanie zásob, dostal dvadsať dní väzenia, ktorý mu nakoniec zmenili na peňažný trest 5 000 Ks. Priťažilo mu, že čin spáchal v čase brannej pohotovosti štátu. Cigarety sa považovali za vynález francúzskych vojakov, ktorým sa pri obliehaní pevnosti rozbili debny s fajkami, a tak si vymysleli náhradu. Nedostatkovým tovarom sa stali aj na území slovenského štátu, a to najmä pre prekvitajúci čierny obchod. Od októbra 1944 tu boli na prídela a oblasti obsadené partizánmi prestali zásobovať tabakovými výrobkami úplne.

Po dvoch mesiacoch povstalecké územie súvislo obsadili Nemci. Povstalci sa stiahli do hôr, prešli na partizánsky spôsob boja a tu im poslúžila aj časť zhromaždených zásob. Centrum povstaleckého štátu – Banskú Bystricu – prevzali orgány slovenského štátu. Prezident Jozef Tiso, čierny štátnik, ako ho v jednom epigrame nazvala povstalecká tlač, slúžil slávnostné tedeum a na organe ho sprevádzal veliaci dôstojník nacistickej armády na Slovensku Hermann Höfle. Ľudácke noviny uverejnili zoznam tých, ktorí spolupracovali s povstalcami, a napísali: „Ich čechoslovácko-boľševické bašovanie sa neslávne skončilo, kým slovenský národ a štát víťazne žije ďalej.“ O pol roka to už čiastočne nebola pravda.

Autorka pôsobí v Historickém ústavu SAV v Bratislave.

Text vznikol za podpory Nadace Rosy Luxemburgové. a Návratovej projektovej schémy Slovenskej akadémie vied.

Ilustrace Alexey Klyuykov

Zabudnutí partizáni

Slovenskí Rómovia počas holokaustu a SNP

Romové a Romky nebyli jen pasivními oběťmi represí, ale zapojili se i do odbojového hnutí. Písemných důkazů o jejich aktivitách ale mnoho není a teprve v současnosti se i romským odbojářům začíná pomalu dostávat uznání.

ZUZANA KUMANOVÁ

Postavenie Rómov nebolo ideálne už počas prvej republiky. Ústava síce priznávala etnický princíp, ale zákon 117/1927 Sb. o potulných cikánech zavádza povinnosť evidencie, prikazuje vydávať kočovnícke listy a cigánske legitimácie. Na vrub nálad v medzivojnovom období treba pridať aj silu propagandy, ktorá Rómov vykreslovala ako príživníkov a asociálov. Netreba zabudnúť ani na pogrom v Pobeďime v roku 1928, za ktorý boli agresori odsúdení na smiešne tresty. Po rozpadu Československa veľká časť južných území Slovenska a Podkarpatská Rus pripadli v prospech vojnového Maďarska. Rómovia, rovnako ako Židia, sa ocitli v pozícii občanov druhej kategórie. Branný zákon z roku 1940 znemožnil rómskym mužom stať sa vojakmi so zbraňou. Vykonávali náhradnú vojenskú službu v VI. pracovnom (robotnom) prápore, predovšetkým išlo o manuálne práce, pri výkopoch a opevneniach a pomoc pri zásobovaní.

Represie

V apríli 1941 ministerstvo vnútra vydalo vyhlášku „o úprave niektorých pomerov Cigánov“. Na základe toho bolo zakázané kočovanie a usadlí Rómovia museli odstrániť svoje obydlia od štátnych ciest. Nesmeli cestovať verejnou dopravou a do miest a obcí smeli vstupovať len vo vymedzené dni a hodiny. Legislatíva umožňovala príslušníkom Hlinkovej gardy uplatňovať voči Rómom rôzne formy fyzickej agresie, robiť „hygienické kontroly“ a viedli sa rôzne druhy súpisov. Rómovia žijúci na vidieku sa živili nádeňníckou prácou, pomocou na gazdovstvách, aj remeslami a hudobníctvom. Reštrikcie v prístupe do miest a obcí a povinnosť vysťahovať sa z dedín spôsobili, že sa veľmi rýchlo spretrhali ekonomické väzby a Rómovia z mesiaca na mesiac chudobneli. Postupne sa naplňali všetky znaky asociálnosti, ktoré boli Rómom pripisované, a veľký podiel zohrala aj propaganda, ktorá ich vykreslovala ako „príživnícky živel“, ktorý treba naučiť „práci a poriadku“.

V období vojny sa začali na Slovensku realizovať stavby, ktoré mali dokazovať prosperitu vojnového štátu, cesty, železnice a vodné diela. Chýbala však pracovná sila, ktorej nedostatok mali vyriešiť pracovné tábory. Rómski muži boli v masovom meradle zaradovaní do pracovných útvarov. Tie vznikali už od roku 1941 a medzi najpočetnejšie patrili útvar v Dubnici nad Váhom a Ilave, v Hanušovciach nad Topľou, v Revúcej a menšie boli roztrúsené po celom Slovensku. Za takmer otrockých podmienok, s nedostatkom náradia, vhodnej obuvi a bez dostatočného prídeltu stravy pracovalo niekoľko tisíc rómskych mužov aj dvanásť hodín denne. Mnohí z nich tu zahynuli, iní mali celoživotné následky.

Účasť v odboji

V lete 1944 vstúpili na územie Slovenska ozbrojené jednotky wehrmachtu a ako reakcia na ich vstup a zároveň prejav odporu proti autoritatívnej vláde bolo 29. augusta 1944 v Banskej Bystrici vyhlásené Slovenské národné povstanie (SNP). Z východu sa už k hraniciam Slovenska blížil front a povstalecké vedenie očakávalo, že dôjde k rýchlemu spojeniu, ale nemecké jednotky povstaleckú armádu porazili,

Ilustrace Alexey Klyuykov

tá v októbri 1944 prešla na partizánsky spôsob boja. Po potlačení Povstania sa nemecká moc dopúšťala represálií voči partizánom i civilnému obyvateľstvu. Obyvateľstvo vrátane Rómov bolo v mnohých lokalitách vyvraždené na mieste, alebo deportované na masové popravné.

Ako reakciu na roky útlakov sa mnohí Rómovia pridali k povstaleckej armáde a zapojili sa do partizánskeho boja, napríklad Berkyovci z Detvy, Očovej a Hriňovej, Klinecovi z Dúbrav. Jednou zo záškodníckych akcií bolo vyhodenie nemeckého nákladného vlaku medzi Detvou a Stožkom 23. novembra 1944. Na akcii sa podieľali aj štyria rómski partizáni z Dúbrav a dvaja z Detvy. Na druhý deň po tejto akcii obsadili nemeckí vojaci rómsku kolóniu v Detve – Pastovník a zajali štyroch miestnych mužov, ktorých neskôr popravili. Podobná dramatická udalosť sa odohrala v obci Dúbrava, odkiaľ sa viacero mužov pridalo k partizánom, medzi nimi aj Jozef Klinec-Bimbó, vynikajúci rómsky primáš. Začiatkom decembra partizáni zišli do obce, aby doplnili zásoby a zohľadili sa. Niektorí ich však uďal a na druhý deň bola rómska osada v Dúbravách obkľúčená esákmi. Zobrali všetkých Klinecovie starších ako štrnásť rokov a odvieďli ich do Detvy. Tam ich držali v synagóge a neskôr zavraždili na židovskom cintoríne vo Zvolene.

Nie je známy počet rómskych partizánov a účastníkov odboja a ich hrdinstvo doteraz nebolo dostatočne ocenené. Nemáme informácie, že by rómski partizáni vytvorili samostatný oddiel, takéto náznaky sa objavili iba vo výpovediach preživších zaznamenaných viac ako šesťdesiat rokov po skončení vojny. Podľa nich mala existovať samostatná skupina vedená partizánom Oračkom z Chmeľova. Jej existencia zatiaľ nebola preukázaná. V povojnovom období, keď síce výskum partizánskeho hnutia u nás zaznamenal veľký záujem, nikto nevenoval pozornosť účasti

Rómov. Bolo to vnímané ako spoločný boj za slobodu a etnicitou partizánov sa žiaden historik nezaoberal. Téma účasti Rómov v partizánskom hnutí a odboji zostáva stále na okraji záujmu historikov a tiež spoločenského uznania. Napríklad do pietnej siene Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici pribudol kameň pripomínajúci účasť Rómov v odboji až v roku 2016 z iniciatívy vtedajšieho riaditeľa Stanislava Mičeva.

V rómskej komunite sa tradujú aj príbehy, kedy rómski partizáni zohrali významnú úlohu. Dnes už je náročné overiť fakty. Za mnohé iba jeden príbeh o Antonovi Facunovi. Rodák zo Sklabine do slovenskej armády nastúpil v októbri 1941 a slúžil v ružomberskom delostreleckom pluku, s ktorým sa dostal na východný front. Neskôr ho prevelili do technickej brigády v Taliansku. Tam prebehol k partizánskej skupine Rinoldo. V apríli 1944 sa Facuna prihlásil na československej vojenskej misii v Ríme, odkiaľ sa ako tlmočník s americkou výsadkárskou jednotkou dostal na povstalecké územie. Bol zaradený do skupiny Day ako sprievodca a pomocník pod krycím menom Anton Novák. O Facunových husárskych kúskoch počas Povstania sa rozprávali legendy, Nemci na jeho hlavu vraj vypísali finančnú odmenu. Po vojne sa dočkal československej medaily za účasť v SNP aj uznania americkej vlády. Jeho príbeh však zapadol do zabudnutia a dodnes nie je hodnotne zdokumentovaný.

O Rómoch počas vojny zvykneme hovoriť ako o obetiach, nie však ako o hrdinoch, ktorí sa zaslúžili o slobodu. Mnohé komunity počas vojny nasadzovali svoje životy, aby pomáhali partizánskemu hnutiu. Zásobovali ich, poskytovali útočisko počas krutej zimy. Viacero komunity na to doplatili životmi. Obec s najväčším počtom obetí je Ilija, 22. novembra 1944 nemecké sily zadržali devätnásť mužov, dvadsaťjeden žien, šesťdesiatdeväť

detí a v Kremničke ich zavraždili. V obci bol po skončení vojny odhalený monumentálny pamätník, na ktorom sú vyryté všetky mená, neobsahuje však informáciu, že išlo o Rómov.

Smutná je aj bilancia zo zaisťovacieho tábora v Dubnici nad Váhom. Jeho zriadenie v novembri 1944 bolo predzvesťou zámeru smerujúceho k likvidácii Rómov na Slovensku. Dokonca z už oslobodených území východného Slovenska sem boli deportované rómske rodiny. Tábor bol pod nemeckým velením a uvažovalo sa o vyvezení zaistencov smerom na západ. Zlé hygienické pomery, hlad a špina spôsobili, že v tábore vypukla epidémia škvrnitého týfusu, ktorú sa nedarilo dostať pod kontrolu. Vo februári 1945 bola nariadená poprava dvadsiatich šiestich chorých, boli medzi nimi aj ženy a deti. Na jar 1945 dozor tábora pred postupujúcim frontom ušiel a tábor bol rozpustený. Odhaduje sa, že počet rómskych obetí na Slovensku je viac ako tisíc.

Znovuobjavené dejiny

V povojnovom období sa na perzekúcie Rómov rýchlo zabudlo. Vzťahy na vidieku boli odnepamätí kódované majetkovými pomermi, a ak chceli Rómovia prežiť, museli rýchlo zabudnúť, v ktorom dvore bývali gardisti, a možno títo už mali komunistické legitimácie. Rómske komunity, ktoré partizánskemu hnutiu pomáhali, alebo jednotlivci, ktorí sa do odboja zapojili, mali možnosť požiadať o vydanie osvedčení o účasti v odboji. Mnohí Rómovia o takéto osvedčenie ani nepožiadali. Ich hrdinstvo zostalo neodmenené a po desiatkach rokov aj zabudnuté. Iba s námahou sa odкрývajú príbehy rómskych hrdinov. Ale poznať dejiny a poznať spoločné dejiny je základom budovania porozumenia. Preto netreba rezignovať v pripomínaní.

Autorka je etnografka a historička.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Manipulácia s „mŕtvymi telami“

Slovenský spor o slobodu národa

I když se oficiální interpretace Slovenského národního povstání (SNP) v průběhu let často měnily, po roce 1989 posiluje nacionalistický diskurs, který zdůrazňuje údajně protislovenský charakter antifašistického povstání. Jak se k odkazu SNP stavějí nejrozumnější apologeti slovenského státu?

MIROSLAV MICHELA

Dňa 29. augusta si na Slovensku už osemdesiat rokov pravidelne pripomíname vyhlásenie Slovenského národného povstania (SNP). V čase novej národne-socialistickej politiky vlády Roberta Fica bude zaujímavé, aký odkaz tejto mimoriadnej historickej udalosti zaznie. S oslavovaním, ale aj kritikou SNP sa na Slovensku začalo hneď po jeho vyhlásení a diskusie o tejto téme neutíchli doposiaľ. Povstanie je vykresľované ako heroická udalosť moderných slovenských dejín, krvou a útrapami zapltená „vstupenka“ do povojnovej Európy a „vykúpenie“ za predchádzajúcu kolaboráciu Slovákov s nacistickým Nemeckom. Pretrváva však aj výklad zdôrazňujúci zradu národných záujmov zo strany povstalcov.

Antropologička Katherine Verdery ukázala, že v rámci manipulácie s „mŕtvymi telami“ rôznych historických aktérov, v rámci ich (znovu) pochovávaní, pripomínania či monumentalizácie, si súčasníci budujú vlastné mobilizačné a legitimizačné stratégie.

SNP ako záväzok do budúcnosti

Do súčasnosti existuje niekoľko výkladov SNP, ktoré predstavujú dôležitý lakmusový papierik politického a kultúrneho diania na Slovensku. Či už išlo o obdobie tesne po druhej svetovej vojne, v čase komunistickej diktatúry alebo po novembri 1989, oficiálny výklad SNP odrážal medzinárodnú, ako aj vnútropolitickú orientáciu štátnej moci, predostieranú širokej verejnosti počas každoročných osláv SNP. Súčasťou pripomínania tejto udalosti

sa stali aj informácie o budovateľských úspechoch napr. v oblasti industrializácie a poľnohospodárstva či zmienky o svetlej budúcnosti. Pričom primárne bolo SNP oslavované na Slovensku.

Už počas oslobodzovania republiky sa o Povstaní hovorilo ako o dôležitom pilieri znovunadobudutej národnej i štátnej slobody, pretože obyvateľstvo samo participovalo na zvrhnutí fašistického režimu. Následne sa aj spomienkové slávnosti odohrávali v pluralitnom duchu spoločnej piety nad obeťami a víťazstva širokej antifašistickej koalície. Na slávnostnej tribúne v Banskej Bystrici boli koncom augusta 1945 zastúpení predstavitelia celého odbojového hnutia spolu so štátnymi vlajkami krajín, ktorých občania sa zúčastnili SNP. Kolaboranti s nacistickým Nemeckom boli postavení pred súd, emigrovali, resp. boli vytlačení z verejného života a podobne aj ich interpretácia slovenských dejín.

Po februári 1948 bolo SNP na základe zásahu zhora predstavované ako triedne podmienené a komunistické. Stranou diktovaný príbeh o „sovietskych osloboditeľoch“ súznel s ambíciou prebudovať celú spoločnosť. Partizáni boli vykresľovaní ako novodobí janošci, ako neohrození hrdinovia z ľudu, ktorí v minulosti bojovali proti feudalizmu a v súčasnosti proti fašizmu a kapitalizmu.

Avšak ani záväzný „komunistický výklad“ nebol monolitný. Prepojenosť politiky a histórie v dobovom poňatí ilustruje prípad „buržoáznych nacionalistov“ a kriminalizácia pôvodne významných aktérov SNP Gustáva Husáka a spol. Následne, v šesťdesiatych rokoch, Husákovi aj táto téma poslúžila ako odrazový mostík k návratu do politiky a jeho kniha *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní* (1965) sa počas normalizácie stala zásadným dielom pre výklad SNP.

Posilnenie národného diskurzu

Po páde diktatúry komunistickej strany nové elity nepozerali na pripomínanie SNP s veľkým záujmom. Vnímali ho predovšetkým ako slovenskú, komunistickú a pokrivenú tradíciu. Zároveň sa o vplyv nad výkladom moderných dejín Slovenska prihlásili aj proľudácki

aktivisti z exilu, zdôrazňujúci osobnú skúsenosť z demokratického Západu.

Aj vďaka práci historika a disidenta Jozefa Jablonického, resp. politikov zo strany Slovenskej demokratickej ľavice, sa podarilo v roku 1992 uzákoniť SNP za štátny sviatok budúcej Slovenskej republiky. Dôležitým momentom bolo prepojenie SNP s európskymi demokratickými hodnotami, bojom proti fašizmu a rasizmu, útlaku a totalite, čím Slovensko zaradil do rodiny západných európskych krajín.

Prijatie spomínaného zákona sa však nezaobišlo bez búrlivej debaty, v ktorej sa okrem úplného zatracovania SNP ako puču voči vlastnému národnému štátu objavili argumenty, že SNP národ rozdelilo, že znamenalo začiatok komunistickej totality, resp. tragédiu slovenského národa, „lebo v ten deň zdvihol Slováka zbraň proti Slovákom“. V období mečiarizmu samotný Vladimír Mečiar na Povstanie neútočil, ale rôzne spolky, no aj štátne inštitúcie ako Matica slovenská alebo ministerstvo školstva umožňovali masívne šírenie ľudáckej propagandy o jeho protislovenskom charaktere. Tento trend odráža aj publikácia *Dies Ater – Nešťastný deň, 29. august 1944* z roku 1994.

Predovšetkým nacionalistickí historici – často naviazaní na ľudácke elity – žiadali revíziu výkladu národných dejín, ktoré podľa nich ani po roku 1989 neprešli kritickou reflexiou a ostali pod vplyvom „marxistického“ a „čechoslovakistického“ výkladu. Zároveň ale sami obhajovali kroky ľudáckych politikov a žiadali beatifikáciu po vojne odsúdeného a popraveného katolíckeho kňaza a prezidenta Jozefa Tisa.

Názory z rôznych ľudáckych publikácií, tlačných vo veľkých nákladoch, preberali v deväťdesiatych rokoch aj mladí neonacisti. Oni však nehľadali obhajobu, ale otvorene oslavovali činy a ideológiu radikálnych Hlinkových gárd a neraz sa hlásili aj k protižidovskej a pronacistickej politike Tisovho režimu. Z tohto prostredia čerpali podporu aj niektoré politické subjekty, z ktorých najúspešnejšia bola Slovenská pospolitosť a neskôr Ľudová strana Naše Slovensko (LS NS).

Zvolenie „vodcu“ tejto strany Mariana Kotlebu za predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja bolo prekvapením, ktoré

sprevádzala hlasná antifašistická mobilizácia v prostredí koalíčných aj opozičných parlamentných strán. Kotleba známy svojím pozitívnym vzťahom k slovenskému štátu nechal v deň výročia SNP v roku 2015 na úrade vyvesiť čierne vlajky, ktoré riaditeľ úradu Milan Uhrík označil za smútočné – na počesť padlých v SNP.

Pri príležitosti 70. výročia Povstania sa objavila aj informatívna webová platforma, vytvorená aktivistami okolo rodného domu prezidenta Tisa v Bytči a združenia Nové slobodné Slovensko, ktorá propaguje kritické názory niektorých ľudáckych a matičných historikov na SNP. Stránky informujú aj o existencii Memoariálu podplukovníka Jána Šmigovského, ktorý bol odsúdený na smrť za to, že zabránil vojenskej posádke v Nitre pripojiť sa k Povstaníu. Z hľadiska vplyvu na širšiu verejnosť stoja za zmienku rôznorodé pokusy o iniciovanie diskusie – alebo skôr revízie – oficiálneho výkladu SNP, ako aj slovenských dejín. V roku 2015 sa na televízne obrazovky dostal film *Garda*, natočený Ivanom Ostrochovským. Jeho dielo, zacielené predovšetkým na spomienky bývalých členov Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy, kopirovalo ľudácky výklad dejín a za spôsob práce s výpovedami pamätníkov zožalo silnú kritiku odbornej verejnosti. V roku 2017 zverejnila Matica slovenská krátke video s názvom *Bez 14. marca 1939 (iný pohľad na Slovenský štát)*, v ktorom s využitím optiky kontrafaktuálnych dejín utilitaristicky prepojili význam vyhlásenia a budovania národnej štátnosti pod nacistickou kontrolou s protinacistickým povstaním. V roku 2020 konzervatívna katolícka poslankyňa Anna Záborská navrhla premenovať 29. august na Deň národného zmierenia, a prostredníctvom neho budovať zdravé národné a občianske vedomie.

Pre všetky zmienené prístupy je charakteristické, že slovenskú spoločnosť delia na dve názorové skupiny, ktoré sú v neustálom konflikte. V centre sporu je otázka uznania 14. marca 1939 ako významného dejinného medzníka pre vývoj slovenskej identity, poprípade aj právnej kontinuity súčasnej Slovenskej republiky a slovenského štátu. Pre snahy o revíziu súčasného stavu je príznačné, že manipulatívne oddeľujú slovenskú samostatnosť od dobovej geopolitiky a vnútroštátneho diania.

Kukučino vajce?

Slovenská verejnoprávna televízia reklamnými šotmi pripravuje divákov na oslavu osemdesiateho výročia SNP. V médiách sa objavili aj informácie o plánovanom bohatom kultúrno-spoločenskom programe a sťahovaní rôznorodej vojenskej techniky na miesto konania osláv. Všetko nasvedčuje tomu, že ministerstvo obrany v spolupráci s inými inštitúciami pripravuje dôstojnú oslavu, v rámci ktorej zdôrazňuje hodnoty obrany vlasti, národnej dôstojnosti a demokracie.

Tieto oslavy sa však dejú v situácii, keď na východ od krajiny prebieha brutálne vojnové ťaženie Ruska voči Ukrajine a zahraničná politika Slovenska je európskymi partnermi kritizovaná práve pre politiku voči Rusku. A ani vnútropolitická situácia na Slovensku nepridáva na slávnostnej atmosfére, keď obyvatelia v uliciach protestujú proti aktuálnym krokom vlády. Tohtoročné oslavy nám však môžu pomôcť porozumieť tomu, čo sa skrýva pod deklarovaným heslom posilňovania obrany či národného rozmeru udalosti. V nedávnej minulosti si SNP začali pripomínať dokonca aj odštiepení od LS NS Milan Uhrík a jeho strana Republika. Ľudia, ktorí oslavovali prezidenta Tisa, sa pred minulými voľbami už pýšili prepojenosťou ich členskej základne so Zväzom protifašistických bojovníkov. Tak si ten odkaz nenechajme zas zneuctiť. Pokusov na to bolo od roku 1944 až príliš.

Autor je historik, pôsobí v Ústave českých dejín na FF UK.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Ilustrace Alexey Klyuykov

Povstání národů a národností?

Menšiny v SNP

Slovenské národní povstání tvoří po zásluze ústřední součást slovenského příběhu dvacátého století. Nebojovali v něm ale jen Slováci. Ozbrojeného vystoupení proti nacistickému Německu se zúčastnila řada národností a národnostních menšin.

JAKUB VRBA

Chaviva Reiková (vlevo) s dalšími výsadkáři v roce 1944. Foto National Photo Collection of Israel

Slovenské národní povstání by bezpochyby nebylo možné bez zapojení desítek tisíc účastníků a účastnic slovenské národnosti, ať se podíleli na jeho plánování, byli součástí partyzánských skupin, pomáhali v zázemí, nebo byli v průběhu SNP mobilizováni. Povstání se však podařilo nejen spojit obyvatele rozdílného politického přesvědčení a víry, ale také zástupci až dvaatřiceti různých národností.

Internacionální povstání

Zaprvé šlo o občany různých evropských států. Slovenské národní povstání bylo součástí konfliktu světového. Důležitá byla pomoc Rudé armády, v jejichž řadách bojovali vojáci mnoha národností Sovětského svazu. Do povstání se zapojili bývalí sovětsí váleční zajatci i více než tisíc vojáků vyslaných velením sovětské armády, kteří již před zahájením povstání pomáhali formovat partyzánské hnutí. Jistou roli ale sehrála také letecká podpora, především vytvoření leteckého mostu, který povstání zásoboval zbraněmi a vojenským vybavením. Na povstaleckém území měly styčné vojenské mise také americká a britská armáda, které se rovněž zapojily do zásobování a letecké podpory. Na povstaleckém území přistál letoun B-17, který dovezl zásoby a odvezl sestřelené americké a britské polity, jimž se podařilo dostat na povstalecké území.

Pozoruhodný je příběh čtyř set Francouzů pod velením kapitána Georgese Barazera de Lannurien. Šlo především o uprchlé válečné zajatce. Jejich účast v SNP byla zřejmě největším francouzským odbojovým vystoupením

mimo území vlastní Francie. Dále se zapojilo přibližně sto Poláků, sto občanů tehdejší Jugoslávie, ale rovněž několik desítek bulharských studentů, kteří na pozvání slovenské vlády studovali na zdejších vysokých školách.

Do povstání rovněž zasáhli mnozí bývalí českoslovenští občané jiné než slovenské národnosti. Obyvatelstvo meziválečné ČSR tvořili vedle Čechů a Slováků občané dalších sedmi národností a na samotném Slovensku bylo slovenské národnosti pouze necelých 65 procent obyvatel. Druhým nejpočetnějším etnikem byli Maďari, ale zejména ve městech rychle narůstal počet Čechů, kteří se před druhou světovou válkou stali pravděpodobně největší menšinou na Slovensku. Cílem ostrého antisemitismu Hlinkovy lidové strany byli Židé, z nichž se jen třetina ze 135 tisíc hlásila k československé národnosti. Signifikantní byl ale také podíl německého obyvatelstva, ať již na Spiši, na středním Slovensku, nebo v okolí Bratislavy, před první světovou válkou největšího německojazyčného města celého Uherska. Na východě země se nacházela silná rusínská menšina a tradičně utiskovanou skupinou byli také slovenští Romové. S odstoupením části území Maďarsku po Vídeňské arbitráži na podzim 1938 a odchodem mnoha Čechů sice podíl maďarskojazyčné a českojazyčné populace poklesl, Slováci však nadále tvořili pouze 85 procent obyvatel země.

Partyzáni a odbojáři

Tyto skutečnosti se následně odrážely také ve složení jednotek povstání. Přes pokles podílu obyvatel české národnosti v SNP bojovaly

přibližně dva tisíce Čechů. Nešlo totiž pouze o ty, kteří v zemi bydleli nebo přešli hranice z protektorátu, aby se stali součástí partyzánského hnutí, ale rovněž o příslušníky československého exilového vojska v SSSR. Ti se do bojů na Slovensku zapojili především v 1. československém leteckého pluku pod velením Františka Fajtla a v 2. paradesantní brigádě, kterou vedl Vladimír Příkryl. Ta byla složením mužstva sice dominantně slovenská, ale důstojnický sbor byl vlivem nerovných poměrů v předmnichovské armádě do značné míry etnicky český. V rámci této jednotky a zřejmě i mezi mobilizovanými byli také mnozí slovenští i zakarpatští Rusíni, kteří jinak tvořili početnou složku celé československé armády v SSSR.

S ohledem na jejich absolutní počty byli nadproporčně zastoupeni slovenští Židé, kterých se SNP účastnilo jeden až dva tisíce. Byli to lidé různých mateřských jazyků, národních identit i politických přesvědčení. Někteří bojovali ve zmíněných československých jednotkách, jiní byli součástí komunistického partyzánského hnutí, další byli přesvědčení sionisté. To byl i případ skupiny Amsterdam, jejíž členkou byla slovenská rodačka a sionistická aktivistka Chaviva Reiková. Ta před válkou uprchla do Palestiny, ale následně se dobrovolně přihlásila do zpravodajské skupiny židovských dobrovolníků, kterou britská tajná služba vysadila na území ovládané povstalci. Po potlačení přešla celá skupina na partyzánský způsob boje. Reiková byla nakonec zajata příslušníky jednotek SS a popravena v Banské Bystrici.

V partyzánských oddílech nebo jednotkách československé armády bojovali zástupci romské menšiny. V tomto ohledu je jedinečný příběh romského odbojáře Antona Facuny. Ten dezertoval od technické brigády slovenské armády působící v Itálii, do které byl povolán, a nejprve se přidal k tamním partyzánům. Následně kontaktoval československé exilové úřady a jako zpravodajec americké tajné služby byl vyslán na Slovensko, kde se zapojil do zpravodajské činnosti. Na konci padesátých let a v letech šedesátých usiloval o založení svazu československých Romů, což se povedlo až v roce 1968, kdy byl na Slovensku oficiálně zaregistrován Zvaz Cigánov – Rómov, jehož se stal předsedou.

Součást našich dějin

Překvapení může vyvolat účast mnohých Maďarů a Němců. U nich totiž bylo možné předpokládat dobrý vztah k německému, respektive maďarskému státu. Počátek SNP byl navíc spojen s masakry německého civilního obyvatelstva na středním Slovensku ze strany slovenských a sovětských partyzánů. Do bojů na povstalecké straně se nicméně zapojilo přibližně dvě stě německých a osm set maďarských partyzánů. Šlo převážně o komunisty, jako byl případ oddílu Thälmann z obce Cach, německy Zeche, která byla po válce na počest sovětského maršála Malinovského přejmenována na Malinovou. Maďarští partyzáni působili především v oddílech pojmenovaných po maďarském básníkovi z 19. století Sándoru Petőfim a komunistickým politikovi Mátyási Rákosim.

I na příkladu SNP se tak odráží to, co můžeme vidět u celého československého odboje. Ten nebyl jen český, nebo jen slovenský. Byl součástí celosvětového konfliktu, do kterého se zapojili příslušníci desítek národností, zároveň bylo československé odbojové hnutí tvořeno zástupci všech etnik, která na území předválečné republiky žila. Pokud na výročí, jako je konec války či zahájení Slovenského národního povstání, připomínáme významné události „našich“ dějin, měli bychom myslet na to, že jejich součástí jsou také všichni výše jmenovaní.

Autor je historik.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

Rovný s rovným

Zákruty kontinuity Československa po SNP

Když se po konci druhé světové války obnovovala republika, musel se brát v úvahu i manifest Slovenského národního povstání, který počítal s tím, že na Slovensku bude svrchovaným vykonavatelem moci tamní vláda. Riziko dvojvládí nakonec řešily kompromisní dohody. Návrat pražského centralismu byl jen jednou z možností.

JAKUB RÁKOSNÍK

Slovenské národní povstání (SNP) – navzdory deklarované loajalitě československé exilové vládě v Londýně – nastolilo nové otázky při obnově republiky. Politický manifest povstání, Deklarácia Slovenskej národnej rady (SNR) z 1. září 1944, obsahoval principy, jež praktické fungování obnoveného státu Čechů a Slováků do budoucna znesnadňovaly. SNR se prohlásila za jedinou oprávněnou instituci, která má právo hovořit jménem slovenského národa a je výhradní nositelkou moci na území Slovenska. Vyhlášovala sice pro budoucnost úplnou shodu s československým zahraničním odbojem, ale toto politické prohlášení nemohlo zastržit riziko brzkých konfliktů. Kdo bude mít rozhodující slovo ve sporných otázkách pro území Slovenska? Československá vláda, nebo SNR?

Funkční kompromis

Povstání sice bylo poraženo, ale tím důsledky Deklarace a zmíněných principů, vtělených i do prvního nařízení SNR vydaného 1. září 1944, nezmizely. Z právního hlediska SNR totiž ani po porážce povstání nepřestala existovat. Proto se na jaře 1945, jakmile začalo docházet k osvobození území republiky, stala jakožto nejvyšší reprezentant slovenského odboje přirozeným partnerem takzvané košické vlády v čele se Zdeňkem Fierlingerem, která byla jmenována 4. dubna 1945. Existovala tak zároveň dvě centra, která si osobovala svrchovanou moc nad územím Slovenska. Neexistoval právní předpis, který by SNR podřizoval vládě. Reálně tak vzniklo dvojvládí, v němž riziko konfliktu omezovala jen politická vůle postupovat ve shodě.

Nakolik šlo o konfliktní otázku, dobře dokládají debaty, jež probíhaly v závěru března 1945 na moskevských jednáních mezi představiteli odboje o podobě Košického vládního programu. Poměr Čechů a Slováků se stal ohniskem sporu a hrozil neřešitelný pat. Proto také klíčová VI. kapitola programu vyznívala poměrně vágně. Vyhlášovala, že „Slováci mají být pány ve své slovenské zemi“ a že „společné státní úkoly bude vláda jako centrální vláda republiky provádět v nejužší součinnosti se Slovenskou národní radou“.

Vzájemné vztahy posléze upravily tři pražské dohody. První dvě, z června 1945 a z dubna 1946, byly uzavřeny mezi republikovou vládou a předsednictvem SNR. Obsahovaly taxativní výčet záležitostí, které přísluší ústřední vládě. V ostatních věcech mohla Slovenská národní rada postupovat samostatně. I tak se nadále objevovaly námitky z české strany ohledně excesů slovenských orgánů, stejně jako námitky ze Slovenska vůči porušování rozdělení kompetencí Prahou. Mezi historiky dnes převládá názor, že toto uspořádání v dané chvíli představovalo funkční kompromis. Slovenský požadavek federace byl pro českou veřejnost i velkou část českých politiků v obavách ze slovenského separatismu nepřijatelný, centralizaci moci v rukách ústředních orgánů zase většinově nepřijímali Slováci.

Navzdory důrazu na kontinuitu předválečné a poválečné republiky bylo zřejmé, že mezi

Památník Slovenského národního povstání v Žilině. Foto Guillaume Speurt

válečná centralizace moci je do budoucna neudržitelná. Jenže možnosti, které se rozprostíraly mezi dědictvím prvorepublikového čechoslovakistického centralismu a ľudáckého separatismu, bylo vícero a v turbulentním období let 1945–46 záleželo na proměnlivých politických koaliciích, jaké uspořádání se nakonec prosadí.

Trojí štěpení

Politické štěpení obyvatelstva navzdory proměnám stranických uskupení bývá považováno za dlouhodobě relativně stabilní. O meziválečných Slovácích lze zjednodušeně říct, že byli stabilně rozštěpeni do tří politických táborů. Třetina byla pravicově orientována a podporovala především agrární stranu. Druhá třetina byla levicová a její sympatie se dělily mezi komunisty, sociální demokracii a národní socialisty. Třetí se přiklápěla k ľudákům.

Kontury tohoto štěpení nezmizely po roce 1939 ani po roce 1945 a projevil se ve volbách do Ústavodárného shromáždění v květnu 1946. Na levicové hlasy se mohla spolehnout Komunistická strana Slovenska. Demokratická strana (DS), jež vzešla z nekomunistické části odboje, mohla počítat s elektorátem zakázané agrární strany, s níž ji poutala silná personální kontinuita. Klíčový souboj se tak odehrál o voličstvo zakázaných ľudáků.

DS byla ve slovenské společnosti vnímána jako strana evangelické menšiny, měla však i vlivné katolické křídlo. Komunisté oprávněně předpokládali, že bývalé ľudácké katolíky orientované voliče nedokážou získat pro sebe. Proto usilovali o založení nové křesťansko-demokratické strany, z níž by si udělali svůj satelit. Demokratům se však v dubnu 1946 podařil – alespoň z krátkodobého hlediska – mistrovský kousek tzv. aprílovou dohodou s představiteli katolického křídla, kteří tím získali výrazné zastoupení na kandidátkách i v orgánech strany. Tím se DS stala přirozenou volbou katolických voličů a nic už na tom nemohl změnit ani vznik narychlo vytvořené náhrady za křesťansko-demokratickou stranu – Strany slobody.

Více než šedesát procent Slováků pak hlasovalo ve volbách pro DS, zatímco komunisté získali jen lehce přes třicet procent. Oslnivý výsledek se však v delší časové perspektivě ukázal být Pyrrhovým vítězstvím. Komunisté v závěru války předpokládali, že budou

hegemonní silou na Slovensku. Proto původně prosazovali vysokou míru jeho autonomie, aby se snadněji mohlo stát nástupním můstkem pro monopolizaci moci v komunistických rukách v celém státě. Nyní se ale naopak Slovensko stalo z hlediska jejich zájmů slabým článkem.

Dohoda demokratů s katolíky vyděsila i ostatní české politické strany. Mezi jejich předáky se začala šířit obava z plíživého návratu ľudáctví. Již tak oslabený nekomunistický tábor ve třetí republice tudíž příslovečně sám sebe „střelil do kolene“. Jeho reprezentanti byli ochotni spojit se s komunisty v tažení za maximální centralizaci státu v obraně před domnělou hrozbou neoľudáckého separatismu. Demokraté, přirození spojenci nekomunistických stran proti hrozbě bolševického monopolu, se tak stali úhlavními nepřáteli nekomunistů bránících státní jednotu.

Vítězství pražského centralismu

Následkem této politické konstelace vznikla dohoda z 27. června 1946, označovaná jako třetí pražská. V dané situaci bylo příznačné, že už nešlo o dohodu mezi vládou a předsednictvem SNR, nýbrž o ujednání stran Národní fronty, které drasticky omezilo pravomoci slovenských orgánů. Pražský centralismus se stal znovu hlavním organizačním principem státu na dlouhou dobu a nic na něm později nezměnily ani kosmetické úpravy pravomocí slovenských orgánů v letech 1956 a 1960.

V dějinách neexistuje „kdyby“. Přesto je nutné, abychom si takové otázky kladli a byli schopni si představit alternativní vývoj, který byl v dané chvíli možný. Zároveň bychom neměli sklouznout do postojů generálů po bitvě, kteří vždy vědí všechno lépe. Jakkoli je nacionalistický postoj českých stran po zkušenostech z let 1938 až 1945 pochopitelný a vysvětlitelný, pokud by v roce 1946 daly přednost svému demokratismu před nacionalismem, jistě by bolševizace Československa proběhla jinak a méně hladce. A kdyby se byl závazek „rovný s rovným“ v roce 1946 realizoval jinak než formou třetí pražské dohody a v dělbě moci by se byly více zohlednily nároky vyplývající ze slovenské svébytnosti, možná by se po roce 1989 Češi a Slováci tak snadno nevzdali společného státu.

Autor je historik.

Text vznikl za podpory Nadace Rosy Luxemburgové.

ULTIMÁTUM

Vězení místo nenásilného protestu

BARBORA BAKOŠOVÁ

Dvaadvacet aktivistů a aktivistek z hnutí Reclaim the Power bylo ve čtvrtek 8. srpna brzy ráno zadrženo, když stavěli protestní tábor nedaleko elektrárny Drax v britském Yorkshiru. Policie zajistila stany, kuchyňské vybavení, kompostovací záchody nebo rampy pro lidi s omezenou mobilitou. To ve výsledku vedlo ke zrušení celé akce. Zadržení byli obviněni z konspirace a hrozí jim několik let vězení. Policejní zásah je další z řady státních represí proti klimatickým aktivistům a aktivistkám. Půdu pro ně připravily legislativní změny zpřísnující tresty vůči účastníkům demonstrací.

Elektrárna na biomasu koncernu Drax je největším znečišťovatelem ovzduší oxidem uhličitým ve Velké Británii. Biomasa ke spalování, primárně dřevěné pelety, získává z celého světa a často ničí chráněná území a životní prostředí místních komunit. Spalování biomasy je ve Velké Británii považováno – stejně jako u nás – za uhlíkově neutrální způsob výroby energie, a koncern Drax tudíž pobírá tučné státní dotace za výrobu energie z obnovitelných zdrojů. Vědecká obec přitom tento názor již před několika lety zpochybnila a ukázala, že spalování dřeva může mít dokonce horší emisní hodnoty než spalování uhlí. Cílem protestujících se koncern stal již poněkolkáté, protože je symbolickým představitelem korporace lakující svůj byznys na zeleno, významným národním znečišťovatelem a globálním ničitelem přírody.

Informace o zadržení a následném zrušení protestního kempu přišly jen pár týdnů po rozhodnutí soudu o uvěznění pěti aktivistů a aktivistek z hnutí Just Stop Oil, kteří byli obviněni z organizace okupace dálnice M25 u Londýna v roce 2022. Jako důkaz policii posloužily záznamy ze schůzky na platformě Zoom. Trest byl protestujícím vyměřen v rozmezí odnětí svobody ve výši čtyři až pět let. Pětiletý trest dostal spoluzakladatel a bývalý ideolog hnutí Extinction Rebellion Roger Hallam. Jedná se o nejvyšší tresty za nenásilné přímé akce v historii protestů v Británii.

Sérii legislativních změn prosadila v uplynulých letech v současnosti končící konzervativní vláda: v roce 2023 přijala zákon, který kriminalizuje jakoukoliv akci ohrožující klíčovou národní infrastrukturu, jako například dálnice, elektrárny nebo zásobárny ropy a plynu. O rok dříve také vláda toryů přijala zákon, jenž rozšiřuje pravomoci policie v omezování práva na protest. Policisté mohou zasáhnout například i v případě, že je demonstrace příliš hlučná. V několika případech bylo u soudu aktivistům zakázáno mluvit o klimatické krizi, energetické chudobě nebo dokonce amerických sociálních hnutích.

O nové vlně represí vůči klimatickému hnutí se mluví i na celosvětové úrovni. Organizace Human Rights Watch upozorňuje na zpřísnující se legislativu napříč kontinenty. Klimatičtí aktivisté a aktivistky jsou terčem nových protiteroristických zákonů, případně norem zakazujících akce na klíčových infrastrukturách nebo omezujících svobodu slova. Vlády tak ukazují, že místo ochrany zájmů veřejnosti a přírody dávají přednost zájmům korporací.

Jakub Šponer
Ekstase
Paseka 2023, 122 s.

O novele Ekstase Jakuba Šponera je složité si cokoli myslet. Netuším, jestli je dobrá, nebo průměrná, a nedokážu ani posoudit, zda se jedná o tisíckrát variovaný popis zjitřených stavů po ztrátě „životní“ lásky, nebo o vzácné niterné psaní, jak naznačuje nakladatelský text na obálce. Nenápadnému debutu vévodí jemně rozpité obrazy, v nichž se zprvu sny mísí s realitou dnů prožitých v posteli kvůli neschopnosti vstát, žít život a čelit světu. Sled více či spíše méně závažných prožitků, v jejichž pozadí lze tušit milostné zklamání a z toho plynoucí absenci smyslu žití, je ponorem do únavy, jež hraničí s depresí. Prožívání hlavních postav je vlečeno po těch nejbližších a nejbánálnějších kulisách, z vlastních žeber se ale současně stávají útesy, z nichž se dá skočit do moře. Navzdory osvobozujícím výletům do snových krajín veškerá snaha vzbopit se troskotá a vypravěč se hrouťí zpět do sebe samého. Sympatickou a funkční součástí knihy jsou subtilní obrazy z rodného města a vzpomínky na dětství, kdy „věci kolem dávaly větší smysl než teď. Tráva voněla, psí hovno smrdělo, okno šlo rozbít kamenem, hlava samopalem na kuličky a řešením všeho byl útek.“ Právě za hranicí dětství už na vypravěče čekal jen neustávající „pocit bezútěšnosti a nenaplnění“. Nimrání se v pocitech a juvenilní lásce, k níž se upínají všechny životní naděje, je jedním z živných pramenů literatury. Recepte tohoto žánru často závisí na momentální náladě čtenáře i na tom, v jaké fázi životní sinusoidy se nachází. Ke mně Ekstase nepromlouvala, k ostatním může, protože navzdory všemu výše řečenému se jedná o chytrou knihu.

Karel Kouba

Ivo Skopal
Souhvězdí slona
Togga 2024, 376 s.

Po mírně dystopické začátečnické próze s autobiografickými prvky Vykořenění (2021) vydal bruntálský rodák Ivo Skopal (nar. 1989) již objemnější a propracovanější román. Souhvězdí slona má sedmero protagonistů a jejich jmény jsou pojmenovány téměř pravidelně se střídající kapitoly s vhledy do jejich současné životní situace. Hrdinové náleží do rozdílných sociálních vrstev, avšak všichni – africký imigrant, romská uklízečka, zahradník, novinář, influencerka, IT vývojář i asistentka europoslance – mají, aniž to tuší, něco společného: svým způsobem totiž zasahují do ilegálního obchodu s exotickými zvířaty. To však neznamená, že by šlo o plochý environmentální pamflet. Postavy jsou psychologicky věrohodné, čemuž napomáhá mimo jiné i druhá část románu, jakési intermezzo sestávající ze snů všech sedmi hrdinů. Mohlo by se zdát, že román nemá jednoznačný konec, případně že osudy jednotlivých postav nejsou dostatečně propojeny. Tyto fakty je ale možné vnímat jako pozitiva, protože neustálé rozplétání vzájemných vazeb mezi aktéry a efektně uzavřený děj by v tomto případě čtenáře příliš neuspokojily. Na druhou stranu lze namítnout, že Skopal rozehrál svoji hru tak vysoko, že ji nakonec nezvládl vybalancovat. Někde jeho rukopis ještě sráží naivita a patos, některé dějové sekvence se zase zdají předvídatelné. To jsou ovšem drobnosti, které lze příště lehce odstranit pečlivější redakcí. Byla by totiž škoda, kdyby tento talentovaný prozaik, který dokáže napsat čtivý, příjemně mysteriózní, a přitom nikoli primitivní text, ve svém vývoji ustrnul.

Erik Gilk

Lygia Fagundes Telles
Dievčatá
Přeložila Silvia Slaničková
Portugalský inštitút 2024, 308 s.

Druhá brazilská diktatura, jež v letech 1964–1985 nastolila vládu vojenské junty, je dosud považovaná za nedostatečně zpracované národní trauma. Docházelo během ní k vraždám, mučení a únosům politických odpůrců. Teprve v roce 2014 prezidentka Dilma Rousseff zrušila zákon o amnestii, který představitele diktatury bránil před stíháním. Do Ria de Janeiro začátku sedmdesátých let situovala brazilská spisovatelka Lygia Fagundes Telles (1918–2022) svůj román As Meninas (1973), jež si pod titulem Dievčatá můžeme nově přečíst ve slovenštině. Autorka, od níž jsou v češtině dostupné výběry povídek Před zeleným bálem (1984) a Temná noc a já (2003), zavádí čtenáře do dívčího internátu spravovaného jeptiškami, kde se setkávají tři studentky a vlivem dobových represí dozrávají v dospělé ženy dříve, než by dospěly v době klidu. Lorena, pocházející z bohaté a významné rodiny, skrývá umělecké a literární touhy. Fyzicky přitažlivá Ana Clara propadá nejen závislosti na drogách, ale i spalujícímu milostnému dilematu mezi zajištěným snoubencem a dealerem drog. Uvědomělá Lia se připojuje k disidentské ozbrojené levicové skupině a vyrovnává se s faktem, že její přítel je vězněn a mučen. Kritický román zobrazující diktátorské praktiky ve své době vyšel díky nepozornosti cenzury a stal se oceňovaným portrétem brazilské společnosti. Zkušená překladatelka Silvia Slaničková si poradila s naléhavým polyfonním textem, který o hrůzostrašných událostech pojednává nejen syrově, ale i s něhou.

Karolina Válová

Juliana Sokolová
Domáce práce
Literárna bašta 2023, 72 s.

Slovenská básnířka a filosofka Juliana Sokolová se po deseti letech vrátila na literární scénu se sbírkou Domáce práce, která zaznamenala ohlas na Slovensku i u nás. Básně v próze připomínají tvorbu Nóry Ružičkové, starší autorky spjaté s konceptuálními tendencemi ve slovenské literatuře. Ta v roce 2012, rok před Sokolové debutem Môj dom bude mať strechu, vydala sbírku Práce a intimita. Obě básnířky tematizují domácí práce, inherentně spojené s femininitou a domovem, Sokolové texty jsou ale kondenzovanější a stojí na spojení jednoduché, avšak silné myšlenky s obrazem; básně často mají pouze dva verše. Autorka doma vykonávané činnosti zařazuje do chodu kosmu, opírá se přitom s pomrkáváním i o etymologii: „rovnaké jádra slov kozmos a kozmetika“. Aktivitám, které chápeme jako banální a druhořadé, dodává existenciální váhu. Stejně tak základním potravinám, chlebu a vodě: „suchý chlieb je nepreniknuteľný“. Propojení s vnějším univerzem vede skrze rádio, Wikipedii, intertextuální reference, především ale sny, kterým je věnován celý oddíl. Snění u Sokolové umožňuje přebývat v dávných epochách či napojovat se na druhé a legitimizuje nečekané asociace. Básně obývají autorčiny děti spolu s manuálně pracující španělskou básnířkou, s bohyní domácích prací nebo biblickými postavami. Základní topos básní tvoří podvečer v domácnosti, skrze nějž Sokolová remytologizuje dnes odkouzenou druhou směnu. Avšak nedepolitizuje ji, naopak ukazuje, že poezie může být metafyzická a feministická, lyrická a politická zároveň.

Kamila Schewczuková

Tiché znamení
(Blink Twice)
Režie Zoë Kravitz, USA 2024, 102 min.
Premiéra v ČR 22. 8. 2024

Frida obsluhuje hosty na luxusním večíрку v Los Angeles, který pořádá miliardář Slater King. Záhy se však převleče z pracovního oděvu do šatů, které jí a její kolegyni mají na party dopomoci k úplně jinému postavení. Chůze na podpatcích sice nedopadne pro chudou černošskou dívku nejlépe, zato následuje přízeň obletovaného podnikatele a s ní i pozvánka na ostrov, který nedávno koupil. A kde se všichni oddávají nekonečným psychedelickým radovánkám – bez mobilních telefonů i bez kontaktu s okolním světem. Domorodci mezitím loví přemnožené lehce jedovaté hady a tváří se záhadně, jako by tato pohádka měla velmi brzy skončit. Debutující režisérka a spoluscenáristka Zoë Kravitz se od prvních záběrů snaží přesvědčit publikum, že si je za kamerou podobně jistá jako před ní. Silně stylizovaný snímek navazuje na populární vlnu morbidních satir o zlotřilých boháčích, ať už jde o film Saltburn, kulinářský horor Menu či seriál Bílý lotos. Ambiciózní prvotina chce vedle mocenských, třídních i etnických bojů zahalených do thrillerového hávu, čímž připomíná horory Jordana Peele, tematizovat i otázky paměti, vytěšňování a zapomínání ve vztahu k těžkým osudům žen čelících sexuálnímu násilí. Atmosféra nekončícího drogového rauše v kombinaci s nadsázkou sice zprvu umně maskuje, že většina postav není příliš dobře napsaná, ale brzy se ukáže, že snímek směřuje k až příliš předvídatelnému cíli. Zůstává tak jen přehlídka potenciálně podnětných témat a končí velmi krvavě, ale nikoli uspokojivě.

Tomáš Stejskal

V oku búrky. Umenie secesie na Ukrajině
Slovenská národní galerie, Bratislava,
22. 6. – 22. 9. 2024

Výchozím záměrem výstavy představující malbu ukrajinské moderny v prostorách bratislavských vodních kasáren je rozhodnutí nejenom propagovat, ale také ochránit umění z ukrajinských státních sbírek na putovních výstavách v zahraničí. Díla, která jsou do konce léta vidění ve Slovenské národní galerii, už byla vystavena v Madridu, Kolíně a Bruselu a do Bratislavy se přesunula z vídeňské galerie Belveder. Na rozměrných malbách ukrajinských autorů počátku dvacátého století můžeme vidět zdánlivý rozpor, který je typický pro většinu evropského umění této doby: na jedné straně se snaží přijmout mezinárodní moderní výraz, na straně druhé mají potřebu zdůrazňovat vlastní specifickou kulturní identitu. Setkat se tak můžeme s dekadentními ornamentálními výjevy mladého buiře Vsevoloda Maksymovyče i s folklorem inspirovanými malbami Fedira Kryčevského, jehož triptych Život (1925–1927) jako by stejnou měrou čerpal z tvorby Gustava Klimta i ortodoxních ikon. Formální rejstřík vystavených děl je skutečně široký a „secesi“ je v tomto kontextu nejspíš nutné chápat obecně jako mladé moderní hnutí, pod které spadají i malby, které bychom tradičně označili za impresionismus nebo symbolismus. Prezentovaní ukrajinští malíři studovali na akademiích v Paříži, Mnichově či ve Vídni a své zkušenosti po návratu transformovali v jedinečnou, originální tvorbu – výstava tak dobře připomíná, že v evropském kontextu každá moderní „národní“ škola vznikala v přímém kontaktu s mezinárodním děním.

David Bláha

H. G. Wells, Tomáš Jarkovský,
Jakub Vašíček
Válka světů
Divadlo Drak, Hradec Králové, psáno z reprízy
22. 6. 2024

Vědeckofantastický román *Válka světů* H. G. Wellse se stal obecně známým i díky rozhlasové adaptaci Orsona Wellese z třicátých let. Slavný americký režisér příběh o válce s mimozemšťany stylizoval do běžné zpravodajské relace, a způsobil tak značný mediální poprask: někteří posluchači údajně neidentifikovali uměleckou povahu vysílání a považovali ho za reálné. Tím bylo stvrzeno jedno z klíčových témat Wellesovy adaptace – schopnost masových médií manipulovat se společností. S tenkou hranicí mezi realitou a fikcí i s otázkou pravdivosti informací předávaných médii si hraje i stejnojmenná jevištní adaptace Divadla Drak, určená divákům a divačkám od jedenácti let. Autoři Jakub Vašíček a Tomáš Jarkovský inscenaci koncipovali jako „rozhlas na divadle“: reportéři v prostorách studia živě zprostředkovávají zprávy z průběhu války. Vstupy z terénu herci vytvářejí pomocí různých triků – manipulují s objekty, analogově mění svůj hlas nebo hrají na různé netradiční nástroje. Pravdivost předkládaných informací je tak neustále zpochybňována. Ve druhé části inscenátoři děj původní hry propojují se současností a vytvářejí paralelu k sociálním sítím, hlavnímu prostoru šíření fake news a konspiračních teorií. Působivou formou za použití spousty hravých režijních nápadů tak otevírají témata, jako jsou výhody a úskalí technologického pokroku nebo mediální gramotnost.

Dominik Rathan

Beth Gibbons
Lives Outgrown
LP, Domino 2024

Nejvýznamnější umělci jsou ti, kteří dokážou vzbudit dojem, že přicházejí z jiného času – tedy že nejsou produktem současného paradigmatu, ale ani se nepokoušejí obnovit to minulé. Zdá se mi, že britská zpěvačka a hudebnice Beth Gibbons je příkladem tohoto fascinujícího jevu. Sice je členkou skupiny Portishead, která bývá pokládána za typického představitele trip hopu devadesátých let, většina jejich nahrávek ale zní, jako by do žádné konkrétní doby nepatřila. Také její letošní sólové album je světem pro sebe. Obal nahrávky představuje čtyři pohledy na tvář hudebnice: různé úhly a různé stupně rozostřenosti zachycují pohyb v několika fázích. A podobný dojem může mít posluchač, který sleduje dráhu této umělkyně. Každá nahrávka ji ukazuje z jiné perspektivy. První album Portishead bylo plně hořkých milostných písní; následující nahrávky jako by zpěvačku zastihovaly ve zvláštně paralyzovaném stavu. Ačkoli se aktuální akusticky laděná deska od posledního alba Portishead z roku 2008, nazvaného lakonicky Third, diametrálně liší, něco s ním má přece jen společného: dokáže nás přesvědčit o tom, že nic z toho, co slyšíme, nevzniklo „jen tak“. Skladby jsou prosyceny atmosférou jakési osudové nutnosti a právě tato „neodvratnost“ činí jejich zvuk hypnotickým. Ačkoli písně na první poslech působí tlumeně, tenze, spojená s již zmíněnou nutností, sugeruje krutost mystického rituálu. Lives Outgrown je možná nejděsivější nahrávka, jakou kdy Beth Gibbons vydala.

Benjamin Slavík

HOVORY Z REZIDENCE
SCHLECHTFREUND

© MONSTRABÄRET FREDA BRUNOLDA 2024

A2 — DOBRĚ
VYHOZENÉ PENÍZE!

Předplaťte si svůj oblíbený kulturní časopis!

roční předplatné – 1250 Kč / 26 čísel

zvýhodněné roční předplatné pro studenty,
seniory, ZTP nebo rodiče na mateřské
či rodičovské dovolené – 1049 Kč / 26 čísel

roční předplatné pro knihovny – 899 Kč / 26 čísel

půlroční předplatné – 699 Kč / 13 čísel

čtvrtletní předplatné – 329 Kč / 6 čísel

roční férové předplatné – 2124 Kč / 26 čísel

roční elektronické předplatné – 599 Kč / 26 čísel

Předplatné objednávejte na adrese distribuce@advojka.czVíce informací najdete na www.advojka.cz

eskalátor

„Každý musí prokázat smysl pro odpovědnost,“ nechal se slyšet francouzský prezident Emmanuel Macron, když se všichni opakovaně dožadovali odpovědi na otázku, proč oddaluje vyjednávání o sestavení nové vlády. Když se hlava státu po eurovolbách, v nichž výrazně uspěla krajní pravice, rozhodla vypsát předčasné parlamentní volby, jen málokdo tušil, do jak bezvýhodné situace tento krok povede. Po červencových volbách, v nichž nejvyšší počet hlasů překvapivě získala levicová Nová lidová fronta, je Francie rozdělena na tři části.

Premiér Gabriel Attal se svým kabinetem poslušně abdikoval téměř okamžitě po zveřejnění volebních výsledků, prezident však zasáhl: Ne tak rychle, máme přece olympiádu, nebudeme si to před celým světem kazit! Po olympiádě nastal čas na dovolenou, takže se Macron odebral na svou letní rezidenci, nedobytnou pevnost Brégançon u Středozemního moře. Oddalovat rozhodnutí ale nelze donekonečna – výmluvy došly. Macron se nakonec vyjádřil, že patová situace musí skončit. Tak fajn, byl to sice on sám, kdo do ní zemi dovedl, kdo ji živil a dovedl do krajnosti tím, že odmítl ihned po volbách jmenovat nového premiéra či premiérku, ale aspoň že tak. Sestavit rychle novou vládu ovšem nebude snadné. Premiérská funkce by podle výsledků voleb měla připadnout Nové lidové frontě, která navrhuje ekonomku Lucii Castets, jenže prezident chce dát šanci všem.

Do Elysejského paláce si tedy pozval představitele a představitelky všech politických uskupení, která se dostala do Národního shromáždění.

Po téměř dvou měsících to vypadá, že se věci daly konečně do pohybu, vyjednávání však mohou trvat týdny. Vládu je totiž potřeba nejen sestavit, ale i odsouhlasit. Prezident několikrát řekl, že extremismus, ať už pravicový, či levicový, nepodporí. Nejlepší by pro něj – samozřejmě! – byl kandidát či kandidátka z jeho vlastní strany. Hlavně je však třeba jednat, aby nová vláda byla na světě nejpozději do října, kdy se bude schvalovat nový státní rozpočet. Zpět tedy ke smyslu pro odpovědnost: Emmanuel Macron by měl začít u sebe.

Marie Sýkorová

Slyšíte ten pláč nakladatelů? Ne? Ale měli byste. Na konci července se veřejnost dozvěděla, že knižní distribuci Pemic koupila skupina Rockaway Capital. Ta ovšem vlastní už distribuci Euromedia. Zrušením konkurence mezi těmito dvěma velkými společnostmi hrozí stoupající tlak na zvýšení už tak vysokého rabatu, který si z prodané knihy distribuce berou. Pokud vám přijde trestuhodné, že autor dostává honorář osm procent z prodaného výtisku nebo že překladatelé berou kolem dvou set korun za normostranu, připomeňte si, že více než padesát procent z prodejní ceny si vezme distributor. A kniha se také musí nějak vyrobit. Svou roli tedy hraje každé procento.

Na českém trhu vedle tandemu Pemic a Euromedia působí jen Kosmas a Beta (Albatros a Grada distribuují zvláště vlastní produkci).

Euromedia představuje druhé největší tuzemské nakladatelství a provozuje rozsáhlou síť maloobchodních knihkupectví, včetně Luxoru a Knihcentrum.cz. Pemic zastřešuje například i přepravu Booktrans nebo platformu pro audioknihy Audioteka. Hrozí tedy i omezení nabídky menších nakladatelů v knihkupectvích, protože dotyčné společnosti budou zvyšovat vlastní produkci.

Obchodní dohodu mezi dvěma velkými distributory, jejichž spojením by vznikl dominantní hráč, nyní posuzuje Úřad pro ochranu hospodářské soutěže (v čele s nechvalně proslulým Petrem Mlsnou). Nakladatelé by mohli podat námitku či podnět k přezkoumání, ale mají strach, že s nimi pak Pemic nebo Euromedia rozvážou spolupráci, případně že si na ně došlápnou požadavkem na zvýšení distribučního rabatu.

Marta Mušková

Mám Libeň rád se všemi jejími šrámy, říkám si na Palmovce, když se dívám na torzo novostavby radnice, v níž místní vedení před lety betonovou kostku postupně pokrývají graffiti, takže konečně získává nějaký šmrnc. Pořád ještě se dá souhlasit s Vladimírem Boudníkem, který kdysi prohlásil – pokud ovšem Bohumil Hrabal v Něžném barbarovi nekecá –, že Paříž musí být skoro stejně nádherná jako Libeň.

Tramvaj k nám pod Bulovku ale dnes nejede, prý se tam něco stalo. Jdu tedy pěšky kolem dvacet let prázdného paláce Svět a stoupám Zenklovou ulicí, věčně plnou aut, kde ani

po rekonstrukci nejsou skoro žádné přechody pro chodce. Když dojdou k zastávce Vosmíkových, dovídám se, že tu před dvěma hodinami nákladák srazil starší ženu. Na místě zemřela, řidič od nehody ujel. Vozovka už je umytá, jen policejní obrys oběti z ní oranžově svítí – je celý pokroucený a připomíná dojemnou dětskou kresbu. Chudák paní, říkám si. Sám tudy přecházím několikrát týdně.

Stala by se dnešní tragédie, kdyby tu platila třicítka? Kdoví, ale pravděpodobnost přežití by byla několikánásobně vyšší, to víme bezpečně. Jenže jsme na Praze 8, kde místní radnice třicítku loni výslovně odmítla s vysvětlením, že „není potřeba“. Na Praze 8, která se nedávno proslavila tím, že tu byla vytvořena nová parkovací místa na třech čtvrtinách šířky dvoumetrového chodníku. Na Praze 8, jejíž starosta Ondřej Gros z ODS kvůli parkování odmítal tramvajovou trať do Bohnic a před pár lety prohlásil, že „budování pruhů pro jízdní kola je bohužel trendem dnešní doby“. A ODS tu s jedinou čtyřlétou přestávkou vládne od roku 1991.

Než místo neštěstí opustím, rozhlížím se po našem hornolibeňském „náměstí“, což je vlastně jen prázdný holý plácek: z jedné strany ho lemuje automyčka a reklama na portské, z druhé oplocené parkoviště; hlavní funkcí je tranzit aut, oficiálně obhajovaný čekáním na chimérickou silniční megalomanií Městského okruhu. Chudák Libeň, říkám si. Mám ji rád se všemi jejími šrámy, ale nesnáším, když se jí dál ubližuje. A přesně to vedení Prahy 8 svým automobilovým extremismem dělá.

Michal Špína